

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İKİZ AÇIK VE TÜRKİYE UYGULAMASI (1995-2010)

Esra SOYU

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2012

İKİZ AÇIK VE TÜRKİYE UYGULAMASI (1995-2010)

Esra SOYU

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. A. Kadir ŞATIROĞLU

Çorum 2012

KABUL VE ONAY

Esra SOYU tarafından hazırlanan “İKİZ AÇIK VE TÜRKİYE UYGULAMASI (1995-2010)” başlıklı bu çalışma, 29 Haziran 2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR) (Başkan)

İmza

(Prof. Dr. Abdulkadir ŞATIROĞLU) (Danışman)

İmza

(Yrd. Doç. Dr. Mustafa BİLGİN)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOĞAN

Enstitü Müdür V.

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (29/06/2012)

Esra SOYU

ÖZET

SOYU Esra. İkiz Açık ve Türkiye Uygulaması (1995-2010), Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2012.

Ödemeler bilançosunun ilk başlığı cari işlemler hesabıdır. Bu hesap içinde en önemli alt başlık da ticaret (ihracat-ithalat) kalemidir.

Cari işlemler hesabında hizmetler, gelir transferleri gibi diğer kalemler de yer alır. Ama en önemlisi de ihracat ve ithalat arasındaki farktır, yani dış ticaret açığı ya da fazlasıdır.

Kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması sonucu oluşan fark ise bütçe açığı olarak ifade edilmektedir. Genellikle ülkemizde ve pek çok diğer ülkelerde devlet harcamaları, devletin temel gelir kaynağı olan vergilerin çok üzerinde olduğu görülmektedir. Devlet gelir vergisini toplayamadığı için açığı kapatmanın yolu dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşıyor ya da borçlanma yoluna gidiyor.

Bu iki açığın kapatılması ya da azaltılması ülkeler için temel makroekonomik hedeflerin başında gelmektedir. Bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları ya da daha genel ifadeyle cari işlem açıkları hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir problemdir. Son yıllarda bu iki açığın birbirini artan düzeyde ve şiddette etkilediği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı bu iki açığın teorik yönleriyle özetledikten sonra 1995-2010 yılları arasında Türkiye’de İkiz Açıklar ilişkisinin olup olmadığını göstermektir.

Çalışma sonucunda ülkemizde bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir ilişki ve etkileşimin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açıklar Hipotezi, Bütçe Açığı, Cari İşlemler Açığı

ABSTRACT

SOYU Esra. Twin Deficits and Experience of Turkey (1995-2010), Postgraduate Thesis at the Hitit University, Institute of Social Sciences, Çorum, 2012.

The first item in the balance of payments (BOP) is the current account. In this account, the most important sub-title is the trade balance, i.e. export and import.

The current account also includes income transfers, services as well as remittances and grants and some others. But the most important of all is the difference between export and import, that is, the net trade balance.

On the other side, a deficit will be realized when the government expenses exceeds the government revenue which is called a budgetary deficit. Government expenses in general are very much above the taxes which are the basic sources of the government revenue. If the government can not collect enough income taxes, to cover public expenses it is compelled to increase the rates of indirect taxes and/or borrow or both.

Balancing these two deficits is one of the main objectives of the government. Budgetary and current account deficits are important challenging both in developed as well as developing countries. In recent years, however, these two deficits are seen to interact and influence each other more and more as the governments assume more responsibilities to generate employment, increase national income and control inflation.

The objective of this study is, after providing a theoretical short background, to present the experience of Turkey in regard to both of these deficits for the period of 1995-2010.

At the end of the study, we have observed that there is an intensive interaction between budget deficits and current account deficits in general and trade deficit in particular.

Key Words: Twin Deficits Hypothesis, Budget Deficit, The Current Account Deficit

TEŐEKKÖR

Uzun ve yoęun bir alıőma sűrecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danıőmanım Prof. Dr. A. Kadir ŐATIROęLU' na ve dięer hocalarıma sonsuz teőekkűr ederim.

Ayrıca her konuda beni cesaretlendiren, űmitsizlięe dűőtűęűm zamanlarda destek olan, sıkıntılı gűnlerde ellerini her zaman űzerimde hissettięim, bana olan inançlarını hiç kaybetmeyen aileme ve arkadaőlarıma teőekkűr borçluyum.

Enstitűde her zaman yardımcı olan hocam Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOęAN' a ve Serap GűNEY' e de teőekkűr ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Bütçe Açığının Alternatif Tanımları.....	2
1.1.1. Geleneksel Açık Tanımı.....	4
1.1.2. Cari Açık-Sermaye Açığı Tanımı.....	6
1.1.3. Birincil Açık.....	6
1.1.4. İşlemsel Açık.....	7
1.1.5. Yurtiçi Açık-Yurtdışı Açık.....	8
1.1.6. Nakit Açık-Tahakkuk Açığı.....	9
1.1.7. Nominal Bütçe Açığı-Reel Bütçe Açığı.....	10
1.1.8. Yapısal Açık-Periyodik Açık.....	10
1.1.9. Konsolide Bütçe Açığı.....	11
1.2. Bütçe Açığının Sebepleri.....	12
1.3.Bütçe Açığına Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	16
1.3.1.Fonksiyonel Finans Yaklaşımı.....	16
1.3.2.Kalecki Yaklaşımı.....	16
1.3.3.Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı.....	17
1.3.4.Monetarist Yaklaşım.....	17

1.3.5.Kamu Tercih Yaklaşımı	18
1.4. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri	19
1.4.1.Merkez Bankası Kaynakları	20
1.4.2.Borçlanma	21
1.4.3.Bütçe Açıklarının Finansmanında Kullanılan Diğer Gelir Kaynakları	31
1.5. Bütçe Açıklarının Ekonomik Etkileri	33
1.5.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkileri	33
1.5.2.Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri	36
1.5.3.Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerine Etkileri	36
1.5.4.Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri	37
1.5.5.Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerine Etkileri	38
1.5.6.Bütçe Açıklarının Yatırım Üzerine Etkileri	39
1.6.Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği	39

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER AÇIKLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Cari İşlemler Açığının Tanımı	42
2.2. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	48
2.2.1. Klasik Fiyat ve Döviz Kuru Mekanizması	48
2.2.2. Esneklikler Yaklaşımı	48
2.2.3. Massetme Yaklaşımı	49
2.2.4. Mundell-Fleming Yaklaşımı	50
2.2.5. Monetarist Yaklaşım	51
2.3. Cari İşlem Açıklarının Sebepleri	52
2.3.1. Yurtiçi Yatırımların Artması	53
2.3.2. Ulusal Tasarrufların Azalması	54
2.3.3. İhracat Gelirlerinin Azalması	55
2.3.4. İthal Edilen Mallara Talep Esnekliğinin Büyüklüğü	56

2.3.5. Dış Borç Stokundaki Artış.....	61
2.3.6. Sermaye Hareketleri.....	64
2.4. Cari İşlem Açıklarının Finansman Yöntemleri.....	65
2.5. Cari İşlem Açıklarının Ekonomik Etkileri.....	69
2.6. Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR HIPOTEZİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

3.1. İkiz Açıklar Hipotezinin Teorik Çerçevesi.....	74
3.2. İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Analizi.....	78
3.2.1. 1995-2010 Döneminde Bütçe Açıklarının Gelişimi.....	79
3.2.2. 1995-2010 Döneminde Cari Açıkların Gelişimi.....	91
3.3. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisinin Ele Alınması.....	100
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi.....	59
Şekil 2: Yıllara Göre İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	60
Şekil 3: 1990 Sonrası Cari İşlem ve Dış Ticaret Dengelerinin GSYİH İçindeki Payı.....	72
Şekil 4: 1995-2010 Dönemi Bütçe Dengesi.....	90
Şekil 5: 1995-2010 Dış Ticaret Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi.....	99
Şekil 6: Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi.....	101

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Kalemleri	12
Tablo 2: 1995-2010 Yılları Arası İç Borç Stoku ve GSYH' ya Oranı	26
Tablo 3: 1995-2010 Yılları Arası Dış Borç Stoku ve GSYH' ya Oranı	30
Tablo 4: 1995-2010 Dönemi Türkiye' nin Dış Ticareti	58
Tablo 5: 1995-2010 Dönemi Türkiye' nin Dış Borç Stoku ve Dağılımı	63
Tablo 6: 1980-1990 Dönemi Türkiye'nin Mali Portresi (Bütçe Giderleri-Bütçe Gelirleri-Bütçe Dengesi)	80
Tablo 7: 1983-1989 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (%)	81
Tablo 8: 1990-1999 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (%)	84
Tablo 9: 1990-2000 Döneminde Türkiye'nin Mali Portresi (Bütçe Giderleri- Bütçe Gelirleri- Bütçe Dengesi)	86
Tablo 10: 1995-2010 Dönemi Türkiye Kamu Sektörü Mali Portresi (Bütçe Giderleri- Bütçe Gelirleri- Bütçe Dengesi)	89
Tablo 11: Ödemeler Dengesinde, Cari İşlemler ve Sermaye Hareketlerinde Gelişmeler (Milyon Dolar)	94
Tablo 12: 1983-1994 Döneminde Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesindeki Değişmeler	96
Tablo 13: 1995-2010 Döneminde Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesindeki Değişmeler	97

KISALTMALAR

ATO	Ankara Ticaret Odası
CAD	Current Account Deficit (Cari İşlemler Açığı)
DB	Dünya Bankası
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DISB	Menkul Sigorta ve Bankacılık Bölümü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EMP	Enflasyon İle Mücadele Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MB	Merkez Bankası (TCMB)
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Eşya Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi

ÖNSÖZ

Günümüz ekonomisinde karşılaştığımız sorunların başında bütçe açığı ve cari açık gelmektedir. Bu açıkların birçok sebebi vardır. Bu açıklar sadece az gelişmiş ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de en büyük meselesidir.

Devlet en büyük gelir kaynağı olan vergileri düzenli toplayamadığı için borçlanma yoluna gider. Dışarıdan borç alıp ödeyemediği zaman faizleri yükselmekte ve ayrı bir sorun olan cari açığı gündeme getirmektedir. Bu durum ülkede yatırımı, tasarrufu, istihdamı vs. etkilemektedir. Bütçe açığı ve cari açığın birbirinden etkilenmesi “İkiz Açık” konusunu gündeme getirmektedir.

Çalışmanın amacı 1995-2010 yılları arasında bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve İkiz Açığı açıklamaya yöneliktir.

GİRİŞ

Dünya ekonomisini derinden etkileyen 1970'lerdeki petrol krizlerinin ardından başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere birçok ülkenin, 1980'lerin başında geniş bütçe açığı ve cari açık problemi ile karşı karşıya kalmaları, ikiz açıklar üzerinde araştırmaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

Bütçe açığı ve cari açık hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli derecede problem teşkil etmekte olup açık veren ülkeler, makro ekonomik açıdan olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye'de ise 24 Ocak 1980 kararları sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikaları ile birlikte bütçe ve dış ticaret açıklarının önemli bir problem olarak ortaya çıktığı görülmüyor. Gelişmeler sonucunda bu iki açık arasındaki aynı yönlü ilişki 1990'ların sonlarında daha dikkat çekici bir hal almış ve Türkiye ekonomisi için ikiz açıkları test eden ilk çalışmalar bu dönemde ortaya çıkmıştır.

İkiz Açıklar Hipotezi "bütçe açıkları ile cari açık arası aynı yönlü ilişki" olarak tanımlanabilir. Yapılan birçok analizde kimileri bu hipotezi doğrularken kimileri ise tam tersini ifade eden sonuçlara ulaşmıştır.

Bu çalışmada 1995-2010 döneminde Türkiye'de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde bütçe açığı ele alınmıştır. Bütçe açığının temel sebepleri, ekonomik etkileri, finansman şekilleri ve sürdürülebilirlik şartları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde cari işlem açıkları ele alındı. Aynı şekilde temel sebepleri, ekonomik etkileri, finansman yöntemleri ve sürdürülebilirlik şartları araştırılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Türkiye'de ikiz açıklar ilişkisine ait iktisadi bir ön değerlendirme yapılmış, ikiz açıklarla ilgili bilgiler verilmiş ve literatür çalışmaları yapılmıştır. Bunu takiben 1980 sonrasında bütçe açığı ve cari açıkla ilgili bir ön değerlendirme yapılmış, 1995-2010 döneminde bütçe açığı ve cari açığın nasıl bir seyir gösterdiği ayrı ayrı ele alınmış ve ikisi arasında bir etkileşimin var olduğunu aynı yöne birlikte hareket ettiklerini gösteren/pekiştiren ya da hipotezi doğrulayan bir senteze ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. BÜTÇE AÇIĞININ ALTERNATİF TANIMLARI

Devlet bütçesi belirli bir dönemdeki genellikle bir yılda kamu mal ve hizmet üretiminin finansmanını göstermesi ve uygulanacak olan iktisat politikalarının çerçevesini çizmesi açısından önemli bir mali iktisadi fonksiyona sahiptir. Her mali yıl başında uygulamaya başlanan bütçe yasası, en genel biçimiyle devletin gider, gelir ve ikisi arasındaki fark olan bütçe dengesine ilişkin bilgileri içerir. Kamu hizmetlerinin sunulması için hükümete bütçe kanunu ile harcama yetkisi veren parlamento, vergilerin toplanması ve gereği halinde borçlanma yetkisi de verir. Bütçe açığı öngörüldüğü takdirde hükümetin bunu gerekirse vergi oranlarını arttırmak, ilave vergiler koymak ve hatta borçlanma ile dengelemesi gerekir (Pınar, 2006: 122). En basit biçimiyle bütçe açığı devletin belli bir dönemde (bir bütçe yılı içinde), bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak tanımlanmaktadır.

Toplumların ortak ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan devletler zaman içinde meydana gelen değişimler karşısında, ortaya çıkan sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılama ve bu ihtiyaçların finansmanını sağlama problemi ile karşı karşıya kalmışlardır. Artan toplum ihtiyaçları karşısında, kamu harcamalarının artması ve kamu gelirlerinin aynı düzeyde arttırılamaması ve etkinleştirilememesi zamanla bütçe açıklarına sebep olmuştur (Saatçi, 2007: 91).

Bütçe açıkları, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamadığı durumlarda oluşur. Son yıllarda gerek gelişmekte olan ülkeler gerekse gelişmiş ülkeler, yüksek bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bütçe açıklarının ortaya çıkışındaki temel sebep, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı bir şekilde artmasıdır. Özellikle sosyal refah devleti anlayışının ortaya çıkışından sonra devletten beklenen hizmetlerin artması daha fazla kamu harcaması yapılmasını gündeme getirmiştir (Ulusoy, 2003: 218). Kamu harcamalarının artmasına karşılık kamu gelirlerinin de artış sağlaması gerekmektedir. Artış sağlanamadığı takdirde bütçenin açık vermesi kaçınılmaz olacaktır.

Tarihi süreç içinde bütçe açıkları iktisadi yaklaşımların hep ilgi odağı olmuştur. 1700'lü yılların ikinci yarısından 1920'li yılların sonlarına kadar hakim olan ve "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" şeklinde özetlenen klasik iktisadi yaklaşım ısrarla denk bütçenin üzerinde durmuş ve bütçe açıklarının ekonomik istikrarsızlığa yol açacağını ileri sürmüştür. Klasik iktisadi yaklaşım açık veren bir bütçenin olağanüstü bir gelir niteliğindeki borçlanmayı arttıracığını, borçlanmanın artmasının ise uzun dönemde kamu maliyesini zora sokacağını savunmuştur. Bu görüş devletin adalet, sağlık, savunma, eğitim gibi kamusal ve hizmetlerin dışında ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuş olup, 1929 yılında ABD' de patlak veren ve dünya ekonomisini derinden etkileyen buhranı açıklamada yetersiz kalmıştır.

Klasik Yaklaşım' a alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan Keynesyen görüş ise devletin kamu harcamaları, kamu gelirleri ve bütçe vasıtasıyla ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Keynesyen görüş ile ekonomi üzerinde meydana getireceği etkilerin daha fazla önemsenmeye başlandığı bütçe açıkları beraberinde bu açıkların finansman sorununu da gündeme getirmiştir (Barışık ve Özensel,2003: 60-61).

Günümüzde hemen her ülke, artan bütçe açıklarından rahatsızlık duymakta ve bu bütçe açıklarının ekonomik faaliyetler üzerinde negatif etkiler ortaya çıkardığını düşünmektedir. Bütçe açıklarının, yüksek reel faiz oranları, düşük reel sermaye oluşumu ve üretim, yüksek işsizlik oranları, düşük tasarruf, geniş cari işlem açıkları, muhtemel uzun dönem enflasyon, düşük ekonomik büyüme oranları ve iç yatırımın dışlanması gibi olumsuz ekonomik sonuçlara sahip olduğu söylenebilir. Hükümetler borçlanma yoluyla özellikle finansal sermayenin kıtlığına ve faiz oranlarının artışına sebep olabilir ve sonuçta özel piyasalardan kaynakların çekilip alınması ile özel yatırımları olumsuz yönde etkileyebilir ki bu faiz oranlarının yükselmesine yol açar ve özel yatırımların maliyetini arttırır. Bu tür bir dışlamanın miktarı, daha yüksek iç faiz oranlarının yabancı yatırım çekme derecesine bağlı olacaktır. Faiz oranında borcun meydana getirdiği artış derecesi dışarıdan finansal sermayenin girişine sebep olur, yerli paranın değeri artar ve bu kez iç yatırımdan ziyade net ihracat dışlanır. Çünkü bu durumda güçlü ulusal para ithalatı arttırırken ihracatı azaltır. Birçok ekonomist uzun dönemde bütçe açıklarının sermaye stokunu azaltacağına, dış borcu arttıracığına ve gelecek nesiller üzerine bir yük yükleyeceğine inanmaktadır.

Bütçe açıkları devlet tahvili ile finanse edildiği ölçüde, daha da genişleyecek olan bu açıklar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkenin refahını tehdit eden kamu borç problemini daha da kötüleştirecektir (Günaydın, 2004: 164).

Bu gibi sebeplerden dolayı pek çok araştırmacı ve politikacılar bütçe açıklarını ve borç problemini incelemek için çaba sarf etmekte ve bu sorunları kontrol altına almak için uğraşmaktadırlar.

Literatürde farklı amaçlara hizmet eden bütçe açığı ölçüm yöntemleri vardır. Bu ölçüm yöntemlerinin hangisinin kullanılacağı öncelikle karar alıcı mekanizmanın bütçe açığı ölçümünden ne beklediğine bağlıdır. Bütçe açıklarının tam ve doğru bir şekilde ölçülmesi, bütçe açıklarıyla ilgili makro ekonomik politikaların araştırılmasına ve düzenli olarak izlenmesine yardımcı olacaktır.

Bütçe açığının hesaplanmasında alternatif yöntemler bulunmaktadır. Bu metodlardan bazıları aşağıda açıklanmaktadır. Alternatif bütçe açığı tanımları; geleneksel açık, cari açık- sermaye açığı, birincil açık, işlemsel açık, yurtiçi-yurtdışı açık, nakit açık- tahakkuk açığı, nominal bütçe açığı-reel bütçe açığı, yapısal açık- dönemselsel açık ve konsolide bütçe açığı olarak gruplandırılabilir.

1.1.1. Geleneksel Bütçe Açığı Tanımı

Kamu kesiminin elde ettiğinden daha fazlasını harcadığı açık pozisyon durumu için bütün ülkelerde geçerli bir klasik tanım kullanılmaktadır. Bu da “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği” (KKBG)’ dir. O halde kamu kesimini oluşturan bütün birimlerin toplam harcamaları ile toplam gelirleri arasındaki fark, Kamu Kesimi borçlanma Gereği olarak tanımlanır.

Bütçe açığının (ya da finansal/mali açığın) standart tanımı, borçlardaki değişim dışarıda tutulduğunda, toplam hükümet gelirleri ile giderleri arasındaki farkı ölçen açık geleneksel açık olarak ifade edilmektedir. Geleneksel açık tamamen nakit bazda ölçüldüğünde “Kamu Kesimi Net Borçlanma Gereği” şekline dönüşmektedir. Buna göre nakit dengelerdeki değişimler çok küçükken, net borçlanma sıfıra eşitse veya kamu borcu sabit kalıyorsa bütçenin dengede olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu açık tipi, devletin menkul kıymet ihracını normal gelir kaynağı kabul ederek bütçeyi dengeleyen ve denk bütçeyi zorunlu kılan yasalardaki açık ölçüsünden (konsolide bütçe açığı) daha

kısıtlayıcı bir açık ölçüsü olup açık belirleyici kalemleri açık finanse eden kalemlerden ayırır. Ayrıca bu ölçü, kamu borcundaki veya hükümetin gayrisafi yükümlülüklerindeki artışın boyutlarının bilinmesi açısından da önemlidir. Çünkü böyle bir artış, gelecekteki borçların ödemesi konusunda önemli ölçüde fikir verebilmektedir. Öte yandan bu açık kavramı, belli şartlar altında toplam talep üzerindeki bütçe etkisinin yaklaşık bir ölçüsü olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla geleneksel açık ölçüsü, bir ülkenin mali durumu ve kamu kesimi kaynak transferlerinin en sağlıklı ölçüleridir. Ancak bu ölçülere ilişkin veriler her zaman mevcut değildir. Geleneksel Açık = (Harcamalar – Gelirler)/ Finansman (Egeli, 2002: 30).

KKBG, konsolide bütçe ile beraber Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kar/zararı, yerel yönetimlerin açıklarını, bütçe dışı fonlar, döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşlarının bütçe dengelerini içerir.

KİT’lerin karı bütçeye gelir olarak kaydedilirken, zararı bütçede gider kalemleri arasında görünür. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının da açıkları bütçeye doğrudan yansımaz. Açıkların kapatılması amacıyla genel bütçeden transfer yapılması halinde gider kalemleri artar. Bu kuruluşların da faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli finansmanı temin edememeleri halinde bunu sağlamakla yükümlü olan yine kamu otoritesidir. Döner sermayeli idareler, bütçelerinde meydana gelen fazlaları genel bütçeye aktarmak yerine genellikle sermayelerine katma gibi bir eğilimde olduklarından, yasal olarak gelirlerinin bir bölümünü genel bütçeye aktarmakla yükümlü olabilirler. Yerel yönetimlerin ise bütçeleri ilke olarak denk bağlanır. Ancak bazı büyük yatırımların finansmanı için zaman zaman borçlanabilirler. Bu yönetim açıkla karşılaştıklarında ise nihai sorumluluk hükümetindir (Pınar, 2006: 123).

KKBG’ nin büyümesi kamu kesiminin toplam harcamalarının toplam gelirlerinden daha fazla arttığını ifade etmektedir. KKBG kamu kesiminin mali kaynaklarına ilişkin net talebi hakkında bir fikir vermesine karşılık, yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde devlet faaliyetlerinin sebep olduğu talep baskısı konusunda sağlıklı bilgi vermekte yetersiz kalır. KKBG’ nin uygulanmasına yönelik başka bir sorun, birçok ülkede kamu hesaplarında tahakkuk muhasebesinin olmaması ve hesapların tahsilat bazında izlenmesi nedeniyle nakit hareketlerini yansıtmaktan öteye gitmemesidir (Şen ve Sağbaş, 2004: 3).

1.1.2. Cari Açık – Sermaye Açığı Tanımı

Cari açık, sermaye oluşumuna veya finansal aktiflerde bir artışa sebep olmayan devletin/hükümetin cari harcamalarını cari gelirinden çıkarmak suretiyle elde edilir. Başka bir ifadeyle cari bütçedeki açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ile sermaye gelirlerinin çıkarılması sonucu bulunmaktadır. Net değer bütçe açığı olarak da bilinen cari açığın, devletin ekonomideki toplam tasarruflara ve büyümeye katkısını ölçtüğü ileri sürülmektedir. Buna göre kamunun kaynakları harekete geçirerek büyümeye katkıda bulunabilmesi, toplam yatırımlar üzerindeki etkisiyle ölçülmektedir (Egeli, 2002: 35). Cari açık ölçümünde yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri açık ölçümüne dahil edilmemekte, dolayısıyla geleneksel açıktan yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri farkının düşürülmesi sonucu bulunan negatif değer, bize cari açığı vermektedir. Kamu ekonomisi yönünden devletin cari açık kavramı aşağıdaki biçimde formüle etmek mümkündür:

$$\text{Cari Açık} = \text{Cari Harcamalar} - \text{Cari Gelirler}$$

$$\text{Cari Açık} = \text{Geleneksel Açık} - (\text{Yatırım Harcamaları} + \text{Sermaye Gelirleri})$$

$$\text{Cari Açık} = \text{Geleneksel Açık} - \text{Sermaye Açığı}$$

Sermaye açığı veya sermaye hesabında açık olarak ifade edilen diğer açık yöntemi ise, sadece sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farkı ölçmektedir. Sermaye açığı, cari harcamalar ile cari gelirler açık ölçüm kapsamı dışında tutulmaktadır. Sermaye açığı da aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Günay, 2007: 52-23).

$$\text{Sermaye Açığı} = \text{Sermaye Harcamaları} - \text{Sermaye Gelirleri}$$

1.1.3. Birincil Açık

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin sürdürülebilmesi için gerekli olan harcamalar (birincil harcama) ile daha önceki açıkların finansmanı için alınmış olan borçların faizlerinden (ikincil harcama) oluşur. Birinci grup harcamalar olağan olduğu halde faiz harcamaları önceki döneme ait açıkların finansmanı nedeniyle devredilmiş bir yük niteliğindedir. Dolayısıyla ikinci grup harcamalar kamu otoritelerinin karar yetkisi dahilinde olmayan harcamalardır. İşte bu ayırmadan hareketle, toplam kamu

harcamalarından faiz harcamalarının çıkarılması sonucu hesaplanan açığa “birincil bütçe açığı”, fazlasına “birincil bütçe fazlası” denir (Saatçi, 2007: 92). Yani;

$$\text{Birincil açık (fazla)} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Faiz Harcamaları}$$

Birincil açık, geleneksel bütçe açıklarından borç faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Başka bir deyişle borç faizlerini içermeyen kaynak- harcama dengesini ifade etmektedir. Çünkü enflasyon faiz oranlarını yükselterek nominal faiz oranlarını arttırdığı için geleneksel bütçe açığı büyümektedir. Bu nedenle borç faiz ödemelerinin geleneksel açıktan düşülmesiyle kaynak- harcama dengesi daha rahat sağlanabilmektedir. Birincil açık bütçenin hükümetin kontrol edebileceği kısmını göstermektedir. Borç faiz ödemeleri, kamu borç stokuna ve ortalama borç maliyetine, ortalama borç maliyeti ise ortalama borç süresine ve kamu bono ve tahvillerinin faiz oranına bağlıdır. Açığın ya da borçların mutlak düzeyi ise ekonomi içindeki nispi önemine göre bir anlam kazanmaktadır. Buna karşılık Borç/GSMH oranı sonsuz bir artış göstermez. Bunu dengelemek için yetkililer, sadece birincil hesaplar üzerinde ayarlama yapabilir. Ya da ekonominin büyüme oranı, ortalama reel faiz oranı ile gösterilebilecek borcun reel maliyetinin altında kalırsa, GSMH’ ya göre borç faiz ödemesi mekanik olarak artacak ve bu artış borç stokları büyüdükçe daha da hızlanacaktır. Buna “kar topu” etkisi denir ve bu etki güçlendikçe, yetkililerin talep üzerinde etkili olabilecek bütçesel ayarlamalar yapma olanakları azalır (Egeli, 2002: 33). Birincil açık IMF ile sürdürülen ekonomik programlarının uygulanmasında önemli bir performans göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yine kamu kuruluşlarının yıllık performanslarının analitik bir şekilde hedeflenmesi ve ölçülebilmesi için geliştirilen yöntemlerden birisidir. Birincil açıkta esas amaç, kurumsal yapının ilgili döneme ait olarak öngörülen hedefleri ne şekilde yerine getirdiğinin ölçülmesidir. Ancak, bu ölçümlerin başarılı olabilmesi için ilgili ülkedeki kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kaydeden muhasebe sisteminin de etkin olması gereklidir (Cansız, 2006: 69).

1.1.4. İşlemsel Açık

İşlemsel açık, işlevsel ve operasyonel açık (operational deficit) olarak değişik terimlerle ifade edilen ve literatürde yer alan bu kavram “KKBG- Faiz ödemelerinin

enflasyondan arındırılmış kısmı” olarak tanımlanır. Bir başka ifadeyle işlemsel açık, bütçe açığından faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınmaya uğrayan kısmının çıkarılması sonucu ortaya çıkan açıktır. Yani

$$\text{İşlemsel açık} = \text{KKBG} - \text{Reel Faiz Oranları}$$

Yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde, alacaklılara ödenen faizlerin bir bölümünün enflasyon nedeniyle giderek eriyen toplam borç tutarının tazminine yöneldiği, yani borcun reel değerinin korunmasını sağladığı kabul edilmektedir. Her ne kadar bu kavramın, cari ödemeler bilançosuna daha yakın olduğu ileri sürülse de sağlıklı politikaların oluşturulması için yetersiz kaldığı da iddia edilmektedir (Sönmez, 1993: 45-46). Ayrıca devlet borç senetlerinin faiz oranları enflasyon oranı düzeyinde ise, borçların amortizasyonu söz konusu olacağı için işlemsel açık meydana gelmeyecektir. Fakat devlet borç senetlerinin faiz oranı enflasyon oranının üzerinde ise kamudan bireylere veya kuruluşlara reel kaynak transferi oluşacak ve böyle bir durumda kamu açığı daha fazla artacağı için işlemsel açık meydana gelecektir (Ejder, 2002: 191).

İşlemsel açık için “enflasyondan arındırılmış açık” tanımını da kullanabilir. Fark, önemli olabilir. Örneğin; 1985 yılında Brezilya’ da endeksli iç borcun enflasyondan arındırılmış kısmı çok büyüktü. Şöyle ki operasyonel açık sadece GSYİH’ nin %3.5’i oranında iken, KKBG ise GSYİH’ nin %27.1 oranındaydı. Bu ülke örneğinden de anlaşılacağı üzere, yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde kamu kesimi finansman dengesi değerlendirilirken, enflasyonun gelir ve harcamalar üzerindeki etkisinin giderilmesi ve operasyonel açık ölçüm yönteminin kullanılması önemli olmaktadır (Günay, 2007: 44).

1.1.5. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık

“Yurtiçi Açık” (domestic deficit), geleneksel açığın sadece yurtiçi ekonomi içinde yer alan işlemlerden doğan bölümlerini kapsayan ve ödemeler dengesini doğrudan etkileyen işlemleri ihmal eden bir açık ölçüm yöntemidir. Yurtiçi açık kavramı, hükümetlerin yerel ekonomi üzerindeki doğrudan genişletici etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Mesela dış yardım veya petrol ihraç gelirleri ile finanse edilen yurtiçi mallar için yapılan kamu kesimi harcamaları bir yurtiçi açığa yol açmakta

ve toplam talebi, bu harcamaların yurtiçi vergi gelirleri ile karşılanması durumunda, olacağından daha fazla arttırmaktadır (Egeli, 2002: 36)

Dışa açık bir ekonomide hükümetin toplam talep üzerindeki etkisini gidermek amacıyla birçok durumda “yurtiçi” ve “yurtdışı” açık hesaplamaları ayrı ayrı yapılmaktadır. Bu hesaplamalarda yurtiçi açık, yurtiçi ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçe unsurlarını kapsayacak şekilde ölçülmektedir. “Yurtdışı açık” ise, dış alemle doğrudan doğruya bağlantılı olan bütçe işlemlerini kapsayacak şekilde ölçülmektedir. Bütçenin yalnızca dış alemle doğrudan ilişkili olan kalemlerini hesaba katarak ölçülen yurtdışı açık miktarı, bütçenin ödemeler bilançosu üzerinde oluşturduğu etkiyi ölçmede yardımcı olmaktadır.

Sonuç itibarıyla yurtiçi açık ve yurtdışı açık ayrımına gidilmesinin temel nedeni olarak, kamu kesiminin özel kesime kıyasla daha fazla dış alemle ticari ilişkiye girmesi veya kamu kesiminin sermaye giriş çıkışlarında önemli bir rol oynaması durumunda, geleneksel bütçe açığı tanımının tek başına bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmasının oluşturacağı bazı sakıncaların önlenmek istemesi gösterilebilir (Günay, 2007: 56-58).

1.1.6. Nakit Açık – Tahakkuk Açığı

Bir mali yılda hükümet giderleri için harcanan nakit ile gerçekleşen nakit gelirlere dayalı olan nakit açığı tahakkuk ve nakit durumunu birlikte gösteren dönem sonu bütçe açığından daha az kullanılmaktadır. Mesela faiz ödemeleri çoğunlukla vadesi geldiğinde gider olarak kabul edilirken gelirler ancak tahsil edildikleri zaman gelir sayılmaktadır. Buna göre dönem sonu bütçe açığı (tahakkuk açığı), işlemlerin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almadan ilgili mali yıl boyunca hükümetin kullanacağı net kaynakları (kanun taahhütlerini) kapsamayı amaçlar.

Nakit ve tahakkuk açık arasındaki en belirgin fark, nakit ödemelerde normal bir muhasebe dönemini aşan gecikmelerinde, yani bütçe emanetleri ile avanslardaki gelişmelerinde dikkate alınmasıdır. Bu gecikmeler ödenmesi gereken borçların birikmesine neden olabilir ki bu da, açığın toplam talep üzerindeki etkisini belirlemeyi güçleştirerek ekonomide daraltıcı sonuçlara yol açabilir (Egeli, 2002: 38).

Nakit açığına ulaşabilmek için bütçe emanetleri ve avans hesaplarının izlenmesi gerekir. Bütçeye gider yazıldığı halde hak sahibine ödenememiş tutarları ifade eden

bütçe emanetleri, bütçe açığını arttırdığı halde nakit açığını etkilememektedir. Ancak peşin olarak ödenmesine rağmen henüz kesinleşmediği için bütçeye gider yazılmamış tutarlar olarak ifade edilen avanslar, bütçe açığını etkilemediği halde nakit açığını arttırmaktadır (Eğilmez, 1993: 8). Yani nakit açığına ulaşabilmek için bütçe açığından bütçe emanetlerinin çıkarılarak avansların eklenmesi gerekmektedir. Tahakkuk esasına göre denk olabilen bir bütçe, nakit esasına göre açık verilebilir.

1.1.7. Nominal Bütçe Açığı – Reel Bütçe Açığı

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark nominal kamu açığı, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin reel değerleri arasındaki fark ise reel kamu açığı olarak ifade edilir.

Devletin gelir ve harcamaları genelde nominal değerlerle ifade edildiğinden ikisi arasındaki harcamalar lehine ortaya çıkan fark, nominal açığı göstermektedir. Nominal açık, özellikle enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde kamu açıklarının gerçek boyutunu yansıtmak açısından yeterli değildir. Dolayısıyla enflasyonun kamu açıkları üzerinde meydana getirdiği olumsuzluğu gidermek için reel kamu açığı kullanılmaktadır. Reel kamu açığının hesaplanmasında hesaplamada kullanılan harcama ve gelir kalemlerinin nominal değerleri değil, reel değerleri baz alınmaktadır. Enflasyondan arındırılmış kamu açığını ifade eden reel kamu açığı, nominal kamu açığının fiyatlar genel düzeyine bölünmesi sonucu elde edilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004: 15).

Yapılan araştırmalarda ABD’ de federal bütçe açıklarının reel olarak nasıl belirlendiği üzerinde titizlikle durulmuş ve reel açıkların mali açıkların tespitinde nominal açıklara göre daha gerçekçi bir açık ölçüsü olduğu sonucuna varılmıştır (Eishnes, 1989: 78). Kamu borçlarında dönemler itibariyle artış veya azalış yönünde ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda, hükümetler bazı konularda kritik kararlar verirken mali açık ölçüsü olarak reel açıkları kullanabilmektedirler (Egeli, 2002: 37).

1.1.8. Yapısal Açık –Periyodik Açık

Yapısal açık, ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olması halinde ortaya çıkacak olan bütçe açığının tahmini olarak tanımlanmaktadır.

Yapısal açık, ekonomik faaliyet seviyesindeki değişmelerin bütçe dengesi üzerinde meydana getirebileceği etkilerin tarafsız bir şekilde değerlendirilmesine imkan sağlar. Bu açık ölçüm yöntemi, ekonomide nasıl bir daraltıcı ve genişletici maliye politikasının uygulandığı konusunda fikir vermektedir.

Periyodik açık bir diğer ifadesiyle konjonktürel açık ise, iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan bir açık türüdür ve bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çoğunlukla bütçe açığı iktisadi konjonktüre bağlı olarak değişim göstermektedir. Mesela, ekonominin resesyon/duraklama ya da gerileme dönemlerinde kamu gelirleri azalırken, kamu giderleri artmakta; buna rağmen, ekonominin genişleme ve refah dönemlerinde ise kamu gelirleri artarken kamu giderleri azalış göstermektedir (Günay, 2007: 56).

Yapısal ve periyodik olarak ayarlanmış açık, hükümet gelir ve giderlerinde toplam hasıladaki devri dalgalanmalar yüzünden ortaya çıkan değişiklikler ile bağımsız politika kararlarından kaynaklanan değişiklikler arasındaki farkı belirlemeyi amaçlamaktadır (Egeli, 2002: 38). Açıklar periyodik olarak ortaya çıkıyorsa, ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak durgunluk döneminde bu açıklar daha fazla artmakta, refah veya canlanma döneminde ise bu açıklar azalıp bütçe fazlalarına dönüşebilmektedir.

1.1.9. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe açığı, konsolide bütçe gelirleri ile konsolide bütçe giderleri arasındaki farkı göstermektedir.

Konsolide bütçe gelirleri; vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve çeşitli özel gelir ve fonlardan oluşmaktadır. Konsolide bütçe giderleri ise ekonomik ayrıma göre cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Konsolide bütçe açığı cari, yatırım ve transfer harcamalarının toplamından oluşan kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkabildiği gibi bu harcamalarla birlikte iç ve dış borçların yüksekliği neticesinde oluşan yüksek faiz, enflasyon ve geri ödeme sorunları da konsolide bütçe açığının ortaya çıkmasına yol açan faktörler arasında sayılabilir (Erdem ve Demircan, 2001: 78).

Tablo 1: Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Kalemleri

GELİRLER	GİDERLER
a. Vergi Gelirleri Dolaysız Vergiler (Gelirden, Servetten Alınan ver.) Dolaylı Vergiler (KDV, Gümrük, Damga ver. vd.)	a. Cari Giderler a.1. Personel Giderleri Devlet memurları Maaşları Devlet Dairelerinde Çalışan İşçi Ücretleri Memurların yollukları, sağlık giderleri vb. a.2. Diğer Cari Giderler Elektrik, havagazı, su, benzin, posta giderleri
b. Vergi Dışı Normal Gelirler Özelleştirme Devlete Ait Taşınmaz Mal, Kira ve Satış Gel. KİT'lerin Kârları	b. Yatırım Giderleri Genel ve Katma Bütçeli İdarelerin Yatırım Giderleri
c. Özel Gelirler ve Fonlar Hibeler Çeşitli Fonlardan Bütçeye Aktarılan Katkılar	c. Transferler Sübvansiyonlar İç ve Dış Borç Faizleri KİT'lere Olan Ödemeler Vergi İadeleri

Kaynak: (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 134)

1.2. BÜTÇE AÇIĞININ SEBEPLERİ

Bütçe sistemimize göre devlet harcamalarının ekonomik tasnifi, “cari harcamalar”, “yatırım harcamaları” ve “transfer harcamaları” olarak yapılmaktadır.

Devlet bütçesindeki cari harcamalar, ele alınan dönemde Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) katkıda bulunan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar ekonominin varolan üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılır. Bu bakımdan bir hizmet veya iş gücü, bir mal veya eşya karşılığında yapılan ödemeler olarak da tanımlanır.

Yatırım harcamalarına gelince bu harcamalar üretimi arttıran, üretimi olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini çoğaltan, çoğu dayanıklı mal niteliğinde ve faydası birden fazla yıla yaygın mallara yapılan harcamalardır. Yatırım harcamaları faydası uzun dönemli harcamalardır. Demiryolları, karayolları, binalar, barajlar, üretim tesisleri, büyük onarımlar, kamulaştırma giderleri, eğitim/öğretim giderleri vb. bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Transfer harcamaları ise 1930’lu yıllardan itibaren kamu harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturur ve devletin mal veya hizmet gibi bir üretim faktörü elde

etmediği; ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle satın alma gücünün bir kısım kişiler veya sosyal gruplara karşılıksız olarak intikal ettirildiği harcamalardır (Özbaran, 2004: 118). Bu harcamalar özünde sosyal amaçlıdır ve sosyal refahın artmasına yöneliktir.

Tarihsel süreç olarak değerlendirildiğinde, gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Söz konusu bu eğilimin sebepleri konusunda çeşitli görüşler tarafından farklı yorumlar yapılmıştır. Bu görüşlerden birisini ortaya atan Adolph Wagner, ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışa sebep olacağını ileri sürmüştür. Bu artış sanayileşme ile beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan Keynes ve Keynes'in görüşünü kabul eden iktisatçılara göre kamu harcamaları, ekonomik büyümeyi etkilemek ve devri dalgalanmalarını düzeltmek için tasarlanmış bir politika aracı olarak kullanabilecek dışsal bir faktördür. Wagner Yasası'nda kamu harcamaları içsel bir değişken olarak görülmekte ve nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğrudur. Keynes Yasası'nda ise dışsal bir değişken olarak görülen kamu harcamalarındaki artışın milli gelirden bir artışa sebep olacağı ve dolayısıyla nedenselliğin kamu harcamalarından büyümeye doğru olması söz konusudur (Arısoy, 2005: 64).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan istikrarsız büyüme oranları, yüksek reel faiz oranları, geniş çaplı dış ticaret ve bütçe açıkları, aşırı değişen döviz kuru ve yüksek enflasyon oranı gibi makroekonomik problemlerin en önemli sebeplerinden birisi olarak kamu kesimi finansmanı açıkları gösterilmektedir. Söz konusu finansman açıkları da hiç şüphesiz kamu harcamalarının aşırı boyutlara ulaşmasından ve kamu gelirlerinin onları karşılayacak düzeyde artırılmamasından kaynaklanmaktadır (Arısoy, 2005: 63).

Ortalama hayat süresinin uzamasına ve nüfus artışına bağlı olarak sağlık, eğitim, konut ve benzeri konulardaki harcamalar kamu harcamalarının artışına sebep olmuştur. Kısaca devletin kişi ve topluma sunduğu hizmetlere olan talep artmıştır. Ayrıca toplumun hayat standardının yükselmesine bağlı olarak hizmet beklentilerinin gerek miktar gerekse kalite olarak artması da bu açıdan etkili bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde devletin, daha önce var olmayan ve gelirdeki artışa ve ekonomik büyümeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni görevleri üstlenmeleri devlet harcamalarında görülen artışın başlıca sebeplerindendir. Tüketicinin korunması, çevrenin korunması ve yüksek öğretimin geliştirilmesi gibi daha önce söz konusu olmayan ekonomik büyümeye bağlı olarak gündeme gelen yeni kamu görev ve sorumlulukları toplam kamu harcamalarının artmasına sebep olan temel faktörlerdendir (Arısoy, 2003: 3-4).

İnsanların bir arada yaşamalarının gereği olarak artan ölçülerde ortaya çıkan ve yaygınlaşan (su, temizlik, güvenlik vs) hizmetlerin ifa edilmesi, harcama miktar ve oranlarının yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca kentlerdeki altyapının oluşturulması amacıyla girilen kamu harcamaları da hızlı ve çarpık kentleşme sıkıntısı yaşayan bir ülke olan Türkiye’ de kamu harcamalarının artışında büyük bir etken olmuştur.

Bir başka harcama olan transfer harcamaları da bir gider çeşididir ve daha çok yardım niteliğinde olan giderlerdir (Saatçi, 2007: 93). Transfer harcamaları işsiz, dul, yetim, ihtiyar ve sakatlara yapılan ödemeler gibi sosyal içerikli veya tarıma sübvansiyon, KİT’lere ve özel sektör firmalarına sermaye transferi gibi mali içerikli olabilir (Demir, 2001: 14). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen yüksek işsizlik oranlarının yarattığı problemleri aşmak için çözüm kapısı olarak görülen kamuda istihdam edilen işgücü, kamu harcamalarının artışına yol açmıştır.

Savunma harcamaları da kamu harcamalarını arttıran en büyük etkenlerden bir tanesidir. Ülkelerin içinde bulunduğu coğrafya ya da jeopolitik konumları, ülkelerarası gerginlikler, savaş belirtileri ve uluslar arası kuruluşlar güvenlik harcamaları üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye’nin stratejik konumu da yüksek güvenlik harcamalarına yol açmaktadır (Demir, 2001: 20).

Her ülkenin savunma harcamaları ulusal bütçesinin gider bölümünde önemli bir yer tutar. Fakat bu harcamaların karşılığında nesnel mal şeklinde bir iktisadi değer üretilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle bütçenin bir bölümünü, ulusal yaşamın zorunluluğu olarak toplumun katlanmak mecburiyetinde olduğu bir özveri olarak düşünmek doğrudur.

Özellikle sanayileşmiş ülkelerin, başka ülkelere politik amaçlarla sunduğu yardımlar ve bağışlar, hibeler örneğinin silah, mühimmat ve hatta anamal niteliğindeki

makine ve araç bağışları, yardımı yapan tarafın ekonomik sistemi üzerinde enflasyondan başka bir etki yaratmaz. Çünkü başka bir ülkeye bağlanmış olan malların üretildiği ülkede, bu malların üretilebilmesi için üretim faktörlerine zorunlu ödemeler yapılmıştır. Fakat üretilen mallar ekonomik sistemin dışına çıkmıştır. Devlet bu malların üretilmesi için yaptığı harcamaları ancak bütçesinden finanse edebilir. Bu yüzden bütçede meydana gelecek boşluğu ise ancak halktan aldığı vergi ile kapatabilir (Güçeri, 1993: 213).

Devlet, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yaptığı harcamaları finanse etmek üzere gelire ihtiyaç duyar ve özel kişi ve kurumlardan değişik isim altında kaynak sağlar (Pınar, 2006: 36). Devletin en önemli geliri ise vergilerdir. Vergi toplamada adaletin sağlanamaması ile belge düzenleme ve saklama güçlükleri gelir kaybına sebep olabilmektedir. Yasadışı olarak yapılan faaliyetlerde kamu otoritelerinden dolayısıyla vergi dairelerinden gizlenerek yapılan faaliyetler de vergi kaybına sebep olmakta ve kamu gelirini azaltmaktadırlar.

Vergiye karşı direnme, vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi kamu gelirinde bir azalışa sebep olur. Vergiye karşı direnme şekilleri ise verginin yansıması, vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı, verginin reddi olarak sayabiliriz.

Vergide adaletin sağlanması ve korunması bakımından, dikkat edilmesi gereken muafiyet ve istisna müesseseleri aşırı ve gereksiz boyutlarda uygulandığı takdirde vergi gelirinin azalmasına neden olmaktadır.

Bir ekonomide vergi dışı kalan üretim ve ticari faaliyetler kayıt dışı ekonomi olarak adlandırılır. Yasadışı olarak yapılan faaliyetler de kamu otoritelerinden dolayısıyla vergi dairelerinden gizlenerek yapılan faaliyetler olduklarından kayıt dışı kapsamında değerlendirilir. Bu kayıt dışı faaliyetler gelir kaybına sebep olmakta, kamu gelirlerini azaltmaktadırlar.

Ülkemizde sayı olarak işletmelerin %99'unu oluşturan ve istihdamın %65'ini sağlayan işletmelerin küçük işletme olmasından kaynaklanan vergi gelirleri kaybı da vardır. (Saatçi, 2007: 93-94).

Kamu gelirlerini yavaş arttıran faktörlerden biri de kamu çalışanlarının özel işletmelerde çalışanlara oranla, verimli çalışma, yenilik yapma ve maliyet düşürme konusunda daha zayıf teşviklere sahip olmasıdır. Kamu firmalarının yöneticileri firmaları kar edince kardan pay almazlar, zarar edince gelirlerinde bir azalma olmaz.

Kamu çalışanlarına iş güvencesi sağlanır. Yöneticiler karar verirken politikacıların eğilimini dikkate alırlar. Politikacıyla olan bağ, bir yandan kamu firmalarındaki yöneticilerin hareket esnekliğini zayıflatır, diğer yandan sorumluluktan kaçacakları bir alan oluşur (X – etkinsizliği) (Demir, 2001: 26).

1.3. BÜTÇE AÇIĞINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bütçe açığına yönelik teorik yaklaşımlar; fonksiyonel finans yaklaşımı, kalecki yaklaşımı, arz yönlü iktisat yaklaşımı, monetarist yaklaşım ve kamu tercihi yaklaşımı olmak üzere beş başlık altında ele alınabilir.

1.3.1. Fonksiyonel Finans Yaklaşımı

Fonksiyonel Finans terimi ilk kez Abba Lerner tarafından 1944 yılında kullanılmış ve Keynesyen iktisat politikalarının temel mantığını oluşturmuştur. Lerner'e göre, ekonomi kendi haline bırakıldığı zaman tam istihdam dengesine ulaşamaz, eksik istihdam dengesinde kalır. Efektif talebi arttırmak ve ekonomiyi tam istihdam denge düzeyine getirebilmek için, devletin bütçe açığı vermesi gerekecektir. Süreklilik arz eden bir yapıya sahip olan bütçe açıklarının boyutu net tasarruflara göre belirlenir. Lerner'e göre, devlet ekonominin içinde bulunduğu resesyon (durgunluk)'dan çıkabilmesi için bütçe açığı vermelidir (Çetiner, 2006: 23). Bu husus devletin temel görevlerindedir. Nitekim 2008 yılından beri devam eden küresel ekonomik ve mali krizden çıkabilmek için hükümetlerin kurtarma faaliyetleri bu görüşleri doğrular niteliktedir.

1.3.2. Kalecki Yaklaşımı

Kalecki, kapitalist ekonominin sürekli olarak satın alma gücü oluşturduğunu ve bunu emekçilerle sermaye sahipleri arasında kaydıran mekanizmalarla çalıştığını ifade eder. Başka bir ifadeyle ekonomik süreç işlerken sistem emeğin geliri olan ücretlerden sermayenin geliri olan karlara doğru kayma gösterir. Kalecki bu olayı “kapitalistler harcadıklarını kazanırlar” cümlesi ile özetler. Ancak sermaye sahipleri sistemin içsel

döngüsü içerisinde bu olağan satın alma gücünün belirlediği karlardan daha fazlasını da elde edebilirler. Bunun bir yolu, dışa açık bir ekonomide dış dünyanın söz konusu ekonomiye borçlanması yoluyla dış fazla elde etmektir. Diğer bir yol da, bir ek talep yaratma şekli olarak kamu açıklarına başvurmaktır (Kuruç, 2003: 55).

1.3.3. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

Arz yönlü iktisat, özellikle vergi indirimleri yoluyla üretim ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceğini ve bu suretle ekonomik büyümenin, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunan bir iktisadi düşüncedir.

Arz yönlü iktisadın temel ilkesi vergi oranları, vergi gelirleri ve toplam piyasa üretimi arasında kurmuş olduğu ilişkidir. Bu ilkeye göre vergi oranlarının indirilmesi, sanıldığı gibi vergi gelirlerini azaltmayacak aksine arttıracaktır. Çünkü vergi gelirlerinin indirilmesi görece fiyatları pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin yani GSYİH'nin artması şeklinde sonuçlanacaktır (Karabulut,2003:367-377).

Denk bütçe varsayımı altında, devlet harcamaları değişmezken gerçekleştireceği bir vergi indirimi sonucu arz yönlü iktisada göre özel sektör tüketiminde bir artış meydana getirmeyecektir. Devlet harcamalarının değişmediğinden vergiler azalırken bir bütçe açığı ortaya çıkacak, tasarruflar azalacaktır. Fakat bütçe açığının tasarrufla karşılanması gerektiğinden ya tasarrufun bütçe açığı kadar artması ve bu nedenle tüketim artışının olmaması gerekecek, ya da yatırımlar bütçe açığına eşit miktarda azalacaktır (Çetiner, 2006: 39).

1.3.4. Monetarist Yaklaşım

Dünyada 1970'li yıllarda enflasyon ve işsizlik, kamu harcamalarındaki önlenemez artışlar ve bütçe açıkları gibi ekonomik sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum, temelinde liberal görüşün ağırlık bastığı Keynesçi iktisada alternatif yeni iktisadi düşünce akımlarını ortaya çıkarmıştır. Bu akımlardan birisi Nobel ekonomi ödüllü Amerikalı iktisatçı Milton Friedman öncülüğünde geliştirilen Monetarist iktisadi yaklaşımdır. Monetarist görüşe göre, bütçe açığının vergilerle veya halka devlet tahvili satılarak borçlanmayla finanse edildiği durumda, ekonomide ödünç verilebilir fon talebi

artacak ve faiz oranları yükselecektir. Faiz oranlarındaki artış, yatırımlar için bir maliyet unsuru taşıdığından özel sektör yatırımları daralacaktır. Bu durumda özel sektörün yatırım harcamaları kamu harcamalarındaki artışa paralel olarak belki de aynı oranda azalırken, toplam harcama veya milli gelir düzeyinde bir değişme olmayacaktır.

Ayrıca Friedman, kamu tahvilleri ile özel sektör tahvil ve hisse senetlerinin ikame durumlarının oldukça fazla olduğunu açıklamaktadır. Kamu, tahvil ihracı yolu ile finansmanını gerçekleştirdiğinde, hem özel kesimin piyasadan bulabileceği fonları azaltacak, hem de faiz haddinde sebep olacağı yükselme nedeniyle bu fonların maliyetini artıracaktır. Sonuç olarak, kamu sektörü tahvilleri piyasada özel sektör tahvil ve hisse senetlerinin yerine ve önüne geçecek ve bir süre sonra üretimde ve dolayısıyla gelirden azalmalar oluşacaktır. Bu mekanizmaya portfolio teorisinde “crowding out effect” adı verilmektedir (Taban ve Kara, 2006: 14).

1.3.5. Kamu Tercih Yaklaşımı

Kamu tercihi iktisatçıları, devletin büyümesinin sebep ve sonuçlarını analiz etmişlerdir. Onlara göre kamu sektörünün büyümesi bir takım ekonomik ve politik yozlaşmalara yol açar. Mesela, artan ve kronikleşen bütçe açıkları ekonomik yozlaşmanın bir türüdür. Çünkü kamu sektörünün yeni fonksiyonlar üstlenmesiyle birlikte kamu harcamaları kamu gelirlerinden daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Bütçe açığı ortaya çıktığında bunun nasıl finanse edileceği gündeme gelmektedir. Bütçe açıklarının finansmanı vergiler, iç ve dış borçlar veya para basımı yoluyla karşılanabilir. Bütçe açıklarının borçla karşılanmasının getireceği önemli problemlerden birisi de gelecek nesillerin vergi yükünün artacak olmasıdır. Yaşayan nesillerin gönüllü olarak devlete verdikleri borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi için gerekli vergi artışını gelecek nesiller yüklenmek zorunda kalacaktır. Çünkü borçlanmanın yükü, borçlanmanın gerçekleştirildiği dönemde değil, borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi esnasında ya da sonrasında ortaya çıkar. Dolayısıyla borç yükünü taşıyanlar yaşayan bu nesiller değil; gelecek nesiller olacaktır (Taban ve Kara, 2006: 15). Buna teoride “intertemporal consumption” deniliyor, yani toplumun (ve tabii ki devletin) bugünkü harcamaların yarın ki harcamalara tercihi ve hatta yarın yapılması gereken harcamaların bugüne çekilmesidir (kazanmadan harcamak).

1.4. BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Bütçe finansman ihtiyacı, bütçe nakit dengesi ile bütçe dengesi arasında ortaya çıkacak açık durumuna göre belirlenmektedir. Hazinesinin finanse etmek zorunda olduğu miktar, bu finansman ihtiyacıdır. Türkiye’de bütçe açıkları ve bu açıkların azaltılması konusundaki tartışmalar, genellikle büyük ölçüde kamu gelirlerinin daha doğru bir ifade ile vergi gelirlerinin yetersizliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kamu giderleri genellikle ikincil önemde bir konu olagelmıştır. Sorun sadece kamu vergi gelirlerinin yetersizliği olarak algılanınca, kamu açıklarının azaltılmasında harcamalar yönü pek önemsenmemiş, enflasyonist ya da (en azından kısa vadede) enflasyonist olmayan yöntemlerle kamu kesimi ne kadar daha fazla harcanabilir gelir elde ediyorsa, harcamaları da o ölçüde artış göstermiştir (Meriç, ty.: 10).

Bütçe açıklarının finansmanında 3 yöntem kullanılmaktadır.

Merkez Bankası Kaynakları

Borçlanma (İç ve dış Borçlanma)

Diğer Gelir Kaynakları (Vergi, Sıcak Para gibi)

Bu yöntemlerden Merkez Bankası Kaynakları, emisyon hacminin arttırılması şeklinde gerçekleşir. Para basma yetkisi, hemen tüm ülkelerde Merkez Bankasına devredildiği için, kamu kesiminin bu kaynaktan faydalanması da artık borçlanma (avans) şeklinde olmaktadır. Ancak Merkez Bankası Kaynaklarının genellikle faizsiz olması, çoğunlukla da karşılıksız gerçekleşebilmesi, bu kaynağı iç borçlardan ayıran özelliklerdir. Diğer bir yöntem olan borçlanmadan iç borçlanma, kamu kesiminin tahvil ve bono gibi araçlarla iç piyasadan borçlanmasıdır. Dış borçlanma ise, gerekli kaynakların dış alemden belli bir faiz karşılığı elde edilmesidir. Bu üç fonun yanı sıra, ülkemizde başka bir fondan da bahsetmek mümkündür. 1989 sonrası sermaye hareketlerine serbestlik getirilmesi ve TL’nin konvertibl olması ile gündeme gelen bu çok riskli fon “sıcak para” olarak adlandırılmaktadır (Özderin, 2006). Sıcak para hem devlet harcamalarına hem de özel tüketim harcamalarına teşvik ve destek vererek toplam talebi arttırmakta ve dolayısıyla toplam arzın bu talebi karşılayacak düzeyde olmaması durumunda enflasyonu arttırmakta ve daha ötesi ithalatın yükselmesine ve böylece dış açıkların artmasına götürmektedir.

1.4.1. Merkez Bankası Kaynakları

Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olmasından dolayı vergilerin artırılması ve kamu harcamalarının kısılması gibi bir durum söz konusu olamayacağına ve kısılması durumunda tepki göreceğine göre bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarına başvurma ihtiyacı doğar.

Merkez bankaları, devletin gelir ve giderlerini zaman ve yer bakımından dengeye gelmediği durumlarda devlete kredi açarak bu dengenin sağlanmasına yardımcı olur ve bununla birlikte hazine işlemlerini de yürütür (Akdiş, 2006: 75).

Devletin gelirlerini topladığı yerler ile giderlerini yaptığı yerler arasında bir dengesizliğin bulunması (mekan boyutu); devletin gelirlerine topladığı dönemler ile giderlerini yaptığı dönemler arasında uyumsuzluk bulunması (zaman boyutu) veya olağanüstü sebeplerle devletin karşılaştığı nakit sıkıntıları Merkez Bankasından kısa süreli avans alımlarıyla giderilebilmektedir. Merkez Bankası her yıl bütçe ödenekleri toplamının bir önceki yıl mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının belli bir yüzdesini geçmemek üzere hazineye kısa vadeli bir avans hesabı açar. Bu şekilde Merkez Bankası hazinenin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamış olur. Her ülke Merkez Bankası bu tür fonksiyonlar üstlenmektedir (Akdiş, 2006: 93).

Merkez Bankasının hazine aracılığı ile devlet iç borçlanma senetlerini alması işlemi iç borçların monetizasyonudur (Herakman,1988:118). Hükümetin monetizasyona gitmesinin nedenlerinden bir tanesi vergilerin yeterince toplanamamasıdır. Bu şekilde bütçe açıklarında meydana gelen artışlar aşağıda bahsedilen sebeplerle birleşince bütçe açıkları kronik bir hal almakta ve tamamen veya kısmen monetizasyona gitmekten başka çare kalmamaktadır.

Bütçe açıklarındaki artışın parasal genişleme sorununu beraberinde getirdiği konusunda yaygın bir görüş birliği vardır. Bu konuda yapılan çalışmalarda ortak nokta, bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi durumunda enflasyonist eğilimlerin hızlanacağı saptamasıdır (Orhan ve Erdoğan, 2005: 234). Şüphesiz enflasyonun tek sebebi, para arzındaki artışlar değildir. Fakat bugüne kadar yapılan çalışmalar enflasyonun temel sebebinin para arzının üretim artışından daha fazla bir şekilde artırılması olduğunu doğrulamaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2001: 113).

Gelişmekte olan ülkelerde sürekli artan kamu harcamaları ve yetersiz kamusal gelirler yüzünden ortaya çıkan kamu açıkları finansman gereği, bu ülkeleri yoğun bir şekilde Merkez Bankası kaynaklarına başvurmak zorunda bırakmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkeler etkin bir şekilde işleyen sermaye piyasalarından mahrum oldukları gibi, yeterli dış borçlanma imkanlarına da sahip değildirler. Bu durum para arzı üzerinde artış yönünde baskı meydana getirmekte ve kaçınılmaz bir şekilde enflasyon sorununa sebep olmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2005: 234).

Bütçe açıkları eğer özel kesimden borçlanılarak finanse ediliyorsa bu durum parasal büyüme ile sonuçlanabilir. Ancak, uzun süre devam eden açıklar gittikçe artan bir borç stoku oluşturmaktadır. Böylece, anapara ve faiz ödemelerini vergilerle veya daha fazla borçlanmayla finanse etmek güçleşmektedir. Bu durumda, belirli bir noktadan sonra kamu kesiminde ödemeleri karşılamak için emisyon artışı kaçınılmaz olur. Eğer para arzındaki artış hızı nominal milli gelir artış hızından daha hızlı ise, aşırı parasal finansman aşırı toplam talep ile sonuçlanır ki bu da bir çok piyasa da enflasyonist baskı yaratacak ve nihai mallar ve portföy fiyatlarında artışlar görülecektir. Dolayısıyla bütçe açığının parasallaşması para arzının büyümesine katkıda bulunarak nominal milli gelire göre daha hızlı artmasına ve sonuçta enflasyona sebep olacaktır (Kesbiç vd., 2004: 31).

1.4.2. Borçlanma

Maliye teorisinde borçlanmaya üç türlü yaklaşılabilir. (1) Borçlanma, devletin bir olağanüstü ve istisnai gelir kaynağı olarak görülebilir. (2) Kamu gelirleri ile giderleri arasında uyum sağlama unsuru olarak da görülebilir. (3) Borçlanma, devletin etkin işlemeyen piyasa ekonomisine müdahalesi, gelir dağılımını ve adaleti sağlama aracı olarak değerlendirilebilir.

Gelişmekte olan ülkelere ve bu arada Türkiye'ye bakıldığında, bu üç yaklaşımın hiçbirinin geçerliliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de borçlanma politikası yanlış, zararlı ama bilinçli bir politikadır (Özgen, 1999: 353).

Gelir harcama dengesine göre bütçe açık veya fazlası ortaya çıktığında hükümetin borçlanma davranışı etkilenir. Diğer yandan, bir maliye politikası aracı olarak borçlanma, hükümet tarafından bilinçli olarak da kullanılabilir. Yani harcama ve

vergi kalemleri tek başlarına birer araç olabilirken, bütçe dengesi de ayrı bir araç olarak kullanılabilir. Daralma döneminde bütçede oluşturulan açıkla ekonomik faaliyetler desteklenebileceği gibi, enflasyonist dönemde bütçe fazlası oluşturularak daraltıcı bir etki yaratılabilir. Burada sadece harcama ve vergi kalemleri değil borçlanma da ayrı bir araç olarak gündeme gelebilir. Mesela, enflasyonist dönemde tüketimi kıstak amacıyla hükümet fertlere borçlanabilir. Faiz oranı yeterince çekici ise kişiler bugünkü tüketimlerini geleceğe erteleyerek devlete borç verebilirler. Daralma döneminde ise bu borçlar faiziyle birlikte ödenerek toplam talep canlandırılabilir (Pınar, 2006: 40).

Borçlanma yurtiçi veya yurt dışı piyasalardan yapılabilir. Borçlanmanın yapılacağı dönem ise kamu finansman gereksinimi için olduğu kadar, ekonominin içinde bulunduğu iktisadi ve siyasi fırsatlara bağlı olarak da değişim gösterebilmektedir. Devletin nereye, ne şekilde, ne miktar borçlanacağı hem ekonomik yapının, hem devletin finansman ihtiyacının, hem de yurt dışındaki gelişmelerin etkisiyle belirlenmektedir. Bir bakıma borçlanma çok yönlü bir denklem olarak görülmektedir. Önemli olan bu denklemi uygun verileri elde ederek çözebilmektir. Aksi takdirde bu denklem bir muamma olarak çözülemeyecek hale dönüşebilmektedir.

Nitekim Türkiye’de borçlanma tek başına maliye politikası aracı olarak kullanılmayıp, kamu gelirlerindeki yetersizliklerin giderilmesinde çok sık kullanılan bir kamu geliri haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda gerek iç gerekse dış borçlanma kolay bir kamu geliri olarak görülerek, çok sık başvuru bir kaynak haline gelmiştir (Meriç, ty.: 8-9).

İç ve dış borçlanmada başlıca iki temel kriter vardır. Bunlardan birincisi ihraç yeri, ikincisi borcun milli gelir ile karşılanıp karşılanmadığı. Devlet yurt içi piyasalardan borçlanıyorsa, bu bir iç borçlanmadır. Aynı şekilde borcu milli gelir ile finanse ediyorsa, bu yine bir iç borçlanmadır.

Ülkemizde devlet yurt içi piyasalardan borçlanır ama bunu milli gelir dışındaki bir kaynakla, yani bir ölçüde dış borçlanma ile finanse eder. Devletin dış borçlanma kayıtları içinde, özel sektör borçlanması da vardır, ancak, dış borçlanma yine de, iç borcu finanse eden bir niteliğe bürünmüştür. Dış borç, büyük ölçüde yurt içi tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve devletin iç borçlanmada karşılaştığı ödeme güçlükleri dolayısıyla, dış borçlanmaya başvurduğu açıkça gözlenmektedir. Öbür taraftan dış borcun ödenmesi için, devletin her yıl yurt içi piyasalardan önemli

miktarda borç bulması gereklidir. Ülkemizde borcun borçla ödemesi 1975 den beri süregelmekte ve bu yüzden devletin hem iç hem de dış borç stoku hızla artmaktadır (Özgen, 1999: 373-374). Şimdi iç ve dış borçlanmayı ayrı ayrı ele alalım:

İç Borçlanma

Devletin yurt içi fon piyasasından borçlanmasına iç borçlanma denir. Bu işlem, hazine tarafından çıkarılan devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) satışı yoluyla yapılır. Kısa vadeli borçlanma hazine bonusu, uzun vadeli borçlanma ise devlet tahvili satışıyla yapılır. İç borçlanma genellikle sonuçları kolay alındığından ve devlet güvencesi altında olduğundan daha kolay yapılır. Teorik olarak, hazine tarafından ihraç edilen devlet iç borçlanma senetleri bankalar, sosyal güvenlik kurumları, menkul kıymet yatırım ortaklıkları gibi finansal kurumlara satılabileceği gibi özel şahıslara da satılabilir. Ancak, işlem maliyetleri ve ihalelerdeki zorluklar nedeniyle genellikle hazine tarafından alınan teklifler doğrultusunda blok satışları yapılır. Özel şahıslar ancak banka ve diğer finansal aracı kurumlar vasıtasıyla belirli bir komisyon karşılığında DİBS' e ikincil piyasada ulaşabilirler. Çünkü belirli bloklar halinde satılan bu senetlere küçük tasarrufların ulaşması özellikle iki tarafın da karşı karşıya bulunduğu işlem maliyetleri nedeniyle pek mümkün değildir (Pınar, 2006: 40-41).

Kamu açıklarının finansmanında yoğun bir şekilde iç borçlanmaya gidilmesi makro dengelerin bozulmasına sebep olmaktadır. İç borçların miktarı, faiz oranı, borçlanmanın kaynağı, vadesi, geri ödemede kullanılan finansman yöntemleri ve iç borç anapara ve faiz ödemelerinin borç verenler tarafından kullanımı ekonomi üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir.

İç borçlanmalar, ekonomik etkileri, fonların yaratılması ve nakli bakımından farklı ekonomik etkiler yaratmaktadır. Borç kaynakları, hem borçlanılan dönemde üretim faktörlerinin tahsisi ve ekonomik faaliyetler etkileri hem de faiz ve anapara ödemelerinin yapıldığı dönemlerde gelir dağılımı ve ekonomik faaliyetler etkileri bakımından önem taşımaktadır.

Kamu finansmanında artan bir şekilde iç borçlanmaya başvurusu belirli kesimlere kaynak transferini gündeme getirmektedir. Hükümet açısından vergiye göre daha kolay ve ucuz bir maliyet olan borçlanma toplum açısından çok ağır bir yük teşkil

eder. Çok yüksek reel faizlerin ödendiği iç borçlanma, borç verenler lehine reel nakdi bir kaynak transferi oluştururken, iç borçların en büyük alıcısı durumundaki bankaların toplamış oldukları mevduatı hem krediye dönüştürme eğilimini düşürmekte hem de çok yüksek kredi faizlerinin oluşması yüzünden yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etki meydana getirmektedir. Dolayısıyla, esas fonksiyonu küçük tasarrufları birleştirerek büyük fonlar oluşturmak ve bunu müteşebbislere kredi olarak kullandırmak olan banka sisteminin, bu asli fonksiyonunu terk etmesine ve dolayısıyla, yatırımların finansmanına, işsizliğin çözümüne, ekonominin büyümesine ve üretimin artışına gerekli katkıyı sağlayamamasına yol açmaktadır. Bir başka ifadeyle, iç borçlanma politikası, bankaların ellerindeki fonları, daha yüksek reel getiriye sahip, riski düşük ve vergiden muaf olan devlet iç borçlanma araçlarına yönlendirmelerine sebep olmaktadır (Oskay, 2004).

Bu durum bankaların, özel sektöre kullandıracağı ticari kredilerde, hem yüksek faiz nedeniyle hem de sermaye yapılarını devlete borç vermeye yöneltmeleri nedeniyle bir azalma meydana getirir. Böylece özel kesimin yüksek faiz oranlarında kredi alıp üretim yapmasının yolu kapatılarak, özel kesimin piyasadan dışlanmasına sebep olunmaktadır. Farklı bir ifadeyle, özel kesimin fon kaynakları azaltılıp faiz oranları yükseltilerek yatırım ve üretim imkanları daraltılmış oluyor. Zira, iç borç faiz oranları sürekli olarak mevduat faiz oranları ve enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Ayrıca devlet iç borçlanma senetlerine sağlanan vergi istisnaları yoluyla da borç vermenin reel getirisi daha da yükselmektedir. Böylece, yüksek faiz oranları, özel sektörü yatırım yapmak yerine, kamuya borç vererek risksiz ve yüksek getiri sağlamaya yönlendirmiş oluyor. Dolayısıyla, özel sektör reel ekonomiden rant ekonomisine yönelmiştir (Orhan, 1996: 76). Özel sektör ve özellikle bankalar için kısa vadede daha yüksek getiri sağlayan devlet borçlanma senetlerine yönelinmesi, yatırım yapmaktan ve yatırım kredileri vermekten daha çekici gelmektedir. Kamu kesimi finansman ihtiyacının borçlanma yoluyla karşılanması, bu yolla elde edilen fonların da vadesi gelmiş borç ödemelerinde kullanılması sonucunda kamu kesimi yeni yatırımlar yapamaz duruma gelmiştir. Kamu yatırımlarının azalması, tamamlayıcılık ilişkisinde olan özel sektör yatırımlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu durum özel sektör elinde biriken fonların doğrudan yatırımlar yerine, faiz yatırımlarına yönelerek devlete borç vermesi, özel sektör yatırımlarının ve üretimin azalmasına, işsizliğin artmasına,

sanayide kapasite kullanım oranının düşmesine ve büyüme hızının gerilemesine ve dolayısıyla milli gelirin gerilemesine yol açmış oluyor (Oskay, 2004).

Ayrıca, açık ekonomilerde, kamunun bütçe açıklarını finanse etmek için iç borçlanmaya daha sık ve yüksek oranda başvurması sonucu yükselen faizler ülkeye sıcak para (hot money) girişini hızlandırabilir. Bu durum ülkenin dış borç yükünün artması pahasına da olsa ihracat yoluyla ödemeler dengesini sağlayamayan ülkeler için kısa vadeli ve geçici bir rahatlama sağlayabilir. Ülkeye giren sıcak para nihai bir döviz geliri olmadığından kısa bir süre sonra faiz geliri ile birlikte beklenmedik bir anda ülkeyi terk etme riski vardır. Arbitraj peşinde koşan ve özellikle spekülâtif alanlara yönelen sıcak para, ülkemizde dahil birçok gelişmekte olan ülke için potansiyel bir finansal kriz riski taşımaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 68).

Başlangıçta sıcak para akımları alan ülkelerin ulusal paralarının değerlenmesi, döviz kurlarının düşmesi söz konusudur. Ancak kritik bir durumda ani çıkışlar sonrası görülebilecek (sıcak para akımının tersine dönmesi) döviz kurlarındaki yükselme ve yarattığı baskılar sonucunda daha çok ithalat girdili hammadde ile üretim yapan gelişmekte olan ülkelerde firma maliyetlerini arttıracaktır. Artan maliyetlerde fiyatlara yansımakta ve sonucunda enflasyona sebep olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 68). Meksika krizi, Asya krizi ve ülkemizde yaşanan 2001 krizi bu duruma en iyi örnektir. Son zamanlarda TCMB' nin döviz kurlarına müdahalesi ve aşağıya doğru zorlaması da bu amaca yöneliktir.

Görülüyor ki borçlanma politikası nihai bir analizde hem bütçe açıklarını hem de dış ticaret/ cari hesap açıklarını hem doğrudan hem de dolaylı yollardan etkilemekte ve arttırmaktadır.

Tablo 2: 1995-2010 Yılları Arası İç Borç Stoku ve GSYH' ya Oranı

Yıllar	İç Borç Stoku (milyar TL)	Tahvil (milyar TL)	Bono (milyar TL)	Avans (milyar TL)	Konsolide Borçlar	İç Borç Stoku/ GSYH (%)	Tahvil/ GSYH(%)	Bono/ GSYH(%)
1995	1.361.007	511.769	631.298	192.000	25.940	13	2.1	4.9
1996	3.148.985	1.250.154	1.527.838	370.953	40	15.9	3.0	6.6
1997	6.283.245	3.570.812	2.374.990	337.623	0	16.2	5.9	6.1
1998	11.612.885	5.771.980	5.840.905	0	0	16.5	5.4	8.1
1999	22.920.145	19.683.392	3.236.753	0	0	21.9	16.2	3.1
2000	36.420.620	34.362.937	2.057.683	0	0	21.9	16.4	1.2
2001	122.157.260	102.127.926	20.029.334	0	0	50.9	16.7	7.3
2002	149.869.961	112.849.835	37.019.856	0	0	42.8	14.9	10.6
2003	194.386.700	168.973.626	25.413.074	0	0	42.7	23.3	5.4
2004	224.482.922	194.210.700	30.272.223	0	0	40.2	24.2	5.4
2005	244.781.857	226.964.261	17.817.596	0	0	37.7	27.2	2.7
2006	251.470.054	241.876.473	9.593.581	0	0	33.2	26.2	1.3
2007	255.309.982	249.175.982	6.134.000	0	0	30.3	25.4	0.7
2008	274.827.296	260.848.995	13.978.301	0	0	28.9	24.7	1.5
2009	330.004.579	315.968.769	14.035.810	0	0	34.6	31.4	1.5
2010	352.841.138	343.316.540	9.524.598	0	0	32.0	30.9	0.9

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (<http://www.hazine.gov.tr>)

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllardan beri giderek ağırlaşan iç borç stokunun etkisinde kalmış görülüyor. İç borçlanma bu yıllarda, bütçe açıklarının finansmanı için kullanılmıştır. Son yıllarda ise, yapılan yeni borçlanmalar mevcut borç stokunun anapara taksiti ve faiz ödemelerini karşılama amacına yöneliktir.

Tabloda dikkat çeken önemli bir nokta ise iç borç stokunun sürekli artmasına 2000 yılındaki iç borç stoku 36 milyar TL iken, 2001 yılında 122 milyar, bundan 6-7 yıl sonra (2010) da 353 milyar TL olarak görülmektedir. Böylece, 1990’larda %10-15 seviyelerinde seyreden iç borç/GSYİH oranı 2000’li yılların başında %50’lerde ve son birkaç yıldan beri de %30’larda seyretmektedir. Azalmış olmasına rağmen bu oran hala da yüksektir. Buradan çıkarılabilecek bir sonuç, iç borç stokunu ve bununla beraber faiz oranlarını yükselten kesimin finansal sektörün, daha doğrusu bankacılık sektörünün

olduğudur. Bu yüzdendir ki 2000-2001 krizleri patlak vermiş ve bankacılık krizleri olarak adlandırılmışlardır. Bu yıllardan sonra iç borç stokunda azalmalar olmuşsa da kriz öncesi 1990'ların rakamlarına ulaşamamıştır. Yükselen faizler borcu borçla kapatma yolundan başka bir seçim bırakmamıştır.

Diğer bir dikkat çeken nokta ise 2008 küresel krizin etkisiyle oluşabilecek iç borç stokunun artışıdır. Tabloda görüldüğü gibi 2008 yılında iç borç stoku 274 milyar TL iken 2009 yılında bu rakam 330 milyar TL ye kadar yükselmiştir.

Kamu borç stokunun büyüklüğünün yüksek enflasyon ve gelir dağılımı dengesizliği başta olmak üzere birçok ekonomik sorunun oluşumu üzerinde etkisi vardır. Çünkü yüksek iç borç düzeyi fiyat istikrarını bozmakta, ekonomik büyümeyi engellemekte ve uzun dönemli makroekonomik politikaların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. İç borç stokundaki artışın bu etkilerinin yanı sıra iç borç stokunun vadesinin kısa olması ve faiz yükünün yüksekliği de borçların sürdürülebilirliği tartışmalarını beraberinde gündeme taşımaktadır (Ulusoy ve Cural, 2006: 2).

İç borçların geri ödenmesinde finansman kaynaklarından en önemlisi vergilerdir. Bu nedenle vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faiz ödemelerini karşılama oranı ve bu vergilerin kimlerden alındığı gelir dağılımı üzerindeki etkileri belirlemek açısından önemlidir.

Türkiye'de borçlanmanın ancak yüksek faiz ödeyerek yapılabilmesi, iç borç anapara ve faiz ödemelerinin GSYİH içindeki payını sürekli arttırırken vergi gelirlerinin iç borç anapara ve faizlerini karşılama oranını sürekli azaltmıştır.

Özetle, kamu iç borçlanması ve dolayısıyla bütçe açıklarının süreklilik kazanması ve bunun dış açıklar üzerine etkisi devletin iktisadi hayata müdahalesinin en önemli aracına dönüşürken, devlet bütçesinin temel fonksiyonu da iç borç faiz yönetimi görevine dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, devlet bir yandan vergi olarak topladığı kaynakların büyük bir kısmını faiz ödemek için kullanmış, bir yandan da mevcut borçları ödeyebilmek için tekrar borçlanmak zorunda kalmıştır (Bedir ve Karabulut, 2011: 16-18). Kamunun iç borçlanma kağıtlarını satın alanlar ile vergiyi ödeyenler aynı kesim olmadığı sürece iç borçlanma, farklı gelir grupları arasında kaynak transferine sebep olmakta ve dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 69)

Dış Borçlanma

Devletin dış borçlanması, yabancı kaynaklardan sağlanan, alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında ulusal gelir üzerine genelde azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan finansal transfer akımlarıdır. Dış borçlanma farklı bir tanımla, bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali fon sağlamasıdır. Diğer bir deyişle, ülke içinde yerleşik kuruluş ve kişilerin, ülke dışında yerleşik kuruluş ve kişilerden kısa, orta ve uzun vadeli dış kredi sağlamasıdır (Adıyaman, ty.: 22). Devlet ve diğer kamu kurumları yabancı ülkelerden, yabancı çok uluslu bankalardan, uluslararası para ve sermaye piyasalardan Dünya Bankası, IMF gibi mali kuruluşlardan dış finansman sağlayabilirler.

Gelişmekte olan ülkelerin dış finansmana veya dışarıdan borçlanmaya ihtiyaç duymalarının ardında pek çok sebep sayılmakla birlikte bunlar arasında en çok göze çarpanlar şöyle sıralanabilir; (1)yetersiz iç tasarruflar, (2)sanayileşme ve ekonomik büyüme için büyük miktarda finansal kaynağın gerekli olması, (3) sanayi üretiminin büyük ölçüde ara malı ithalatına dayalı olması nedeniyle dışa bağımlılık, (4) dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları ve bunları finanse edebilecek döviz rezervinin yetersiz kalması, (5) kamu gelirlerinin giderleri karşılayamaması, (6) yurt içi finansmanın yurt dışı finansmana nazaran pahalı olması, (7) ekonominin kısa vadeli sermayeye açık olması, (8) vadesi gelen dış borçların yine dış borçlanma ile çevrilme zorunluluğu. Ayrıca bazı gelişmekte olan ülkeler savunma giderlerini, büyük yatırım ve reformları finanse etmek için dış borca başvurmaktadırlar. Bunların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde genellikle vergi toplamadaki başarısızlık, kayıt-dışılık ve yüksek altyapı harcamaları da kamu finansman (ve dolayısıyla borçlanma) gereğini artırıcı faktörler olarak sayılabilir (Karagöz, t.y.: 101).

Bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanmanın kullanılmasıyla döviz kuru düşer, yani ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri artmış olur. Çünkü ülkeye giren dövizin kurların düşmesi yönündeki baskısı artar. Dolayısıyla bu gelişme ihracatı azaltırken, ithalatı arttırır. Yüksek düzeyli bütçe açıklarını finanse etmek için dış borçlara aşırı oranda başvurmak, tehlikeli bir yoldur. Netice itibariyle gelişmekte olan ülkelerin çoğunun, yüksek düzeydeki bütçe açıkları yüzünden borç servisindeki güçlükler giderek artmaktadır. Ayrıca, geçmişte çok fazla borcu olan ve kredi değeri

düşük olan ülkelerin bu kaynaktan finansman elde etme imkanları da sınırlıdır (Şimşek, 2000: 63). Borç bulma imkanlarının sınırlı olması ve bu yüzden borç maliyetinin artması (yüksek faiz ve daha kısa dönem) ve yine borç servisindeki güçlükler diğer ikizin (ticaret/cari işlemler açığı) büyümesine, kronikleşmesine ve sonuçta uzun dönemde bu ülkelerin kriz ortamına sürüklenmesine yol açmakta ve kemer sıkma (austerity) ve deflasyonist para ve maliye politikalarını uygulanmasına mecbur bırakmaktadır.

Kısa dönemli ve nispeten düşük düzeydeki ödemeler dengesi açıklarının giderilmesinde, uluslararası rezervler ve/veya dış borçlanma gibi finansman yöntemleri kullanılmaktadır. Söz konusu politikalardan nasıl bir kombinasyon oluşturulacağı, politika uygulamalarının nispi maliyetlerine göre belirlenir. Cari işlemler dengesi ile dış borç stokunda ortaya çıkan artış ve azalışlar arasında doğrudan fakat ters bir ilişki bulunmaktadır. Yani cari işlemler daha doğrusu dış ticaret dengesindeki açık, (uluslararası rezervlerin değişmediği varsayımı altında) dış borç miktarında artışlara sebep olmaktadır (Aklan, 2002: 1). Görülüyor ki dış ticaret ya da döviz açığının kapatılması için başvurulmuş dış borçlanma/finansman ülkeye giren döviz miktarını arttırırken ülkenin dış borç stoklarının yükselmesiyle riskli bir durum yaşatmaktadır.

Böylesi bir politika/finansman izlenilmesi ülkenin uluslararası yatırım pozisyonunda (international investment position) ülke aleyhine bir gelişme ile sonuçlanır ki bu dış alem karşısında ülkeyi dış yatırımlar ve dış finansman (borç verme) bakımından riskli bir duruma düşürür (kredi notunun düşürülmesi ihtimali artar). Ülkemizdeki ve diğer az gelişmiş ülkelerdeki gelişmeler bu görüşü teyid eder niteliktedir.

Öte yandan dış borçların net etkisi hangi koşullarda borçlanıldığına ve bu fonların nerede kullanıldığına bağlıdır. Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla dış borçlanma, ekonomide kısa dönemde bir rahatlama sağlayabilir, ancak uzun dönemde ekonomi üzerinde baskı yaratacaktır. Tersine verimli yatırımlara yönlendirilmesi halinde kısa dönemde bir genişleme yaratırken uzun dönemde ekonominin büyüme kapasitesi de artacağından, bu borçların ödenmesinde bir sıkıntı yaşanmayacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde genellikle belirli koşullar altında dış borçlanma yapılabilen ve ekonomi yönetiminin hareket serbestisi kısıtlı olmaktadır. Basiretle yönetilen verimli bir ekonomi için dış borçlanma ek bir kaynaktır ve olumlu etkiler

yaratır. Ancak problematik ve uzun dönem stratejisinden yoksun sorumsuz bir ekonomi yönetiminde ve aşırı kısıtlayıcı koşullar altında yapılan dış borçlanma uzun dönemde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. (Pınar, 2006: 42). Böylesi bir durumda ikiz açıkların her ikisi de gittikçe denge seviyelerinden uzaklaşacak ve idaresi daha güç olacak demektir.

Tablo 3: 1995-2010 Yılları Arası Dış Borç Stoku ve GSYH 'ya Oranı

Yıllar	Dış Borç Stoku (milyon \$)	Orta- Uzun Vadeli (milyon \$)	Kısa Vadeli (milyon \$)	UVDBS/GSYH (%)	KVDBS/ (%)	Toplam Dış Borç Stoku/ GSYH (%)
1995	75.948	15.500	60.448	26.8	6.9	33.6
1996	79.299	17.072	62.227	25.6	7.0	32.6
1997	84.356	17.691	66.665	26.3	7.0	33.2
1998	96.351	20.774	75.577	27.9	7.7	35.6
1999	103.123	22.921	80.202	32.4	9.3	41.7
2000	118.602	28.301	90.301	34.0	10.7	44.7
2001	113.592	16.403	97.189	49.4	8.3	57.7
2002	129.559	16.424	113.135	49.1	7.1	56.2
2003	144.080	23.013	121.067	39.7	7.5	47.3
2004	160.989	32.205	128.784	33.0	8.2	41.2
2005	169.878	38.283	131.595	27.3	8.0	35.3
2006	207.704	42.623	165.081	31.4	8.1	39.5
2007	249.478	43.135	206.343	31.8	6.6	38.5
2008	280.357	53.104	227.253	30.6	7.2	37.8
2009	268.457	49.711	218.746	35.5	8.1	43.5
2010	289.513	78.123	211.390	28.7	10.6	39.3

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (<http://www.hazine.gov.tr>)

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'nin dış borçları, vade yapısı açısından incelendiğinde dış borç stokunun artışına bağlı olarak, kısa vadeli borçların da artmakta olduğu görülmektedir. Genel olarak kısa vadeli borçlar daha çok dış ticaretin finansmanında kullanılmakta ve ticari banka kredileri ile özel sektörün aldığı kredilerden oluşmaktadır.

Kısa vadeli borç stokunun uzun vadeli borç stokuna göre daha fazla oluşu genel durumu daha da zorlaştıran bir tablo çizmektedir. Borç geri ödemelerinin kısa vadede yapılması gerektiğinden nakit ihtiyacı her defasında yeni borçlanma ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Borçlanmanın krize sebep olacak derecede önemli hale gelmesinde etkili olan unsur, alınan borç anapara miktarından çok borçlanmanın faiz yükü, vade yapısı gibi etkenler olmaktadır. Özellikle, vadesi geldiğinde borcun geri ödenmesinde ortaya çıkabilecek muhtemel risklere karşı reel faiz oranının çok yüksek olması ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Vade kısalıp reel faiz oranı arttıkça, eski borçların ve faizlerin ödenmesi için yeniden borçlanılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise, hem borç stokunun hem de faiz yükünün yani borç sarmalının oluşması katlanarak artması sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye’de finansal piyasalar üzerinde oluşturulan baskının ve krizlerin doğmaması için vadenin uzaması ve faiz oranlarının düşürülmesi gerekmektedir. Ayrıca uzun vadede, kamunun sağlam gelir kaynaklarını artırması, harcamalarını ise optimal düzeye çekmesi gerekir. Ancak, gerek gelirlerin artırılması, gerekse harcamaların kısılması ekonomiye günlük siyasi mülahazalarla müdahale edilmemesi zorunludur (Aykın, 2002: 20).

1.4.3. Bütçe Açıklarının Finansmanında Kullanılan Diğer Gelir Kaynakları

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılacak bir diğer yöntem, vergi gelirlerini arttırmak için vergi oranlarıyla oynamak ve yeni vergiler yüklemektir. Günümüzde bütçe açıklarının azaltılması gerektiği üzerinde tam bir mutabakat olmakla birlikte, bu açıkları azaltmanın yolları üzerinde aynı görüş birliği olduğu söylenemez. Çünkü, bazıları bütçe açıklarını azaltmak için optimal çözüm olarak kamu harcamalarının azaltılmasını savunurken, bazıları ise vergilerin arttırılmasını istemektedirler. Vergi gelirlerindeki artışın kamu harcamalarında artışlara sebep olacağını ifade eden vergi-harcama teorisinin en büyük savunucularından biri Milton Friedman’dır. Friedman’a göre, vergiler arttırılarak bütçe açıkları azaltılamaz. Artan vergiler, sadece daha fazla harcamayla sonuçlanacak ve bütçe açığı halk tarafından makul kabul edilen en yüksek düzeyde bırakılacaktır. Friedman, vergi artışlarının sadece harcama artışlarına sebep olacağını ve bu yolla bütçe açıklarının azaltılamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca Friedman’a göre, yeterli vergileme yapılmamış olması problem değil, problem olan çok fazla harcama yapılmış olmasıdır. Buchanan ve Wagner ise, vergi artışlarını savunmaktadır. Buchanan ve Wagner’e göre

vergi artışları, kamu harcamalarının vatandaşlar tarafından algılanan maliyetini arttırır ve vatandaşlar daha az kamu harcaması talep ederler. Bunlara göre harcamaların azaltılması ile birleştirilen vergi artışları bütçe açıklarını azaltacaktır (Günaydın, 2004: 165-167).

Bütçe açıklarının finansmanı için başvurulacak bir diğer finansman aracı özelleştirme değildir. Özelleştirme kamuya ait mal varlığının ya da para ile ölçülebilen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması anlamına gelir. Özelleştirmenin kurumsal amaçları arasında, rekabetin güçlendirilmesi, devletin mali yükünün azaltılması, sermaye sahipliğinin yaygınlaştırılması ve kaynakların etkin kullanımı (Kepenek ve Yentürk, 2004: 264) sayılabilir.

Özelleştirme, yüksek bütçe açıkları ve borç stoku problemleri olan gelişmekte olan ülkeler için bir gelir kaynağı olarak düşünülebilir. Ancak, başarılı bir özelleştirme işlemi, destekleyici bir pazar ortamı ve sürdürülebilir büyüme, düşük enflasyon, istikrarlı döviz kuru ve devlet için sıkı bir bütçe kısıtının bir kombinasyonu olarak tanımlanabilecek makroekonomik istikrarı gerektirir (Kuştepe ve Gülcan, t.y.: 64).

Özelleştirme, giderek artan iç ve dış borçlarının kapatılmasında, kamu açıklarının düşürülmesinde bir araç olarak görülüyor. Özelleştirmenin bu amaçla kullanılması, özelleştirme kuramcıları ve taraftarlarınca da eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi açığı, cari gider ve gelir (ağırlıklı olarak vergi geliri) farkından oluşan dinamik bir olgudur. Bu denkligi sağlayacak yapısal önlemlerden alınmadıkça, satış geliri ile en fazla 1-2 yıllık açık kapatılabilir ki Türkiye’deki uygulama da bunu doğrular niteliktedir.

Diğer taraftan, kamu açığını gidermek için temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı bozukluğuna yol açar, fırsat eşitliğini kaldırır. Özelleştirme gelirlerinin, yeni yatırım alanlarında ve toplam üretim kapasitesini arttırmaya yönelik kullanılması halinde, rasyonel olacağı savunulmaktadır (Öztürk, t.y.: 11) ki Türkiye’de bu hiç gerçekleşmemiş bir beklentidir. Zira özelleştirme Türkiye’de yerli firma ve kaynakların yabancılara satışı şeklinde olmakta ve elde edilen döviz gelirleri dış borçların ödenmesinde kullanılmaktadır.

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılacak bir diğer kaynak, ülkenin sahip olduğu döviz rezervleridir. Döviz rezervlerinin kullanımı ile devlet, bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini bir süre durdurabilir. Ancak bu yöntem, kısa vadeli ve geçici bir

yöntemdir. Uzun dönemde döviz karşılığı ulusal paranın açıkların finansmanında kullanılması ve emisyonla sebep olması yüzünden enflasyonist bir baskı ortaya çıkarması ihtimali yüksektir. Öte yandan, birçok gelişmekte olan ülkenin yeterli döviz rezervlerine sahip olmadığı düşünülürse bu yöntemin uzun dönemde başarılı olamayacağını söyleyebiliriz. Çünkü bütçe açıklarının finansmanında döviz rezervlerinin kullanımı nihayetinde ülkenin rezervleriyle sınırlı kalacak ve kurlar üzerinde bir baskı yaparak kısa dönemde ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açacaktır (Şen ve Sağbaş, 2004: 80). Bu durum maliyetlere yansıtılacak olursa ihracat malları fiyatlarının artması (aşırı değerlenmiş ulusal para cinsinden) ülke rekabet gücünün zayıflamasına ve sonuçta da cari işlemler açığının oluşmasına ya da artmasına sebep olacaktır. Zaten yetersiz olan döviz rezervlerinin erimesi de ayrıca bir risk oluşturur. Böylesi bir gelişme kısa bir iyileşmenin ardından dövizde olan ihtiyacı arttıracak ve döviz kurları tekrar yükselecek ki bu kendisini dışarıda hissettirecektir.

1.5. BÜTÇE AÇIKLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Birçok ülkede bütçe açıkları ortaya çıktıktan sonra makroekonomik göstergelerin olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu olumsuz durumu düzeltebilmek için bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini minimize etmek gerekir. Yani burada hem bütçe açıklarının finansman şekilleri önemli hem de bütçe açıklarının sürdürülebilirliği önemlidir.

Bu bakımdan bütçe açıklarının enflasyon, ödemeler dengesi, faiz oranları, gelir dağılımı, yatırımlar ve tasarruflar üzerindeki makroekonomik etkilerini kısaca özetleyelim:

1.5.1. Bütçe Açıklarının Enflasyon Üzerine Etkileri

Belirli bir dönemde bütçe gelirleri ile giderleri arasında giderler lehine ortaya çıkan fark olarak tanımlanan bütçe açıkları ile fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon oranı birbirini tetikleyen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Enflasyon, bütçe açıklarına sebep olurken bütçe açıkları da enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonist ortamda vergi gelirlerinin reel değeri azalacağı için bütçe

açıklarını arttırır. Artan bütçe açıklarının finansmanında merkez bankalarının emisyon yoluyla para arzını artırması da enflasyon oranının artması sonucunu doğurur. Dolayısıyla her iki değişken karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 195-196).

Türkiye’de bütçe açıkları enflasyonun temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Türkiye’de 1980’lerin başlarına kadar ekonomi politikaları büyük ölçüde beş yıllık kalkınma planlarına göre yürütülmüştür. Bütçe açıkları önemli ölçüde dışsal, açıkların Merkez Bankası tarafından parasallaştırılmasına alışılmış ve para politikası maliye politikasının emrine verilmiştir. Ocak 1980’de istikrar ve serbestleşme programı yürürlüğe konulmuştur. 1980 finansal liberalizasyon programından sonra, hükümetin Merkez Bankası kaynaklarına müracaat etmesi önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Buna karşılık iç borçlanma temel finansman kaynağı haline gelmiştir.

1986’dan itibaren de Türkiye’de önemli politika değişikliği yapılmış ve artan bütçe açıklarının büyük ölçüde iç borçlanma yoluyla finanse edilmesine başlanmıştır. Bunun sebebi ise bu dönemde, parasal genişleme olmazsa bütçe açığının borçlanma ile kapatılmasının enflasyona sebep olmayacağı görüşünün hakim olmasıdır. Merkez Bankası finansmanından vazgeçilerek iç borçlanma finansmanına müracaat edilmesi, genellikle hükümetlerin para arzı artışı yoluyla enflasyonu hızlandırmaktan kaçınması olarak açıklanmaktadır. Ancak rezerv uyumu ile ticari bankalar temel finansman kaynağı haline gelmiş ve dolayısıyla banka sisteminin varlıklarının hacmi artmıştır (Günaydın, 2004: 160). Bu doğrultuda bütçe açıkları yalnızca parasallaştığı ölçüde enflasyonisttir. Ancak Merkez Bankası özellikle uzun dönemde enflasyon haddi üzerinde hemen hemen tam kontrole sahiptir (Friedman, 1968: 1-17).

Fiyat istikrarının sağlanmasına ilişkin literatürde bütçe açıkları ve fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayan çeşitli teoriler mevcuttur. Sözü edilen teorilerden biri olan standart parasalcı yaklaşım bütçe açıklarının parasallaşma bir diğer ifadeyle senyoraj geliri elde etme yoluyla finanse edilmesinin fiyatlar genel düzeyinde artışa enflasyona sebep olacağını ileri sürer (Oktayer, 2010: 432).

Sıkı para politikasının uygulanması durumunda, cari dönemde enflasyon düşürülebilir ancak, gelecekte daha yüksek enflasyon oranlarına yol açabilecektir (Sargent ve Wallace, 1981: 1-17). Çünkü sıkı para politikası kredilerin kontrollü olması

ve artan faiz oranları yüzünden kredi maliyetinin yüksekliği üretim maliyetlerini arttıracak, bu da zamanla üretimi yani arzı negatif olarak etkileyebilecektir.

Bütçe açıklarını finanse etmek için devletin de iç piyasadan borçlanması yatırıma yönelecek kaynakları kendisine çekmesi de faiz oranlarının artması ile sonuçlanır ki bu da enflasyonu körükler.

Zira sürekli bütçe açıklarının devam ettiği bir ekonomide para politikası bu açıkların baskısı altındadır. Bu sebeple, borçlanma tıkanığında veya tıkanma ihtimali olduğunda para politikası çöker ve hem parasal genişleme hem de enflasyon patlama noktasına gelir. Çünkü netice itibariyle bütçe açıkları borçlanarak veya para basmak suretiyle finanse edilecektir (Sargent ve Wallace, 1981: 1-17).

Bütçe açıklarının enflasyonist olup olmayacağı esasında bu açıkların nasıl finanse edileceğine bağlıdır. Bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi halinde reel faiz oranlarının yükselmesine, maliyetlerinin artmasına ve sonuçta yatırım kredileri verilebilecek fonlardan kaynak transferi enflasyonist baskılara yol açabilmektedir. Reel faiz oranının büyüme oranından fazla olması halinde, bütçe bakiyesi yeterince fazla vermiyorsa iç borç stoku artacaktır.

Dış borçlanma ile finansman yoluna gidilmesi ise artan ithalatlarla malların arzının artırılması ile enflasyonist baskının etkisi azaltılabilir. Fakat bu kısa dönem için geçerlidir. Alınan borcun kullanılması aşamasında gerçekleştirilen emisyon hacmi ve dış kaynaktan yararlanan sektörlerin niteliği genel fiyat düzeyindeki değişmeleri etkiler. Dış borçların ödenmesi döviz ile ilgili olduğu gibi iç kaynak tahsisini de ilgilendirdiği için genel fiyat düzeyi üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilir (Günaydın, 2004: 162).

Ülkede daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanması istihdam ve üretimde düşmeye sebep olacağı için piyasaya arz edilen mal miktarı azalacak, buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesi yükselecektir. Demek oluyor ki ekonomide hem bir durgunluk hem de enflasyon birlikte var olacaktır (stagflasyon).

Diğer bir finansman şekli ise bütçe açıklarının parasallaşma yoluyla finanse edilmesi enflasyonist baskıyı arttıracaktır. Böylece reel bütçe açıklarının genel fiyat düzeyindeki değişliklerin bir sebebi olduğu görülür (Günaydın, 2004: 162).

Daraltıcı para politikası yüzünden bütçe açıklarının borçlanma ile kapatılmaya çalışılması görülüyor ki sonuç da istihdam, üretim ve milli gelirden düşmelere sebep

olmakta ve bu yüzden devlet vergi gelirlerinde azalma meydana gelmektedir. Bu ise devletin normal görevini yerine getirebilmek için tekrar borçlanmasına yol açar ve fasit daire tekrar başlar ki bu ekonominin aşama aşama küçülmesi demektir. Dış borçların artması devlet bütçesindeki açıkların giderek büyümesi ikiz açıkların genişlemesine dengelerin oluşturulamaması durumunda kriz ortamlarının oluşmasına potansiyel hazırlıyor demektir.

Bütçe açıklarının ödemeler bilançosu, dolayısıyla dış ticaret açıkları üzerindeki etkilerini biraz daha yakından incelemekte fayda var.

1.5.2. Bütçe Açıklarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Birçok ekonomist bütçe açıklarıyla dış ödemeler dengesi açıkları arasında doğrudan bir etkileşim olduğunu kabul etmektedir. Bir kere hükümet bütçe açıklarını finanse etmek için borçlanmaya başvurması faiz oranlarını yükseltmektedir. İkinci olarak yüksek faiz oranları özel yatırım harcamalarının caydırıcı etkisi denilen dışlama etkisi ve yabancılar için yurtiçi finansal yatırımların çekici hale gelir. Buna bağlı olarak yurtiçi finansal kaynakların cazip hale gelmesi yurtiçine yabancı fonların akışını hızlandırmaktadır (sıcak para akımları ve spekülasyon yatırımlar gibi). Bu ise döviz kurlarının artmasına engel olarak yerli paranın aşırı değerlenmesine (overvaluation) sebep olmaktadır. Yerli paranın aşırı değerlenmesi ise üretim maliyetlerini diğer ülkelere göre artırdığı için ihracat azalırken, ithalat artmaktadır. Sonuç olarak, bütçe açıklarının artması dış ticaret açıklarını da (ikiz açıklar) artırmaktadır (Barışık ve Kesikoğlu, 2003: 63).

1.5.3. Bütçe Açıklarının Faiz Oranları Üzerindeki Etkileri

Kamu açıklarındaki bir artış dış borçla finanse edilmediği takdirde net özel tasarrufların arttırılması beklenir. Bu özel tasarrufların artacağı anlamına gelebileceği gibi özel yatırımların azalması ya da ikisinin bileşimi anlamına da gelebilir. Uyumun ne kadarını özel yatırımlara yansıdığı, kamu açıklarının kredi imkanları ve maliyetine bağlıdır. Burada faiz oranlarının kontrol edilemediği ekonomilerle kredilerinin fiyat dışı

mekanizmalarla dağıtıldığı ekonomileri birbirinden ayırmak gerekiyor. Eğer faiz oranları ve krediler kontrol altındaysa, kamu sektörüne verilen kredi ile özel sektörden kısılan kredi arasında birebir negatif bir ilişki ortaya çıkar. Eğer hükümet, harcamaları arttırıyor ve para basarak bunu finanse ediyorsa, bu enflasyon oranını arttırır. Böyle bir durumda nominal faiz oranları sabit olduğuna göre reel faiz oranları düşer. Daha düşük reel faiz oranlarından dolayı özel tasarruflar düşerse, özel sektöre verilecek kredi imkanları daralacaktır.

Buna karşılıkla; eğer faiz oranları piyasada belirleniyorsa, etkiler daha farklı olacaktır. Eğer finansman ticari bankalardan veya banka dışı özel sektörden borçlanılarak yapılıyorsa faizler yükselecektir. Bu aynı zamanda, kısa vadeli kamu borçları için ödenen faiz giderlerini arttıracaktır. Yükselen faiz oranları özel tasarruflarla artış sağlarsa, faizlerdeki artış bir ölçüde dengelenecektir. Faizlerin kontrol edilmediği bir ortamda, borçlanma yerine parasal finansmana başvurulursa, hem enflasyon oranının hem de reel faiz oranının artma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla hangi yöntem seçilirse seçilsin faizlerin serbest olduğu bir ortamda yüksek kamu açıkları her zaman reel faiz oranlarını arttırma eğilimindedir (Pınar, 2006: 203-204).

1.5.4. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Gelir dağılımı bir ülkede, belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, fertler, fertlerden oluşan gruplar ve üretim faktörleri arasında dağılımını ifade eder

Bütçe açıklarının süreklilik kazanması ekonomide gelir dağılımını da bozucu etkiler meydana getirmektedir. Açıkların finansmanında başvurulan yöntemlere göre bu etkiler farklı boyutlara ulaşabilir. Bilindiği gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere açıkların finansmanında borçlanma öncelikli politik araç durumundadır. Bütçe açığı yüksek faiz garantili borçlanmayla karşılandığında kamuya borç veren kişiler, gruplar ve kuruluşlar lehine gelir dağılımının bozulması söz konusudur. Çünkü borçlanma, elinde atıl kaynağı ya da birikimi olan nispeten dar bir kitleyi ilgilendirmektedir. Bütçe açığını kapatmak için kamuya borç veren yüksek gelirli bu kişi ya da kurumlar, ileride vergi ödemeleri karşısında herhangi bir sıkıntıya düşmeyecektir. Çünkü bu kesimlere kamunun ödediği yüksek faizler, düşük gelirli kesimlerden toplanan genellikle dolaylı vergilerle finanse edilmektedir. Bu durumda düşük gelirli kesimlerden, yüksek gelirli

kesimlere doğru bir kaynak transferi olmakta ve gelir dağılımının toplumdaki geniş kitleler aleyhine dönmesine sebep olabilmektedir (Egeli, 1998: 5).

1.5.5. Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerindeki Etkileri

Bütçe açıklarının etkilerinden biri de milli tasarrufları azaltıcı etkisinin olmasıdır. Bütçe açıklarının tasarruflar üzerindeki etkisini incelerken milli gelir hesaplamalarını da kullanmak analizi daha açıklayıcı hale getirecektir.

Keynes'e göre devletin olduğu dışa kapalı bir ekonomide;

Y = gayri safi yurt içi hasıla,

T = vergiler,

C = özel tüketim,

I = yatırım,

G = Kamu harcamaları ise

Milli gelir denklemi $Y = C + S + G - T$ olacaktır.

Milli tasarruf, özel tasarruf ile kamu tasarrufunun toplamına eşittir.

Özel tasarruf (S_p) = $Y - T - C$

Kamu tasarrufu (S_g) = $T - G$, olur.

Bu tanımlar ışığında, toplam tasarruflar

$S_p + S_g = Y - T - C + T - G$ olur. Buradan

$S = Y - C - G$ denkliği elde edilir (Dornbusch and Fischer, 1998: 316).

Bütçe açıklarıyla ilgili klasik görüş, bu açıkların ulusal tasarrufları ve yatırımları azalttığı ve bir dış ticaret açığının oluşumuna katkıda bulunduğu yönündedir. Ayrıca bütçe açıkları, reel faiz oranlarını yukarı doğru iterek, iç yatırımları dışlar (crowding out) ve ekonomik büyümeye engel olur. Dışlamanın miktarı, yabancı yatırımları cazip hale getiren iç faiz oranlarının ne kadar yüksek olduğuna bağlıdır. Faiz oranlarındaki aşırı yükselme, ülke dışından bir kapital akışına yol açarak, milli parayı değerlendirmekte ve böylece iç yatırımlardan ziyade ithalatı teşvik etmekte (Şimşek, 2005: 2), yurtiçi istihdam ve üretimi düşürmekte ihraç malların fiyatlarını yabancı paralar cinsinden arttırmakta ve neticede ihracatı azaltmaktadır.

1.5.6. Bütçe Açıklarının Yatırım Üzerindeki Etkisi

Teorik olarak bütçe açıklarının iç borçlanma ile finansmanının yatırımları dışlayıcı etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Bütçe açıklarında meydana gelen artış sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide yurtiçi ve yurtdışı kaynaklardan yararlanmayı gerektirir. Kamu kesiminin borçlanma isteği mevcut kaynaklara olan talebi artırdığından (ek fon talebi) faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarındaki yükselme ise özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarının kısmen hatta tamamen azalmasına sebep olabilmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2003: 65).

1.6. BÜTÇE AÇIKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği, 80'li yılların başlarında birçok sanayileşmiş ülkeyi derinden etkileyen bütçe açıkları meselesinden beri, ekonomik tartışmaların merkezinde yer almıştır. Kamu açıklarının çok hızlı bir şekilde artması ve borç stoklarındaki önlenemez yükselişler, geleneksel maliye politikalarının sorgulanmasına yol açarken, sürdürülebilirlik sorununu da gündemin üst sıralarına taşımıştır.

Sürdürülebilirlik (sustainability), genel kabul görmüş ve açık bir tanıma sahip olmamakla birlikte; borç yükü bakımından geleceğe yönelik tahminler içeren, borç ödeyebilme gücünü ve kırılganlığı içinde barındıran, kamu açık ve borçlarının boyutları hakkında bilgi verebilen bir kavramdır.

Bütçe politikaları açısından sürdürülebilirlik, hükümetlerin şimdiki ve gelecekteki harcama yükümlülüklerini karşılayabilecek şekilde finansmanlarını yönetebilme yeteneğidir. Başka bir ifadeyle sürdürülebilirlik hükümetlerin bugünkü ve gelecekteki vergi yükümlüleri arasında bir adaletsizliğe yol açmadan, harcamalarını gerçekleştirebilmesi olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Özcan, 2011: 39-40).

Türkiye ekonomisi incelendiğinde bütçe açıklarının yıllardır hızlı bir artış trendinde olduğu görülüyor. Bu sebeple bütçe açığının gelecek dönemlerde gelir fazlası ile karşılanabilir durumda olup olmadığı, yani uygulanan bütçe politikalarının sürdürülebilirliği analiz edilmelidir. Sürdürülebilirlik göstergelerinden biri olan dönemler arası borçlanma kısıtının sağlanması bütçe açığının uzun dönemde sürdürülebilir olduğunu, bu kısıtın sağlanamaması ise bütçe açığının sürdürülemez

olduğunu ve uygulanan politikalarının değişmesi gerektiğini göstermektedir (Göktaş, 2008: 61). Borçların sürdürülebilirliği, uygulanan ekonomi politikalarının kredibilitesi ile yakından ilgilidir. Kamuya borç veren yatırımcıların orta ve uzun vadede borçların geri ödenemeyeceğini düşünmeleri, borç vermekten vazgeçmelerine sebep olabilir. Borçların sürdürülebilirliğine ilişkin bu güven eksikliği, gerçek bir borçlanma krizinin tetikçisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Özellikle kısa vadeli kamu borcunun yüksek, özel tasarrufların ise düşük seviyelerde olduğu ülkelerde borçlanma hassas dengeler üzerinde sürdürülmektedir. Böyle bir ortamda, yerli ve yabancı yatırımcıların herhangi bir nedenle güvensizliğe kapılmaları ve kamu borçlanma senedi piyasalarını terk etmeleri devletin borçlarını sürdürememesine yol açabilir (Ulusoy ve Cural, 2006: 2).

Bazı gelişmekte olan ülkeler açısından dış finansmana ihtiyaç duyulmaksızın kalkınmak pek mümkün görünmüyor. Çünkü sermaye ve teknoloji kıt üretim faktörü olduğundan tasarruflardaki yetersizlik dış borçlanma ile dengelenmeye çalışılmaktadır. Ancak sağlanan dış borç alındığı amaca uygun olarak kullanılırsa o ülke ekonomisine katkı sağlayacak, istihdam ve katma değer yaratacaktır. Bu borçların sürdürülebilirliği açısından da önem taşıyor.

Zira dış borçlanmanın sürdürülebilirliği, borçlanmadan elde edilen kaynaklarla hükümet gelirlerinin gelecekteki borç servisini karşılayabilecek şekilde artırılması ile mümkündür. Mali dengesizlik durumunda para otoriteleri, belli bir maliyete katlanarak yeni kaynaklar sağlamaya yönelmektedirler. Söz konusu maliyet fon arz edenlerin talebine göre belirlenen faiz oranıdır. Borç alma sürecinin sürdürülebilirliği, borç olarak alınan kaynakların otoriteler tarafından verimli bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Ancak bu şekilde borç servisi yeni borçlanmaya başvurmaksızın karşılanabilmektedir (Ülgen, 2005: 18-19).

Bununla birlikte borçların sürdürülebilirliği sadece belirli bir borç düzeyini sağlamak değildir. Geniş olarak borçların sürdürülebilirliği, istikrarlı ekonomik büyümeye yardımcı bir makroekonomik ortamda, sağlam mali ortam, istikrarlı para ve kredi akışı ile dışa açıklık gibi koşullarda gerektirir. Borçların sürdürülebilirliği, aynı zamanda borç düzeyini ekonominin tüm makroekonomik amaçlarına katkı sağlayacak seviyede tutmak için büyüme faktörü ve para politikası arasında koordinasyon gerektirir.

Sürdürülemez borçlanma, kaynakların dağılımında etkinsizliğe ve politika seçiminde önemli sapmalara sebep olur. Bunun temel nedeni, borçların genellikle yabancı parayla karşılanması ve ülkenin ihracat gelirini artırma ihtiyacıdır. Sınırlı katma değere sahip, doğal kaynak kullanımına, hammaddeye ve ithal aramalarına dayalı iç endüstriler ülkenin borçlarını ödeyebilmek için gerekli yabancı döviz yaratmalıdır (Ulusoy ve Cural, 2006: 3-6).

Sürdürülebilirliğin sağlanmasında toplumun refahının artması da dikkate alındığında dönemler arası harcamaların kaydolması, gelecekte yapılan harcamaların borçlanma yolu ile beriye çekilmesi gibi problemlerle karşılaşılır. Böylece dinamik olarak etkin olan ekonomilerde, hükümetler borçlanma kısıtının şimdiki değeri ile karşı karşıya kalırlar. Analiz tek dönem için düşünüldüğünde devlet daha fazla harcayarak, diğer bir ifadeyle bütçe açığını arttırarak, toplumun bugünkü refahını yükselttiğinde gelecek nesiller için refahta bir azalma görülecektir. Çünkü devletin cari olarak yaptığı harcamanın finansmanını gelecek nesiller karşılamak zorunda kalacaktır. Bu durum da gelecek nesillerin refahında bir azalma söz konusu olur. Bu yüzden gelecek nesillerin refahının azalmaması için ekonomik açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir (Kalyoncu, 2005: 14).

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER AÇIKLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

2.1. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ TANIMI

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-83 neoliberalizm dönüşümü ile başlamış ve bu açılım hala da devam etmektedir. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruma altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Esnek döviz kuru rejimi benimsenmesiyle birlikte dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesine çalışılmıştır. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklemlenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş ve Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllar ve sonrasında tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumunda girmiştir (Yeldan, 2011: 25). Bu çerçevede küreselleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte sermayenin dolaşımı giderek ön plana çıkmaya başladı. Dolayısıyla gerek ülkelerin birbirleriyle, gerekse uluslararası mali kuruluşların ülkelerle olan ilişkilerinde egemen olan anlayış, bu sürece paralel olarak ağırlıkla bir borç/ alacak ilişkisine dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle, borç para verenler, ürettiğinden fazla tüketen ülkelere belli bir sınırın üzerine çıkması halinde tolerans göstermiyor.

Küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomisinde son yıllarda yaşanan ve görülme sıklığı giderek artan krizlerin özüne bakıldığında, diğer göstergelerle olan ilgisi ve krizlerin tetikleyici ana unsuru olması sebebiyle cari açık gösterilmektedir (Özbek, 2008: 5).

1994-2001 dönemindeki krizler Türkiye'de hem kamu hem bankacılık sektöründe hem de dış dünya ile ilişkilerde ciddi açıklar ve ekonominin bütün temel dengelerinde ciddi problemler olduğunu gösteriyor (Yentürk, 2008: 4). Bu krizler döneminde ve sonrasında Türkiye'nin dış borçlarını ve iç borçlarını döndürüp döndüremeyeceği neredeyse ekonominin başlıca meselesi olarak tartışılmıştır. Buna bağlı olarak da tüm çabalar dış ve iç kaynak teminine yönelmiştir. Esasında bu iki mesele iç içe girmiş

durumdadır. İç borçlar için içeride yeterli kaynağın bulunmaması açığın dış kaynaklarla kapatılması ihtiyacını doğurmuş ve bu da ancak düşük kur yüksek faiz politikasıyla olmuştur. Bu durum bir yandan cari açıkla birleşerek ekonominin dış kaynak ihtiyacını arttırırken, yüksek faiz nedeniyle de iç borç stokunda artışa yol açmış (Enç, 2001: 31) ve bu trend günümüzde de devam etmektedir. 2008’lerde başlayan küresel finansal kriz ve bu uygulamaya süreklilik kazandırmış gibi görünüyor. Şöyle ki, 2004 öncesinde borçlanan kesim hep kamu kesimi olmuştur. 2004’den sonra ciddi bir değişim başlamış ve bu kez borçlanan, özel sektör olmuştur. O dönem cari açık en yoğun tartışma konusuydu. Günümüzde kriz eğer çok yüksek değerlere ulaşmış ve bunu cari açığın büyük olmasına bağlayabiliriz. Dış dünya ile olan ilişkilerde bir açık, en kaba anlamıyla ihraç ettiğimizden daha fazla ithal ediyoruz demektir. Bu açığın sürekli dışarıdan kaynak kullanarak karşılandığını ve sürekli borçlandığımızı söyleyebiliriz. İktisat literatüründe, “cari açığın yüksek olması krize götürür” temelli tartışmalar çok yaygındır (Yentürk, 2008: 5). Ancak Türkiye’nin uzun yıllar yüksek bir cari açıkla yaşamasına rağmen şiddetli bir krizle karşılaşmadı ise bu uluslararası ekonomik, finansal ve jeopolitik gelişmenin bir sonucudur. Yoksa Türk ekonomisinde dengelerin sağlandığı krizlere dayanıklı olduğu anlamına gelmez. 2000’li yıllardaki bütçe ve cari açıkta görülen sürekli yükselmenin olduğunu doğrular niteliktedir.

Cari açık krize neden olur mu? Bunu cari açığın milli gelire olan oranında aramak gerekir. Genellikle bu oran %5’lerin üzerinde ise duruma göre krize bu potansiyel var ya da oluşuyor demektir.

Ülkelerin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse bu durum cari fazla (cari işlemler fazlası), daha küçükse cari açık (cari işlemler açığı) olarak nitelendirilmektedir. Başka bir ifade ile mal ve hizmet ticareti ile net transferlerden elde edilen gelirlerin bu hesaptaki ödemeleri karşılayamaması durumunda, ülke cari açıkla karşı karşıya kalmaktadır. Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurtdışından gelen kaynaktan daha fazlasını, sonuçta yurtdışına gönderecek demektir. Dolayısıyla yaratılan açık, dışarıdan borçlanarak veya yurtiçi varlıkların satılması suretiyle kapanıyor. Açık kapatılmış bile olsa yabancıların Türkiye’den alacaklarının yani borçların artması demektir. Bunun tersi durumda da, yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde, yurtiçi yerleşiklerce yurtdışına sermaye transferi yapılmış oluyor (Şahin, 2011: 3).

Sonuç olarak cari işlemler hesabı, yurtdışı yerleşiklere karşı olan toplam yükümlülüklerimizdeki veya yurtdışı yerleşik bir ülkede bulunan varlıklardaki değişimi göstermektedir. Örneğin, cari açığın finansmanı amacıyla ülkeye borç veya yabancı sermaye olarak gelen miktar, o ülke yerleşiklerinin yurtdışına gönderdiği miktardan büyükse o ülkenin yükümlülükleri artıyor demektir. Yükümlülüklerdeki artış, yurtiçi yerleşiklerin yurtdışı yerleşiklere olan borçluluk düzeyin artmakta olduğunu gösterir (Babaoğlu, 2005: 5). Yani yabancıların o ülkeden alacakları artmış oluyor. Bu durumu daha açık ve genel olarak uluslararası yatırım pozisyonu gösterir. Bu pozisyon sadece cari açık ya da ödemeler bilançosuna değil ekonominin genelinde bir borçluluk/alacaklılık durumuna açıklık getirmektedir.

Cari açık kavramının teorik alt yapısını hatırlamak gerekirse, cari işlemler hesabı aslında, ödemeler dengesinin Sermaye Hesabı, Finansal Akımlar Hesabı, Net Hata ve Noksan ve Rezervler ile birlikte ana kalemlerinden birini teşkil etmektedir. Bu haliyle bakıldığında ödemeler bilançosu Türkiye'nin yabancılarla yaptığı iktisadi faaliyetlerinin bir bakıma başarısını ölçen bir karne özelliği taşımaktadır.

Cari İşlemler Hesabı; ihracat- ithalat gelir ve giderleri ile görünmez kalemler olarak adlandırılan turizm, bankacılık ve sigortacılık hizmet komisyonları, yabancı yatırım, kar ve faiz transferleri gibi gelir ve gider alt kalemlerini kapsamaktadır (Altınok, t.y).

Geniş anlamda düşünüldüğünde cari açık, bir ülkenin harcamalarının tasarruflarından fazla olmasından kaynaklanmakta ve dış finansmanla kapatılmaya çalışılmaktadır. Yani, cari denge hesabındaki negatif büyüklük dış alem giderlerinin dış alem gelirlerinden fazla olmasının sonucudur. Toplam yurtiçi harcamaların, toplam yurt içi tasarruflardan fazla olması, bir dış tasarrufa ihtiyaç gösterecektir ki, bu da cari açık olarak karşımıza çıkacaktır. Matematiksel bir ifadeyle, açık bir ekonomide;

$$X - M = Y - C - I - G \quad (1)$$

$$X - M = Y - (C + I + G) \quad (2)$$

Demek ki açık/fazla bu ekonomide üretimle (Y) harcamalar arasındaki farktır.

Eğer $(C + I + G) > Y$ ise ithalat yüksektir. Yani harcamalar üretimden büyüktür ki bu dış ticaret açığına yol açar.

Eğer $(C + I + G) < Y$ bu durumda üretim harcamalardan yüksektir. Bu da ihracat fazlasına yol açar ki bu da dış ticaretin fazla vermesi demektir.

Diğer taraftan makroekonomik açıdan incelendiğinde, milli gelir oluşumunda sızıntılar ve enjeksiyonlar görülür ki bu bize dış açıkların açıklanmasında yardımcı olmaktadır. Şöyle ki,

$$\begin{aligned} \text{Sızıntılar} &= \text{Enjeksiyonlar} \\ S + T + M &= I + G + X \end{aligned} \quad (3)$$

Buradan,

$$\begin{aligned} X - M &= S - I + T - G \\ X - M &= (S + T) - (I + G) \end{aligned} \quad (4)$$

elde edilir.

Demek ki dış açık (yani $M > X$) ekonomideki toplam tasarrufları ve vergi gelirleri toplamından yatırımlar ve devlet harcamalarının çıkarılması sonucu bir “kalan” dır. Ayrıca yukarıdaki eşitlikte bütçe açığı da gösterilebilir. Nitekim,

$S = I$ olması durumunda

$T - G$ farkı bütçe açığı/fazlasını verir. Eğer $G > T$ ise bütçe açığı var demektir.

Cari açıkların azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması isteniliyorsa, ya tasarruflar arttırılacak ya da yatırımlar kısılacaktır. Ekonomik büyümeyi ve tasarrufları da arttıracak olan geliri arttırmak için yatırımları arttırmak gerektiğine göre tasarruf yetersizliği içindeki ülkelerin cari açık vermekten başka alternatifi kalmamaktadır. Ayrıca ulusal refahın düşmemesi hatta arttırılması gibi bir devlet politikası ülkeyi dış borçlanmaya zorlayabilir ki bu büyüme oranlarının sabit kalması ya da artması için gereklidir.

Sonuç ne olursa olsun ödemeler bilançosu muhasebe icabı dengede olur. Her bilançoda bir kalemdeki fazlalık veya eksiklik, diğer kalemlerdeki fazlalık veya eksiklik tarafından kapatılır. Ancak açığı kapatan kalemlerin yapısı ve özellikleri bir ülke ekonomisinin gelecek perspektifi açısından çok önemlidir. Yani, açığın kapatılması değil, nasıl kapatıldığı ya da düşürüldüğü önemlidir (Akdiş, 2007: 15-40).

Cari işlemler dengesi eğer açık veriyorsa bu açığın kısa dönemde normal şartlar altında ödemeler bilançosunun düzeltici alt kalemleri ile sağlanması mümkündür. Hatta bu açıkların gelecek bir iki yılda kapatılması da düşünülebilir. Ancak açığın yüksek

meblağlara ulaşması ve süreklilik arz etmesi halinde ülke deflasyonist politikalar uygulamaya mecbur olabilir. Bu arada ithalatın kısıtlanması ve ihracatın arttırılmasına çalışılabilir. Eğer bu tedbirlerle de açık kapatılamıyorsa önemli oranda bir deflasyon düşünülebilir. Bu tür tedbirlere başvurmak eğer bazı ekonomik, sosyal ve siyasal sebeplerden dolayı hükümetlerin işine gelmiyor ya da uygulamaya konmak istenmiyorsa hükümet dış borçlanmaya gitmek zorunda kalabilir.

Son zamanlarda başvurulan bir başka taktik ya da strateji ise hükümetlerin bazı ulusal temel kurum ve kaynakları yabancılara satmak şeklindedir. Bu satışlardan elde edilen gelirler dış açığın ve bazen de bütçe açıklarının finansmanında kullanılmaktadır. Ancak bu satışlar bile probleme çözüm getirmez. Uzun dönemde yapılması gereken açıkların kapatılması için köklü reformlara gidilmesi olağanüstü dış ticaret politika ve strateji geliştirilmesi gerekir. Kısaca yeni bir yapılanmaya, üretim ve teknolojik atılımlara ihtiyaç vardır.

Dolayısıyla, ödemeler dengesi istatistiklerinde eğer cari işlemler açık ise, sermaye hareketleri dengesinde bir fazla olmalıdır. Sermaye hareketleri ise finansal sermaye akımlarına dayalı döviz giriş ve çıkışlarını takip eder ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy akımları, kısa ve uzun vadeli dış krediler kalemlerini net olarak ifade eder. Söz konusu akımlar içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları dışındaki finansal sermaye girişleri doğası gereği borç arttırıcı özelliktedir. Bu yüzden, cari işlemlerdeki açığın mutlak anlamda büyük ya da küçük olmasından ziyade, nasıl finanse edildiği önemlidir. Cari açığın, doğrudan yatırımlar türünden ya da uzun vadeye yayılmış döviz girişleri ile finanse edilmesi nispeten daha az problemlili olduğu söylenebilir.

Öte yandan cari açığın kısa vadeli ve dış borçları arttırıcı biçimde sıcak para akımları ile finanse edilmesi tehlike arz etmektedir. Türkiye'nin cari işlemler açığının yakın dönem seyri, kısa vadeli spekülasyon sıcak para ile finanse edildiğini göstermektedir. Net hata noksan kalemi, kayıt dışı döviz giriş çıkışlarının net dengesini gösterir. Türkiye'de bu kalem son yıllarda olağan dışı bir boyutta pozitif denge vermektedir (Yeldan, 2005: 48-49).

Cari işlemler hesabı içerisinde yer alan kalemler; mal ticareti, hizmet ticareti ve tek yanlı transferler olmak üzere 3 alt bölümde ele alınır.

Mal Ticareti: Mal ithalat ve ihracatı çoğu ülkelerin uluslar arası ekonomik işlemleri içinde en büyük yeri tutar. Mal ihracatı ülkeye döviz kazandıran temel kalemdir. Kayıt tekniği açısından alacaklı bir işlem olarak ödemeler bilançosunun aktif kısmına kaydedilir. Bunun tersine, mal ithalatı ülkeden döviz çıkışı doğurması dolayısıyla borçlu bir işlemdir ve pasif kısımda yer alır. Açık ya da fazlalık aktif ve pasif değerlerin farklarına göre belirlenir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka dış ticaret bilançosu adı verilir. Bu kavram dış ödemeler bilançosu kavramıyla karşılaştırılmamalıdır. Ödemeler bilançosu ülkenin tüm dış alem gelir ve giderlerini, dış ticaret bilançosu ise yalnızca mal ithalat ve ihracatını kapsar (Seyidoğlu, 1991: 143).

Uluslar arası Hizmetler: Cari işlemler hesabı içinde fiziki mal ticaretinde başka hizmet ithal ve ihracatından doğan ödeme akımları yer almaktadır. Hizmet ithal ve ihracına görünmez ticaret (invisible trade) de denir. Bu işlemlerden bazıları, (Örneğin turizm, taşıma ve bankacılık gibi) gerçek anlamda bir hizmet niteliğindedir.

Uluslar arası hizmetler kapsamındaki başlıca kalemler; (net) dış turizm, (net) uluslar arası taşımacılık hizmetleri, (net) uluslararası bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri, (net) sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri, (net) işçi gelirleri, (net) özel hizmetlerin bedelleri, (net) yurtdışında yapılan hükümet hizmetleri.

Toplam uluslar arası hizmet gelir ve gideri arasındaki dengeye hizmetler veya görünmez işlemler bilançosu adı verilir. Benzer şekilde toplam mal ve hizmet akımlarının gelir ve gider dengesine de mal hizmetleri bilançosu denir.

Tek Yanlı Transferler: Cari işlemler hesabına kayıtlıdır. Ülkeler arasında bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler bu gruba girer. Karşılığında hiçbir ödemede bulunmak gerekmediği için bu tür işlemlere tek- yanlı veya karşılıksız transfer (unilateral transfer) denmiştir. Hükümetlerin yaptıkları hibe şeklindeki mali yardımlar gıda ve ilaç gibi aynı (mal) yardımlar, ticari amaç taşımayan (eğitim, sağlık, kültür, din vs.) alanlarda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlara ödenen aidatlar, bütçelerine yapılan katkılar, vb. resmi tek-yanlı transferler grubuna girerler (Seyidoğlu, 1991: 143-144).

2.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik yaklaşımları beş grup altında toplayabiliriz. Bunlar; Klasik Fiyat ve Döviz Kuru mekanizması, Esneklikler yaklaşımı, Massetme yaklaşımı, Mundell-Fleming yaklaşımı ve Monetarist yaklaşımdır.

2.2.1. Klasik Fiyat ve Döviz Kuru Mekanizması

Klasikler ödemeler dengesinin fiyat mekanizmasıyla sağlanacağını savunmuşlardır. Klasik denge teorisinde geçerli para sistemi altın standardıdır. Dengesizlikler, altın ve döviz hareketlerinin, ithal ve ihraç mal ve hizmetlerinin fiyatlarını etkileyerek dengeye gelir. Mesela ödemeler dengesi açık veriyorsa, ülke bu açığı kapatabilmek için altın ihraç edecektir; o halde miktar teorisi ($M.V=P.T$) çerçevesinde ekonomideki para arzı (M) azalacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi (P) düşecektir ve ihracatı arttırıp ithalatı azaltacaktır (Danışman, 2009: 12).

O halde dış ödeme açıklarının Miktar Teorisi'ne göre iç fiyatları düşürmesi, ihraç mallarını yabancılara göre ucuzlatıp, ithal mallarını yerli sakinlere göre pahalılaştırır ve dış ticaret bilançosunu düzeltici etkide bulunur. Sonuçta ülkeden altın çıkışı bir süre sonra azalır (Seyidoğlu, 1991: 193) durma noktasına gelir. Ödemeler bilançosunun fazla vermesi durumunda akımlar ters yönlüdür. Böylece dış denge otomatik olarak sağlanmış olacaktır.

2.2.2. Esneklikler Yaklaşımı

Bu yaklaşım kapsamındaki tartışmalar devalüasyonların ülkenin dış ticaret ve cari işlemler hesabını ne ölçüde iyileştirebileceğini sorgulamaktaydı (Tiryaki, 2002: 3).

Bu yaklaşıma göre, klasik yaklaşımın söylediğinin aksine fiyat ve döviz kuru mekanizması ödemeler dengesini otomatik olarak gerçekleştiremeyebilir. Yaklaşıma göre, herhangi bir dengesizlik oluştuğunda tekrar denge haline dönülebilmesi için bir koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. “Marshall-Lerner Koşulu” olarak adlandırılan bu denkleme göre, $|e(x) + (e)m| \geq 1$ olmalıdır. Bu denklemin anlamı, ihracat ve ithalat

talep esnekliklerinin toplamının bir (1)' den büyük olması gerektiğidir. Bir başka ifade ile, döviz kurlarındaki bir değişikliğin dış denge üzerinde olumlu bir etkisinin olabilmesi için söz konusu talep esneklikleri toplamının birden büyük olması gerekmektedir (Danışman, 2009: 13).

2.2.3.Massetme Yaklaşım

Esneklikler yaklaşımı bir ülke milli parasının olası bir devalüasyon politikası sonucu değerindeki görelî azalmanın ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini incelerken, toplam harcama yaklaşımı aynı politikanın gelir etkisini içermektedir. Devalüasyon ilk etapta ülkenin ihracatını teşvik edici bir rekabet gücü sağladığı gibi, ithalatı da caydırıcı bir etkide bulunur. Böylelikle önceden ithal edilen malların yurt içinde üretimi teşvik edilmiş olunur. Üretimde ve dolayısıyla reel gelirden artış yaşanması ithalatı yeniden artırıcı yönde etkiler. Bundan ötürü ülkenin dış ticaret dengesinde gözlenen devalüasyon kaynaklı iyileşme kısmen giderilmiş olur.

Ödemeler bilançosu denkleştirme sürecinde gelir etkisini de dikkate alan toplam harcama yaklaşımı ekonomideki iç denge (istihdam) durumuna göre farklı sonuçlara ulaşır. Keynesyen gelir belirleme modelindeki toplam harcama değişkenleri birlikte ele alınarak net ihracatın ve gelir düzeyinin (Y) etkileşimi açığa çıkarılabilir. Ülkenin reel gelir düzeyi aşağıdaki eşitlikle belirlenir:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Eşitlikteki $C + I + G$ toplam yurt içi harcama (A) olarak tanımlanırsa yukarıdaki eşitlik şu şekli alır:

$$Y = A + (X - M)$$

Dış ticaret açığının iyileşebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) artırması gerekir ya da yurt içindeki toplam harcama düzeyini (A) azaltması gerekir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği durumda net ihracattaki artışa üretim de artışla eşlik edebilir. Ancak bunun için yurt içi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük oranda artması gerekir. Diğer taraftan, eğer ekonomi başlangıç durumunda tam istihdam konumunda ise üretim daha fazla artırılmaz ve net ihracatı artırabilmenin tek yolu yurt içi toplam harcamayı kısmak olur. Böyle bir durum ise elbette para ya da maliye politikası yoluyla yurt içi harcamanın baskı altına alınmasını gerektirir. Talebin baskı

altına alınmasının mümkün olmadığı durumda, devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurt içi fiyatlar seviyesinin ülkeyi önceki konumuna geri götürecektir şekilde yükselmesiyle kaybolur (Tiryaki,2002;3-4).

Dış ödeme dengesizliklerinin belirli bir süreden daha uzun devam etmesi halinde hükümetlerin denkleştirici politika önlemleri almalarına gerek vardır. Bunlar “harcama-kaydırıcı” ve “harcama-değiştirici politikalar”dır (Seyidoğlu, 1991: 199). Devalüasyon gibi *harcama kaydırıcı* politikaların amaçlanan etkilere sahip olabilemesi için mutlaka daha sıkı maliye ya da para politikaları gibi *harcama kısıtıcı* politikalarla desteklenmesi gerektiği görüşü kabul görmüştür. Bir başka deyişle, ekonomi tam istihdamdayken yurt içi harcama kısıtılarak kaynaklar serbest bırakılmalıdır. Devalüasyondan kaynaklanan görece fiyat değişiklikleri, boşta kalan kaynakların ihracat sektörüne tahsis edilmesine ve harcamanın ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır (Tiryaki,2002: 4).

2.2.4.Mundell-Fleming Yaklaşım

1960’ların başından itibaren Mundell-Fleming modeli iktisatçılar arasında kabul görmeye başlamıştır. Keynes’in Genel Teorisi üzerinde yaptıkları çeşitli uyarlamalarla Metzler, Machlup ve Meade, Mundell-Fleming modeline zemin hazırlamışlardır (Tiryaki, 2002: 4).

Mundell-Fleming modeli, IS-LM modelinin uluslar arası sermaye hareketlerinin serbest olduğu açık bir ekonomide uygulanmasıdır. Bu model kullanılarak, uluslar arası sermaye hareketlerinin serbest olduğu açık bir ekonomide, para ve maliye politikalarının faiz oranı ve gelir üzerindeki etkilerini incelemek mümkün olabilmektedir. Söz konusu modelde, yeni fiyatlar sabit varsayılarak ödemeler dengesi eğrisi IS-LM modeline dahil edilmektedir. Ödemeler dengesinin temel iki hesabı, cari işlemler hesabı ve varlık alım-satımını içeren sermaye hesabıdır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir nokta, ödemeler dengesinin sürekli dengede ($BP=0$) olabilmesi için yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarına eşit olması gereğidir. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide, yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarından farklı olması ülkeye özellikle spekülasyon amaçlı sermaye giriş ve çıkışlarına yol açarak ödemeler dengesinde fazla veya açık yaratabilmektedir (Pınar, 2006: 108). Ki bu durum Türkiye’nin dış ticaret dengesinde yıllardır görülmektedir.

Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı durağan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Modelin kısa vadeye odaklanmış olması, net yatırımların üretken sermaye üzerindeki etkisi ile cari işlemler dengesizliklerinin net dış borçluluk konumu üzerindeki etkisini ihmal etmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, Mundell-Fleming modeli politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki stok ve akım değişkenlerinin uzun vadedeki etkileşiminden kaynaklanan etkileri göz ardı ettiği için yalnızca kısa vadedeki etkiyi açıklamaktadır. Örneğin genişletici bir maliye politikası uygulanması ilk aşamada ülkenin para biriminin reel olarak değer kazanmasına, dolayısıyla cari işlemler açığına ve sermaye girişine sebep olur. Uzun dönemde ise bu durumun sürmesi ülkenin dış yükümlülüklerinin ve dolayısıyla net dış borç servisinin de yükselmesine yol açar. Böyle bir durumda hem dış borç servisini yerine getirebilmek hem de mevcut cari işlemler dengesini koruyabilmek için dış ticaret dengesinin iyileşmesi gerekmektedir. Böylelikle ilk aşamada reel olarak değer kazanan yerli para biriminin zamanla değer kaybetmesi zorunlu hale gelmektedir (Tiryaki,2002:5).

2.2.5.Monetarist Yaklaşım

Parasalcı yaklaşımda ödemeler dengesinin temelinde parasal değişkenlerin rol oynadığı varsayılmaktadır. Bu görüşe göre para arzı, para stokuna ilişkin olarak aşırı para talebinden kaynaklanan bir akımken, ödemeler bilançosundaki bir açık, para talebine göre aşırı para stokunun bir sonucudur. Bu temel varsayıma dayalı olarak parasalcı yaklaşım, ödemeler bilançosu dengesizliğini para piyasasında bir dengesizlik olarak görmektedir (Altıntaş ve Çetin, 2005: 35).

Ödemeler dengesindeki açık ya da fazlalar, ekonomide var olan para stoku ile açıklanmaktadır. Ekonomide arzu edilen para stoku ile mevcut para stokları arasında bir fark var ise bu fark, ödemeler dengesinde bir açık ya da fazla yaratmaktadır. Bir başka deyişle, ödemeler dengesindeki bir açık veya fazla, reel para talebi ve reel para arzı arasındaki farkın sonucudur. Sözelimi bir para arzı fazlası var ise bunun bir kısmı da yabancı mal ve hizmetler ile yabancı menkul değerlere yönelecektir; bu durumda ise ülkeden sermaye çıkışı olması sebebiyle dış denge açık verecektir. Tersisi durumda ise para arzının azalmasıyla birlikte mal ve hizmet ile menkul değer alımına yönelik talep

azalacaktır. İç talepteki azalma ile birlikte, dış talepte de bir azalma söz konusu olacak ve demeler dengesi fazla verecektir (Danışman, 2009: 14). Örneğin, Merkez Bankası i harcamaları genişletmek için piyasaya yeni para (D) srmğ olsun. Parasal alandaki bu artış toplam para arzının daha büyük ölçülerde genişlemesine yol açar. Para talebi değişmediğine göre halk para arzındaki bu artışı ne şekilde kullanılacaktır? şpbesiz bununla ya mal ve hizmet satın alınacak ya da tahvil ve hisse senedi gibi değerli kağıtlara yatırım yapılacaktır. Mal ve hizmetlere yapılan harcamalar, bu arada ithal edilen mal ve hizmetlere olan talebi de artırır. Ayrıca yerli mal ve hizmet arzı ne ölçüde yetersiz kalıyorsa harcama artışının o kadar büyük bölümü yabancı mal ve hizmetlere yöneltir. Diğer taraftan, menkul değerler satın alımları artarken portfolyonun eitlendirilmesi gereği göz önünde bulundurulursa bir miktar da yabancı tahvil ve hisse senedine yatırım yapılacaktır. O halde, bir yandan mal ve hizmet ithali diğer yandan yabancı menkul değer satın alımları ülkenin döviz kaybına uğramasına sebep olur. Eğer başlangıçta demeler bilançosunun dengede olduğu varsayılırsa bu durum bir dış açığın ortaya çıkması (veya başlangıçtaki açığın büyümesi) demektir (Seyidoğlu, 1991: 205).

2.3. CARİ İŞLEMLER AÇIKLARININ SEBEPLERİ

Bir ülkenin makroekonomik performansına ilişkin temel göstergelerden biri de tahmin edildiği gibi cari işlemler dengesidir. Cari işlemler hesabındaki değişiklikler ekonominin gidişatı için sinyal olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla iktisadi kararların ve beklentilerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Öte yandan finansal kriz deneyimleri, Cari Açık/GSYİH oranının nc bir gösterge olarak takip edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Cari Açık/GSYİH oranındaki artış eğilimini ifade eden cari açık meselesini, finansal krizin mutlak bir habercisi olarak değerlendirilemez. Ancak söz konusu orandaki artış eğiliminin ekonomide tedirginlik ortamına zemin hazırladığını da unutmamak gerekir. Dolayısıyla Cari Açık/GSYİH oranındaki değişikliklerin takip edilmesi ve sebeplerinin, diğer bir deyişle, cari açığın belirleyicilerinin araştırılması gerekmektedir (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 137).

nk ekonomik krizlerin anlaşılması ve özümlenmesi için geliştirilecek politikalarda ve ekonomik performansın belirlenmesinde önemli bir gösterge olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle cari işlemler hesabında ortaya çıkması muhtemel bir

dengesizlik yerleşiklerin dönemler arası tercihlerini ve politik karar alıcıları yakından etkilemektedir (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 221-222).

2.3.1. Yurtiçi Yatırımların Artması

Yurtiçi yatırımda büyük bir artışın olması başka bir ifadeyle bir yatırım patlaması yaşanmasının çeşitli sebepleri olabilir: ülkede yeni doğal kaynakların bulunması (petrol, madenler gibi), yeni ürünler geliştirme ve üretime elverişli teknolojilerin geliştirilmesi, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması gibi (Roubini ve Bockus, 2003: 18).

Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmını finanse etmek için ülkenin yabancı tasarruflara başvurması optimal bir seçim olabilir. Şöyle ki, uluslararası ticarete konu olan, uzun dönemde net döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan kamu veya özel sektör yatırımları kısa vadede ve cari işlemler açığı yaratabilirken, orta ve uzun vadede geniş sermaye ile üretilen mallar bir süre sonra ülke ihracatını arttıracak dış borç, anapara ve faiz geri ödemeleri için gerekli olan cari fazla yaratarak cari açığın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bu durumda ülke, gelecekte borçlarından arınmış olarak büyüyecektir. Dolayısıyla böyle bir durumda cari işlemler açığı vermek ve bu açıkla bağıntılı olan dış borçların birikiminin oluşması kaygı uyandırmamalıdır.

Yatırımları artırmak amacıyla yurtdışından borçlanıldığında göz önünde bulundurulması gereken iki önemli uyarı vardır. Bu uyarılardan ilki, yurtdışından alınan borçların dış piyasalara satılabilecek türde yeni mallar üretmek üzere yapılan yeni yatırımları finanse etmek için değil de uluslar arası ticarete konu olmayan alanlara ya da tüketim harcamalarına yapılması halinde ortaya çıkmaktadır (Vyshnyak, 2000: 3). İkinci uyarı ise, hem uluslar arası ticarete konu olan hem de uluslar arası ticarete konu olmayan sektör firmaları için geçerli olmaktadır. Yatırımları finanse etmek için fon borçlanmak ancak ve ancak bu yatırımların getirisinin en azından borçlanılan fonların maliyetini karşılaması halinde optimaldir; aksi takdirde gereğinden fazla borçlanan bunları kötü projelere yatıran bir firma neticede zarar edecektir. Aksi halde bu tür borçlanmalar bir finansal krize yol açabilir (Roubini ve Bockus, 2003: 19).

2.3.2. Ulusal Tasarrufların Azalması

Tasarruflarla yatırım arasındaki dengesizlik tasarruf-yatırım eşitsizliği olarak bilinir.

Bir ülkede yatırım- tasarruf farkının negatif olması yani tasarrufların yatırımlardan küçük olması yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğunu ve ne kadar dış kaynağa ihtiyaç olduğunu gösterir. Dış ticaret dengesi bir ekonomide özel yatırım- özel tasarruf dengesinin sonucunda oluşmakta ve önemli bir ayarlama kanalı sağlanmaktadır (Azgün, 2006: 6). Çünkü yatırımlar konusunda yetersiz kalan tasarruflar dış borçlarla/yabancı finansmanıyla desteklenecek anlamına gelir. Yani tasarruf yatırım eşitliği dış tasarruflar tarafından sağlanacaktır.

Diğer taraftan ulusal tasarruflardaki düşme kamu tasarrufları veya özel tasarruflardaki bir düşmeden kaynaklanabilmektedir. Özel tasarrufla kişilerin harcanabilir gelirlerindeki bir düşüş yüzünden azalabildiği gibi, harcanabilir gelir artsa dahi kişilerin harcama portföyünü genişletmesi nedeniyle harcanabilir gelirdeki artış tasarruflarda artışı meydana getirmiyor, tüketim harcamalarında bir artış meydana getiriyorsa da tasarruflar azalabilir (Özel tasarruflar = Harcanabilir Gelir – Vergiler – Tüketim Harcamaları). Çünkü marjinal tüketim eğiliminin artması marjinal tasarruf eğiliminin azalması demektir. Yine vergi oranını çok yüksek seviyelere ulaşması da özel tasarrufları azaltan bir sebep olmaktadır. Özel tasarruflardaki düşmenin, cari açığı tetikleme gücü kamu tasarruflarına göre daha fazla oranda olmaktadır (Frankel, 2006: 656).

Kamu tasarruflarına gelince, kamunun elde ettiği gelirin en önemli kaynağı olan vergi hasılatının azalması (mesela vergi muafiyeti/indirimleri yüzünden) veya kamu harcamalarındaki artış kamu tasarruflarını azaltmaktadır.

$$\text{Kamu tasarrufu} = \text{Vergi Hasılatı} - \text{Kamu Harcamaları}$$

Kamu bütçe açıkları artıyor ve gittikçe kronikleşiyorsa, yüksek oranda yapılan harcamalar vergi hasılatı ile karşılanamıyorsa, bu açıkların giderilmesi zorlaşmakta ve dış finansman kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla toplamdaki milli tasarruf düzeyinde bir azalış olması durumunda harcamaların finansmanı için yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulacak ve cari işlemler bilançosu açık verecektir (Karatay, 2008).

2.3.3. İhracat Gelirlerinin Azalması

Küreselleşme ile birlikte ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının uluslar ötesi bir özellik kazanarak yayılması sürecini takiben Türkiye ekonomisi, 1980'li yıllardan beri hızlı bir dışa açılma süreci yaşamış ve uluslar arası piyasalarla bütünleşme eğilimi giderek hız kazanmıştır. Bu entegrasyon süreci, Türkiye'nin dış ticaret hacminin (ihracat+ithalat) artmasına yardımcı olurken, diğer yandan dünya ekonomisindeki risklerin Türkiye ekonomisine yansımaya sebep olmuştur.

Ülkemizde dış ticaret dengesinde yaşanan bozulma kaynaklı cari açık; özellikle 2001 yılından itibaren ithalattaki artışın ihracattaki artışı büyük bir oranda aşması yüzünden büyüme eğilimine girmiştir (Kaya, 2011: 3).

Cari açığın en önemli sebebi, ithalat ile ihracat arasındaki farktır. İhracat gelirlerinin azalması aradaki farkı daha çok büyütmektedir.

Dış dengede meydana gelen bozulmaların süreklilik kazanması, endişelerin giderek daha yüksek sesle ifade edilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla bir yandan ülkemiz toplam döviz gelirlerinin en önemli belirleyicisi olan ihracatın duraklaması veya çok sınırlı artışlar göstermesi, diğer yandan da döviz gereksiniminin hızla artması ciddi bir problem haline gelmiştir.

Son zamanlarda kayıt dışı ihracatın yani bavul ticaretinin gerilemesi, kayıtlı ihracatın artış oranlarının azalması ve diğer yandan da ithalatın artması son derece dikkat çekicidir. 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programı ise bu bağlamda yapısal reformlar ve fiyat istikrarı hedeflerine kilitlenmesi sebebiyle neredeyse ihracat sektörlerini tamamen ihmal etmiş durumdadır (Doğanlar vd., t.y.: 94).

Dış ticarete var olabilmenin anahtarı rekabet edebilme güç ve kapasitesidir. Yerli sanayi kuruluşlarımızın dış satım piyasasında uluslararası rekabet gücüne sahip olabilmesi, yabancı firmalara kıyasla ne tür mal üretildiği, malların çeşitleri, malların fiyat ve kalitesi, teslimde dakiklik ve teslim sonrası servis gibi fiyat dışı unsurlar açısından da üstün olabilmesiyle mümkündür.

Zaman içerisinde Türkiye'nin ihracat performansı bazı mallarda diğer yükselen ekonomiler gibi başarılı olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin ihraç ürünlerinin genel olarak rekabet edebilme özelliği vardır. Ancak yüksek düzeyde rekabetçi olduğu alanlar oldukça sınırlıdır. İhracatta ürün yelpazesi çok geniş olmadığı gibi rekabet gücü yüksek

ürün sayısı yok denecek kadar azdır. Olanların da sahipliği, yönetim, denetim, pazarlama ve dağıtımını çoğu kere yabancı firmaların elinde ve kontrolündedir.

Türkiye'nin dış ticaretinde zaman içinde tarım ürünlerinin yerini sanayi ürünleri almıştır. Ancak bu ürünler, ileri teknoloji olmaksızın üretilebilen ve katma değeri düşük olan tekstil gibi sektörler dâhildir. Ki bu sektörde bile fasonculuk hakimdir. İthal edilen ürünler ise teknolojik altyapı olmaksızın üretilemeyecek olan katma değeri yüksek ürünlerdir. Yani bu malların üretiminde Türkiye alt yapıya sahip değildir. Bu yüzden Türkiye'nin ekonomik büyümesine ivme kazandıracak olan faktör, ihracatta katma değeri yüksek alanlarda rekabetçi olabilmektir. Sanayisi yabancı hakimiyetinde olan ya da dışa bağımlı olan bu ülke rekabet üstünlüğüne ulaşamaz. Bu ancak iç dinamiklerin harekete geçirilmesiyle mümkün olacaktır. Yani inisiyatifin Türkiye'nin elinde olması şarttır. Aksi takdirde dış ödemeler bilânçosu dış ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesi yüzünden sürekli ve büyüyen açıklar verecektir (Kaymakçı, t.y.: 1-3). Ayrıca ihraç edilen malların dış talep elastikiyetleri de oldukça düşüktür.

2.3.4. İthal Edilen Malların Talep Esnekliğinin Büyüklüğü

Türkiye ekonomisine genel olarak mal ve hizmet ithalatının her zaman ihracatından daha fazla olduğu bir yapı mevcuttur. Özellikle ara malları üretiminde ithalata olan bağımlılık bu dengesizliğe sebep olmaktadır. İthal girdilerin yerli girdilere oranla sergilediği olası fiyat avantajları, üretim sürecinde ithal girdi kullanımını arttırmaktadır. Yani ülke üretiminde kullanılan aramalarda da dışa bağımlıdır, teknoloji alt yapı yetersizliğine ek olarak. Bu durumda ihracata yönelik üretim yoluyla döviz gelirin temin edilebilmesi için gerekli ithalat miktarında ortaya çıkabilecek artışlar, dış ticaret hadlerinin aleyhte seyretmesi sonucunda oluşan gelir kayıplarının artmasına, dolayısıyla milli gelirden önemli gelir kayıplarına ve dış ticaret açığının büyümesine yol açacaktır (Erdil Şahin, 2011: 51-52).

İthalatın aşırı artması, daha önemlisi ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi cari açıkların oluşumuna yol açan diğer bir unsurdur. Zira Türkiye'nin ithal malları talep elastikiyeti yüksektir ve düşük döviz kurları da ithalatı daha da teşvik etmekte ve arttırmaktadır. İthalata dayalı büyüme programı, ara malı ve sermaye malları konusunda dışa bağımlılık, yerli malların reel değerinin yüksek olması ve bu yüzden

yerli malların yabancılarla rekabet edememesi gibi sebepler ithalatın artma sebeplerindedir.

Özellikle, üretim aşamasında sermaye ve ara malı üretiminde yetersiz olunması yüzünden bu malların ithal edilerek elde ediliyor olması ithalatı üretimin ve adeta ihracatın bir fonksiyonu haline getirmektedir. Daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen bu durum ithalat oranının artmasını ve dolayısıyla cari açığı tetikleyen en temel sebep olarak görülüyor (Ünsal, 2006: 41). Böylesi bir yapı ve gelişme devlet politikası olarak da benimsenmiş görünüyor.

Dış ticaret açığını ve buna bağlı olarak cari açığı olumsuz etkileyen bir diğer faktör, Türkiye'nin ithalatı içinde önemli bir paya sahip olan ham petrol ve gaz fiyatlarında yaşanan sürekli artışlardır ki enerji açısından da Türkiye dışa bağımlıdır. Enerji fiyatlarının yükselmesi, üretim maliyetlerini arttırırken, üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetini de yükseltmektedir. Cari açığın enerji ithalatından kaynaklanan kısmı, bu bağımlılık ve yükselen fiyatlar dış açıkta katılık yaratan bir rol oynamaktadır (Erdil Şahin, 2011: 52).

Tablo 4: 1995-2010 Dönemi Türkiye'nin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1995	21,637.041	35,709.011	14,071.970	57,346.052	60,6
1996	23,224.465	43,626.642	20,402.178	66,851.107	53,2
1997	26,261.072	48,558.721	22,297.649	74,819.792	54,1
1998	26,973.952	45,921.392	18,947.440	72,895.344	58,7
1999	26,587.225	40,671.272	14,084.047	67,258.497	65,4
2000	27,774.906	54,502.821	26,727.914	82,277.727	51,0
2001	31,334.216	41,399.083	10,064.867	72,733.299	75,07
2002	36,059.089	51,553.797	15,494.708	87,612.886	69,9
2003	47,252.836	69,339.692	22,086.856	116,592.528	68,1
2004	63,167.153	97,539.766	34,372.613	160,706.919	64,8
2005	73,476.408	116,774.151	43,297.743	190,250.559	62,9
2006	85,534.676	130,576.174	54,041.498	225,110.850	61,3
2007	107,274.750	170,062.715	62,790.965	277,334.464	63,1
2008	132,027.196	201,963.574	69,936.378	333,990.770	65,4
2009	102,142.613	140,928.421	38,785.809	243,071.034	72,5
2010	113,883.219	185,544.332	71,661.113	299,427.551	61,4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri <http://www.tuik.gov.tr>.

Tablo 4 Türkiye'nin 1995-2010 Dönemi için dış ticaretini özetlemekte olup dış açıkların sürekli bir artış gösterdiğini ve ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli %60'larda seyrettiğini göstermektedir. Bu bile ülkenin yüksek oranda dışa bağımlı olduğunun bir işareti olarak yorumlanabilir.

2001 krizi sonrası ihracatta olduğu gibi ithalatta da büyük oranlı artışlar görülmüştür. İthalat değerleri sürekli bir artış içinde ve 2008 yılı küresel ekonomik krizle birlikte ithalat oranı daha fazla artış göstermiştir.

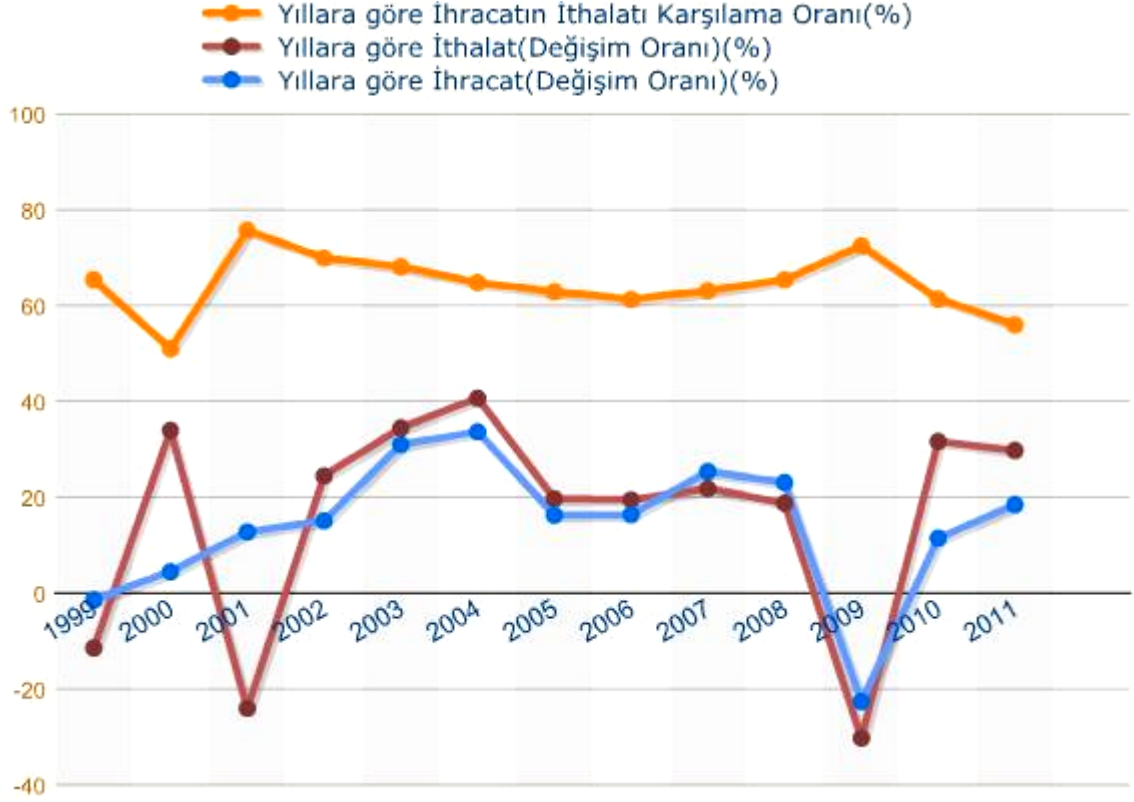
Şekil 1: Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

Şekil 1’ de 1999-2010 yılları arasında ihracat ve ithalat aynı yönde artıp azalmaktadır. 1999 yılından sonraki dönemde ihracat ithalattan hiçbir zaman fazla olmamıştır. Tam tersine açık bazı zamanlarda daha fazla görülmektedir. Şekle baktığımız zaman göze çarpan en önemli ayrıntılar tabii ki kriz zamanları olmaktadır. Açık 1999-2001 arasında belirgin bir şekilde görülüyor. Ayrıca diğer göze çarpan nokta ise 2008 yılıdır. Bilindiği gibi 2008 yılı denildiğinde akla dünya krizi gelmektedir. 2008 yılında da açık oldukça fazladır. Günümüzde ise bu açık artmaya devam etmektedir.

Şekil 2: Yıllara Göre İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr)

Şekil 2' de ihracatın ithalatı karşılama oranını görmekteyiz. Şekilde her ne kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı sabit bir seyir izliyormuş gibi görünse de özellikle 2000-2001 krizinde ve 2008 küresel krizde ciddi artışlar ya da azalışlar görülmektedir. 2000-2001 yıllarında ihracat normal bir seyir izlese de ithalat oranında bir artış görülmektedir. Bunun sebebi; 2000-2001 yılında meydana gelen krizin etkisiyle ekonomi durgunlaşmış, bankalar kredi veremez hale gelmiş, yatırımlar azalmış ve yerli üretim durgunluğa girmiştir. Dolayısıyla iç talebi karşılamak için ithalat artmıştır. 2008 küresel krize zamanına baktığımızda ise hem ihracat oranında hem de ithalat oranında ciddi azalışlar görülüyor. Bu durum aslında Türkiye'nin küresel krizden etkilendiğinin bir göstergesidir. 2008 finansal kriz sonrası ihracatın ithalatı karşılama oranının giderek düşmekte olduğu görülüyor.

2.3.5. Dış Borç Stokundaki Artışlar

Kaynakların ülkeler arasındaki dengesiz dağılımı, ülkeler arası gelişmişlik farkları ve gelişen uluslararası ilişkiler gibi etkenler yüzünden ülkelerin iç kaynakları, ekonomik kalkınmanın finansmanında yetersiz kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümenin hızlandırılması için gerekli yatırımların yurtiçi kaynaklardan karşılanamaması, dış borçlara olan ihtiyacı giderek arttırmıştır. Bu ihtiyaç Türkiye ekonomisi için de söz konusu olmuş, özellikle 1950 sonrasında yabancı sermaye, dış yardım ve yabancı krediler elde etme konusunda köklü ekonomi politikası değişikliği uygulayarak dış borçlanma imkanlarını arttıran Türkiye, iktisadi kalkınma sürecini hızlandırmak ve sürdürebilmek için dış kaynak aramaya ve dış borçlanmaya yönelmiştir (Bilginoğlu ve Aysu, 2008: 2).

Gelişmiş ülkelerde görülen dış borçlanma yapısal sorunlardan daha çok devri ve geçici sebeplere dayanmaktadır. Yani kalkınmak için borçlanma, teknoloji transferleri gibi konular söz konusu değildir. Gelişmekte olan ülkeler dış borçlanma yöntemini, genellikle arzulanan yatırımların finansmanı ve ihracat ile ithalat arasındaki açığı gidermek amacıyla kullanırlar (Oskay, 2010: 59). Bu ülkelerde diğer bir zorluk ise, ihracat gelirlerinin düşük olması yüzünden ülkede döviz kıtlığının yaşanmasıdır. Bu sebeple az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler hedefledikleri büyüme hızına erişebilmek amacıyla dış borçlanma yoluna giderler (Turan Koyuncu ve Tekeli, 2010: 124). Buradan çıkarılabilecek önemli bir sonuç, dış borçlanma sadece olağanüstü dönemlerde değil, ekonominin gelişiminde normal şartlar altında bir finansman kaynağı olarak görülmektedir.

Yatırım projelerinin uygulamaya geçirilmesinde dış borçlanma büyük önem arz edebilir, eğer yatırımlar üretken ise ve bu borçlar uzun dönemli ve düşük faiz oranları ile alınabiliyorsa. Ayrıca bu borçlarla yapılan yatırımların yıllar üzerinden getirileri borç anapara ve faizlerinin ödemeleri gerektiği ve ülkede katma değer bırakması beklenir. Ancak böylece iç kaynaklara yapılan ilave dış kaynaklar üretim kapasitesinin istihdam ve üretimin ve dolayısıyla milli gelirin artmasına yardımcı olur. Yoksa borç yükünü arttırmaktan başka bir işe yaramaz. İç borçlanma da kaynakları arttırma imkanı yokken dış borçlanmada iç kaynaklara ek bir kaynak söz konusudur.

Genel olarak devletin dış borçlanmaya başvurmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Ulusoy, 2006: 22-23).

- Devletin kendi sermaye piyasasından borçlanma imkanının olmayışı,
- Üretimi gerçekleştirmek için hammadde, ara ve yatırım mallarının zorunlu kıldığı ithalatın finansmanında karşılaşılan güçlükleri aşma ihtiyacı
- Ulusal paranın değerini koruma isteği,
- Gelişmiş olan ülkelerde sermaye birikiminin had safhaya ulaşması neticesinde, borçlanmak için eskisine oranla daha elverişli imkanların ortaya çıkması,
- Olağanüstü harcamaların finansmanı,
- Büyük ölçekli yatırımlar ve ekonomik reformların finansmanı,
- Savunma harcamalarının finansmanı,
- Ödemeler dengesindeki açıkların borçlanmayı zorunlu kılması,
- Sürekli artarak kronikleşen bütçe açıklarının finanse edilmesi,
- Gelişmiş ve siyasal açıdan güçlü olan ülkelerin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda borçlandırmaları,
- Vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması

Tablo 5 Türkiye'nin dış borç stokunu ve borçların dağılımını gösteriyor.

Tabloya göre, 1995'den beri artan dış borç stokunun sadece 2001 yılında 113.592 milyar dolara gerilediği görülüyor. Ancak 2002 yılında dış borç 129.559 milyar dolara yükselmiş ve ondan sonra sürekli bir artış trendine girmiştir. Dış borçların özellikle, kriz yıllarının öncesindeki ve sonrasındaki yıllarda çarpıcı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Artan dış borçlar hem iktisadi krizin ortaya çıkışında etkili olmakta hem de krizden çıkışta başvurulan bir kaynak niteliği yüzünden dolayı bir paradoks olarak görülebilir. Diğer bir deyişle, artan dış borçlar kendi nedenini ortaya çıkarmakta ve kısır bir döngüye yol açmaktadır.

Tablo 5: 1995-2010 Dönemi Türkiye'nin Dış Borç Stoku ve Dağılımı (milyon \$)

Yıllar	Dış Borç Stoku	Kısa Vadeli	Uzun Vadeli	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör
1995	75,948	15,500	60,448	42,003	12,171	21,774
1996	79,299	17,072	62,227	40,192	12,381	26,725
1997	84,356	17,691	66,665	39,068	11,765	33,523
1998	96,351	20,774	75,577	41,339	12,986	42,026
1999	103,123	22,921	80,202	44,107	11,006	48,011
2000	118,602	28,301	90,301	50,081	14,090	54,431
2001	113,592	16,403	97,189	47,129	24,351	42,112
2002	129,559	16,424	113,135	64,533	22,003	43,023
2003	144,080	23,013	121,067	70,844	24,373	48,863
2004	160,989	32,205	128,784	75,668	21,410	63,911
2005	169,878	38,283	131,595	70,411	15,425	84,041
2006	207,704	42,623	165,081	71,587	15,678	120,439
2007	249,478	43,135	206,343	73,525	15,801	160,152
2008	280,357	53,104	227,253	78,285	14,066	188,005
2009	268,457	49,711	218,746	83,461	13,305	171,691
2010	289,513	78,123	211,390	88,941	11,827	188,745

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi, <http://www.hazine.gov.tr>.

Borç stokunun büyümesinin temelinde yatan faktörlerden birisi de alınan borçların eski borçların anapara ve faizlerin ödenmesinde kullanılması, yatırımlarda kullanılmadığıdır. Ayrıca Türk lirasının değerinin artması ihracatı sınırlı tutmuş e dış açığı arttırmıştır.

Hazine bütçe açıklarını iç borçlanmayla finanse etmiş, dış borçlarını yeni borçlarla çevirmiş ve net bazda dış borç kullanmamıştır.

2007 yılının ortasında ABD konut kredilerine ilişkin geri ödeme güçlükleri yüzünden finans piyasalarında başlayan konjonktürel dalgalanmalar, 2008 yılı ikinci çeyreğinde derinleşerek küresel krize dönüşmüştür ve sonuçta Türkiye açısından dış borç stokunda önemli dalgalanmalar görülmüştür. Uluslararası finans piyasalarında görülen tereddütler uluslararası yatırım fonların gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere yöneltmiştir bu ülkelerdeki getirinin yüksek olması yüzünde.

Türkiye'nin toplam dış borçlarının yarıya yakını kamuya aittir. 2001 yılında toplam dış borç stoku içinde kamu sektörünün payı 47,129 milyar dolar, TCMB' nin

payı 24,351 milyar dolar, özel sektörün payı 42,112 milyar dolardır. Bu dağılım 2010 yılına geldiğinde ise dış borç stoku içinde kamu sektörünün payı 88,941 milyar dolar, TCMB' nin payı 11,827 milyar dolar ve özel sektörün payı 188,745 milyar dolara yükselmiştir.

2.3.6. Sermaye Hareketleri

Ödemeler bilançosunun cari hesapların ana kalemlerinden birisi olan sermaye hareketleri, ülkenin yabancı ülkelerle yaptığı finansal ve dolaysız sermaye yatırımlarını kapsar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (dış doğrudan yatırımlar), portföy yatırımları, uzun vadeli sermaye yatırımları, kısa vadeli sermaye yatırımları gelir ve gider nitelikleriyle alt kalemler olarak hesaba dahil edilirler. Ülkeye giren sermaye akımları ödemeler bilançosunu kapatıcı etki yapar yani, eğer cari hesaplarda görülen bir dış açık var ise sermaye hesapları fazlalıkları bu açığı kapatır ya da düşürür. Ülke dışına çıkan sermaye akımları da ödemeler bilançosu açığına yol açar.

Kaynak yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeden beklentisi yurtiçi yatırım ve tasarrufları arttırarak büyümenin gerçekleştirilmesidir. Ancak makroekonomik göstergeleri bozuk, borçlanma oranları yüksek ve daha çok kısa vadeli sermaye girişlerinin yoğun olduğu ülkelerde, bu olumlu beklentiler pek gerçekleşmez. Özellikle kısa vadeli yabancı fonlar, spekülatif nitelikli ve oynaklığın yüksek oluşu yüzünden, olumsuz beklentilerin arttığı dönemlerde hızla ülkeyi terk etmekte, hem krizleri etkileyen hem de sermaye hareketleri ve ödemeler bilançosunda açıklara yol açan bir faktör olarak ortaya çıkabilmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008).

Uzun vadeli sermaye hareketleri bankaların, kamu sektörünün ve özel şirketlerin, uluslar arası finans kuruluşlarından, yabancı hükümetlerden aldıkları kredilerden oluşur. Ayrıca yatırım bankaları, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve DB (Dünya Bankası) gibi uluslararası kuruluşların oluşturduğu konsorsiyumlar ve diğer kuruluşlarda sermaye fonlarını oluşturmaktadır. Kısa vadeli sermaye ise ekonominin gelişim potansiyeline göre değil, genellikle finansal aktiflerdeki yüksek gelirden ve faiz-kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gelmektedir. Bu nedenle bu tür sermaye akımları spekülatif amaçlı olup sıcak para özelliği taşımaktadır. Vadelerin kısalığı nedeniyle uzun dönemli ekonomik yatırımlara ve dolayısıyla büyümeye katkıda

bulunmazlar. Bununla birlikte geçici olarak ödemeler dengesini ve kamu açıklarını finanse etmekte kullanırlar (Kesgingöz ve Bozgeyik, t.y.: 2008).

Cari açığın finansmanında sermaye akımlarının şüphesiz ki önemli bir yeri vardır. Ancak uzun vadeli sermaye akımları kısa vadeli akımlara göre cari açığı daha pozitif etkiler. Dolayısıyla cari dengesizliğin doğrudan yabancı yatırımlarla finanse edilmesi, kısa vadeli sıcak para ile finanse edilmesinden daha düşük maliyetli ve sürdürülebilirdir. Çünkü piyasa koşullarının değişmesi durumunda bu yatırımları geri çekmek hem kolay değildir hem geri ödenmesi uzundur hem de maliyeti düşüktür. (Kesgingöz ve Bozgeyik, t.y.: 2015). Ayrıca asıl fonksiyonları da geldiği ülkede üretim ve istihdamı arttırmak, katma değer yaratmaktır.

2.4. CARİ İŞLEM AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Dışa açık ekonomilerde ödemeler dengesi, politika yapıcılar için en önemli göstergedir. Ödemeler dengesi içinde yer alan Cari İşlemler, ekonomide yerleşikler ile yabancılar arasındaki mal, hizmet, faktör geliri ve transfer hareketlerini yansıtır. Cari İşlemler pozisyonunda meydana gelen bir değişiklik, yurt içinde tasarruf yatırım dengesinde bir açığın oluşmasına yol açar. Bu açık, yerleşiklerin sahip olduğu dış varlıkların satışıyla ya da yurt dışından borçlanma ile karşılanır. Bununla birlikte, cari işlem açıkları (current account deficit-CAD), artan borç yükü ve sermaye çıkışlarının yol açtığı dış borçların sürdürülemez hale gelmesi yüzünden bu yolla karşılanamayabilir (Yücel ve Yanar, 2005).

Cari işlemler dengesine yönelik teorik yaklaşımlardan yola çıkarak cari işlemler ve sermaye hareketleri arasındaki ilişki konusunda iki görüş hakim olmaktadır. Bunlardan ilk görüş sermaye hareketlerinin serbest olduğu ülkelerde sermaye hareketleri ile cari işlemler arasında birebir ilişki bulunmamasıdır. Cari işlemler fazla verdiği dönemlerde ülkede yüksek faizlerin olması durumunda ülkeye sermaye girişi gerçekleşmektedir. Bu durumda sermaye hareketleri fazla vermektedir. İkinci görüş ise cari işlemler açığı veren bir ülkede sermaye hareketlerinin fazla verebilmesidir. Bu durumda cari işlemler açığı veren bir ülkede tasarruf açığı bulunmaktadır. Bu tasarruf açığı ulusal kaynaklarla giderilemediği sürece faizler artmaktadır. Faizlerin artması,

sermaye girişlerini özendirerek sermaye hareketlerinin fazla vermesine sebep olmaktadır (Kesgingöz ve Bozgeyik, t.y.: 2007).

Sermaye girişi üç sermaye alt kaleminin toplamıdır. Bu alt kalemler, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları: Bu yatırım şekli, özel doğrudan yabancı sermaye yatırımı, doğrudan veya dış yatırım ya da dolaysız yabancı sermaye yatırımı biçiminde de ifade edilebilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir firmanın başka bir ülkedeki bir firmayı satın alması, yeni bir firma kurması, veya o ülkedeki mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla ortaklık kurması ya da mevcut firmalara lisans, know-how, teknoloji ve yönetim bilgisi gibi unsurları katması/getirmesi şeklinde yapılan yatırımlara denilmektedir (Yavan ve Kara,2003: 20). Dış açığın finansmanında en sağlıklı yöntem doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bunlar kalıcı fiziki varlıklardır. Geri götürülmeleri imkansızdır (Akat, 2004: 7).

Portföy yatırım: Özel mali sermaye de denilen bu yatırım şekli, bir yabancı sermayedarın, bir ülkenin borsasında işlem gören hisse senetlerini, devlet garantisi taşıyan tahvilleri/bonoları satın alması şeklinde ortaya çıkan mali işlemdir. (Yavan ve Kara, 2003: 20). Portföy yatırımları sermaye girişlerinin çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak portföy yatırımlarının yüksekliği cari işlemler dengesinin sürdürülebilmesi için çokta sağlıklı değildir. Son zamanlarda portföy yatırımları ve diğer buna benzer finansal akımlar ve uluslararası borçlanmalar gerçek sermaye ve dış doğrudan yatırımlardan ayrı olarak Ödemeler Bilançosunda Finansal Sermaye Akımları Hesabında toplanmaktadır.

Diğer Sermaye Yatırımlar ise doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve rezervler dışında kalan diğer sermayeye ilişkin stoklar bu bölümde yer almaktadır. Diğer yatırımların en önemli kalemi kredilerdir. Krediler incelendiği zaman bankaların ve diğer sektörlerin yurt dışından borçlanmalarının önem kazandığı anlaşılmaktadır. Kriz dönemlerinde ise söz konusu sektörler kredi sağlamakta zor duruma düşmektedirler. Bu durum da sermaye çıkışlarının yaşandığı dönemlerde ödemeler dengesi finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir.

Yabancı sermaye hareketlerinin ev sahibi ülkeye etkilerine gelince (Kula, 2003: 144);

-Ülkeye öncelikle döviz birikimi sağlamak,

-Döviz birikiminin ortaya çıkardığı ithalata ve para arzındaki artışa bağlı olarak tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmak,

-Bu etkileri sonucu gelen sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması bir ülkede cari işlemler açığı yaratabilmektedir.

Genel olarak Türkiye ekonomisinin uluslararası sermaye profiline bakıldığında sıcak para girişlerinin ekonomideki gelişmeler paralelinde dalgalı bir seyir izlediği, kriz veya dalgalanma dönemlerinde de büyük çaplı sermaye kaçışlarının olduğu görülür. Gerek dünyada görülen likidite bolluğu, gerekse ekonomide başlayan liberalleşme sürecine rağmen hala yüksek seyreden reel faizler, ülkeye giren sıcak para miktarını artırmıştır ve bu kaynaktan elde edilen döviz, ikiz açıkların finansmanında kullanılmıştır (Çelik, 2008: 36).

Sıcak parayla uluslararası iyileşmenin ülkeleri dört aşamada krize götürdüğü ileri sürülmüştür. Birinci aşamada, kronik hale gelmiş olan bütçe açıklarının borçlanmayla finansa edilerek, bu zorunluluğun faizler üzerinde baskı yaratması ve yükseltilmesi, ikinci aşama da, kamu kağıtlarının faizleri bankalar açısından çekici hale gelmesi ve bankaların Hazine'ye borç verebilmek için kısa vadeli dış borçlanmaya yönelmesi (ki bu yolla ülkeye gelen döviz yüzünden yerli para değerlendirildiği için ithalat ucuz hale gelerek, dış ticaret ve cari işlemler açıklarının büyümesi olduğu kaçınılmazdır). Üçüncü aşama da kamu borçlarının döndürülemeyeceğine ilişkin olarak piyasada negatif bir etki yaratması ve tabii cari işlemler açığı nedeniyle artan dış borçların da çevrilemeyeceği, dördüncü aşamada ise belirsizliğin döviz ve faiz üzerinde yarattığı baskı sonucu krizlerin oluşabilmesi (ATO, 2006).

Gerçekten de Türkiye, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi uzun yıllar cari açık vererek büyümeye çalışmış, bu durum sürdürülemez hale gelince krizler veya dalgalanmalar görülmüştür. Özellikle spekülatif nitelikli sıcak paraya dayanan sermayenin ani çıkışları ile birlikte ekonomide ciddi daralmalar yaşanmıştır.

Yabancı sermaye girişi para arzının yurtiçi bileşenini iki yoldan etkilemektedir. Birinci etki yabancı finansal sermaye, borcun parasallaşmasına neden olmaktadır. Yabancı sermaye ülkeye girdiğinde döviz, Merkez Bankası tarafından ulusal paraya

çevrildiğinden Merkez Bankası'nın uluslar arası rezervlerinde artış meydana gelir. Elde edilen kaynaklar harcamaların finansmanında kullanıldığında çarpan etkisi ile gelir artışı söz konusu olmaktadır. Artan gelirlerin bir kısmı bankacılık sistemine mevduat olarak yatırıldığında ise kaydi para arzı genişler.

İkinci etki yabancı sermaye doğrudan doğruya bankacılık sistemine girdiğinde, bankacılık sistemi söz konusu yabancı sermayeyi birincil rezerv olarak kullanabilmektedir. Ticari bankalar birincil rezervlerinden krediler yarattıklarında ise likidite seviyesi sermaye girişlerinin üzerinde bir artış göstermektedir. Sermaye akımları bankacılık sistemine para otoritesinin reeskont penceresi dışında, kredi yaratma imkânı sağlamaktadır. Sermaye girişleri ulusal paranın değerlenmesi nedeniyle ithalata yönelik bir büyümeyi başlattığı için cari işlemler açıkları artmaktadır (Aklan, t.y.: 41).

Türkiye ekonomisinde cari açığın en önemli sebeplerinden biri, özel sektörün tasarruflarını kısarken yatırımlarını artırmasıdır. Bu gibi durumda eğer kamu kesimi tasarruf düzeyini artıramıyorsa yatırım artışının dış sermaye ile finansmanını zorunlu hale getirmektedir. Türkiye söz konusu dış sermayeyi ağırlıklı olarak dış borçlanma yoluyla çekebilmektedir. Sermaye hesabı içerisinde yer alan diğer yatırımlar-yükümlülükler kaleminin yıllara bağlı olarak hızla yükselen bir eğilim sergilediği görülüyor. Yani, Türkiye ekonomisinin finansal anlamda dışa bağımlılığı oldukça yüksektir ve dış borçlanma seviyesi giderek artmaktadır.

Dış borçlanma aslında kendi başına bir kriz kaynağı değildir. Dahası dış borçlanma istikrarlı bir biçimde sürdürülebildiği takdirde yüksek cari işlemler açıklarının finansmanında da önemli bir araç haline gelmektedir. Ne var ki, dış borçlanma bir takım yan faktörler ile etkileşim içindedir. Dış borçlanmanın yarattığı asıl sakınca, cari işlemler açıklarının, kreditorler üzerinde yarattığı olumsuz beklentilerdir. Bu olumsuz beklenti bir süre sonra açıklarını bu kaynaktan finanse eden ülkenin borçlanamamasına sebep olur. Uluslararası piyasalarda, borçlanma ihtiyacı duymayan ülkeler daha rahat borç bulabilmektedirler (İnanlı, 2010: 124-125). Ayrıca dış borçlanmanın da bir sınırı vardır. Yani, nereye kadar? Aşırı büyüyen borçlar yeniden borçlanmayı bir seviyeden sonra imkansızlaştırabilir, borç kaynakları kurutulabilir ve ülke uluslararası finans piyasalarında güven kaybeder ki bu krize zemin hazırlamak demektir.

Dış açıklar durumunda izlenebilecek bir yol ise dış ticaret ve kambiyo politikası araçlarını harekete geçirmektir. Yani hükümetler gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla ithalatı kısıtlamaya çalışırlar. Bu arada kambiyo kısıtlamaları ülkeden döviz ve sermaye çıkışını önleyici önlemler de uygulanabilir. Ancak bütün bu önlemler dış açıkları baskı altına almaya yarar. Açıklar gerçekte giderilmiş olmazlar.

Diğer bir yol ise açıkların tedavi edilmesidir. Bu yol en zor fakat en güvenilir olanıdır. Açıkların tedavi edilmesi, ihracatın ve öteki döviz kazandırıcı işlemlerin artırılması ile mümkün olur. İhracatın arttırılabilmesi için kısa ve uzun dönemde alınacak önlemler vardır. Mesela kısa dönemde, gerçekçi kur politikaları uygulanarak ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önlenmesi, ihracatçının dış piyasalara konusunda eğitilmesi, ihracat için yapılacak üretime ucuz girdi ve kredi sağlanması, ihracat formalitelerinin basitleştirilmesi ve uluslar arası standartlara uygun paketleme ve ambalajlama gibi önlemler üzerinde durulabilir. Fakat uzun dönemde konu daha çok kalkınma stratejisi ile ilgilidir. İhracata yönelik bir kalkınma modeli kaynakların dinamik karşılaştırmalı ve rekabetçi üstünlüklere göre tahsisini gerektirir (Seyidoğlu, 1991: 158-159).

2.5. CARİ İŞLEM AÇIKLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Günümüz makro ekonomik sorunlarının en önemlilerinden biri olan cari işlemler açığı, son yirmi yılda pek çok krizi tetikleyen veya belirginleştiren bir gösterge olarak kabul edilir. Cari açık, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı kaleminde yer alan mal - hizmet ithalat / ihracatı ve karşılıksız transfer işlemleri (özellikle de dış ticaret işlemleri) ile ilgili döviz harcamalarının, bu işlemler sonucu elde edilen döviz gelirlerini aşması sonucu ortaya çıkar. Başka bir ifade ile cari işlemler hesabındaki bir açık, ülkenin gelirinden daha fazlasını harcadığını, ürettiğinden daha çok tükettiğini, yani negatif tasarruf yaptığını gösterir. Cari açığın kendisi bir sorun olmakla birlikte daha önemli bir sorun, bu açığın azaltılması ya da finansmanıdır (Yapar Saçık ve Alagöz, 2010: 114).

Cari işlemler hesabının açık/fazla vermesi, istihdam ve milli gelir gibi makro değişkenleri etkilemekte, ülke ekonomisinin dışa bağımlı olup olmadığını göstermektedir. Cari açık muhtemel krizin temel göstergesidir ve eğer cari açık/GSYİH

%4'ü buluyorsa kriz sinyali olarak algılanmaktadır. Ülkede açık büyükse ve büyük ölçüde sıcak para ve spekülâtif yatırımlarla elde edilir dövizlerle ve kısa dönemli portföy yatırımıyla finanse ediliyorsa, yatırımlar hızla geri çekilebilir ve faiz oranı ne kadar yükseltirse yükseltisin sermayenin geri kaçıışı ve devalüasyon önlenemez. Devalüasyonun açığı giderebilmesi için de ulusal ekonominin döviz gelirlerini, döviz giderlerine veya harcamalarına eşitlemesi gerekmektedir (Tarı ve Kumcu, 2005: 158).

1990 sonrası gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin en temel nedenlerinden birisi olarak, cari açıklarının artması gösterilmektedir. Çünkü cari işlemler hesabında meydana gelen açık, yurtiçinde tasarruf yatırım dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Açık, ülkede yerleşik kişi ve kurumların sahip oldukları dış varlıkların satışıyla ya da yurt dışından borçlanma ile finanse edilmektedir. Bu durum ülkenin borç yükünü arttırmakta, borç yükünün artması, yabancı yatırımlar tarafından kriz belirtisi olarak algılanmakta ve yabancı yatırımlar ülkeyi hızla terk etmeye başlamaktadır. Bu durum ülkeden yabancı sermaye çıkışına sebep olmakta ve ülkenin dış borçlanmasını sürdürülemez bir hale getirebilmektedir. Ayrıca cari işlemler açığındaki artış, ülkenin dövizde olan ihtiyacını arttırmakta, döviz kuru aşırı yükseltilmekte, bu yükseliş, ülke içi makroekonomik dengeleri bozabilmektedir. Bu yüzden cari işlemler hesabı, açık vermemesi gereken önemli bir makroekonomik değişkendir ve ekonomik istikrarın korunabilmesi için şarttır (Göçer ve Mercan, 2011: 34).

2.6. CARİ İŞLEM AÇIKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Türkiye'de 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizlerde cari açıkların GSYİH içerisindeki payı oldukça önemli bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemin en temel unsurlarından birisi liberalleşme eğilimlerine rağmen sabit döviz kurunun uygulanmasıdır. Cari Açık/GSYİH oranı arttıkça yabancı sermayeye olan ihtiyacın şiddeti arttığından dolayı döviz kurları üzerine baskı yapmıştır. Yetersiz rezerv yapısının da etkisiyle 1990'lı yıllar boyunca artan cari açıklar Türkiye'deki finansal krizlerin en temel öncü göstergesi olmuştur (Şahbaz, 2011: 417).

Bu konuda temel sorun açığın azaltılması ile birlikte bu açığın nasıl finanse edildiğidir ve bu, sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili bir konudur. Başka bir ifade ile cari açığın finanse edilebiliyor olması, sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

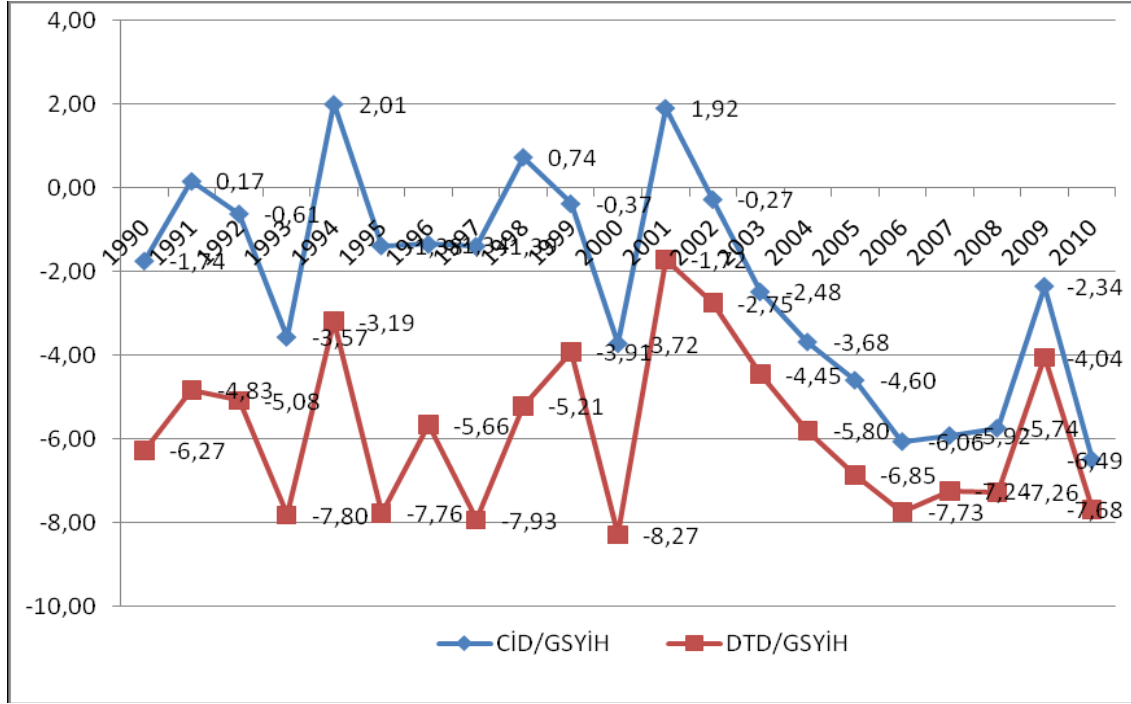
Cari açığın sürdürülebilirliğini ölçmek için pek çok kriter geliştirilmiştir. Cari açığın GSYİH' ye oranı, bütçe açığının GSYİH' ye oranı, ithalatın GSYİH' ye oranı, ihracatın GSYİH' ye oranı, rezervlerdeki değişim, sermaye akımlarındaki değişim ve ticaret açığının GSYİH' ye oranı bunlardan bazılarıdır. Bu kriterlerden en sık başvurulanı cari açığın GSYİH' ye oranıdır. Bu oran dışında bir ülkenin toplam dış borç yükümlülüğü de cari işlemlerin sürdürülebilir olup olmadığını belirleyebilmek için önem taşımaktadır (Yapar Saçık ve Alagöz, 2010: 114).

Ancak bize göre en geçerli olması gereken kriter ülkenin dış ticaret yoluyla döviz kazanma potansiyelidir. Yani cari işlemlerde yer alan kalemlerin kendi kendini beslemesi, desteklemesidir ki burada en önemli unsur da ihracat fazlası yaratmak, başka bir ifade ile ülkenin ihraç malları potansiyeli yaratması ve harekete geçirmesidir. Hatta burada yaratılacak olan fazlanın bütçe açıkları var ise onu kapatması ve daha da ilerisi dış ülkelere borç vererek ve/veya dış doğrudan yatırımlar yaparak ülkenin uluslararası yatırım pozisyonunu arttırmasıdır. İşte bu uzun dönem ulusalcı makroekonomik plan ve programların geliştirilmesini, uygulanmasını gerektirir ki bu da bir yetenek, bilgi ve tecrübeye dayalı basiretli (vision and wisdom) sahibi liderlik işidir. Tecrübeler göstermiştir ki cari işlemleri ve dolayısıyla ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler açık verenlere göre kriz dönemlerinde bile daha az baskı altında olup daha rahat hareket serbestisine sahiptirler.

Cari işlemler açığı borç yaratmayan dış kaynaklar ile finanse ediliyorsa bunun sürdürülebilir olduğunu, borç yaratan ve özellikle kısa vadeli dış kaynaklar ile karşılanıyorsa tehlike arz ettiği ve cari açığın sürdürülemeyen bir boyuta taşınabilmesi ihtimali bulunmaktadır. Cari açığın sürdürülebilirliğini, ülkenin dış borç yükümlülüğü ve bu yükümlülüğünü ödeyebilme kapasitesine, başka bir ifade ile dış borçlanmanın sürdürülebilirliğine bağlayan görüşler mevcuttur. Bunun sebebi, cari işlemler açığının döviz açığını ifade etmesi ve bu nedenle dış borçlanma ihtiyacını doğurmasıdır. Dış borçlanmanın sürdürülebilirliği, bir ülkenin cari ve gelecekteki dış borç yükümlülüklerini ödeyebilme istek ve yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Şahbaz,2011:

115). Bunun da açık ifadesi ülkenin döviz kazanma potansiyelidir. Çünkü açıkların kapatılması ve borçların ödenmesi milli paralar ile yapılmıyor.

Şekil 3: 1990 Sonrası Cari İşlem ve Dış Ticaret Dengelerinin GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır.

Cari Açık Dengesi'nin sürdürülebilirliği konusunda açıklamalar genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir (Yücel ve Yanar, 2005).

- **Yatırım/Tasarruf:** Bu oran büyük olduğu zaman, yatırımların arttığı ve bu yatırımların büyümeyi arttıracığından, cari açıkların sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Tabii yatırımlar spekülasyon reklâm yatırımları değilse. Yani yatırımlar üretken olmalı, istihdam ve katma değer yaratmalıdır.
- **Ekonomik Büyüme:** CAD, hızlı ekonomik büyümeden kaynaklanıyor olabilir. GSYİH hızlı artış, uzun vadede yatırımları arttıracığından cari açıkların sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Ancak ekonomik büyümenin hayali olmaması gerçekçi olması şarttır.
- **Dışa Açıklık:** Dışa açıklık oranı ihracatın GSMH' ye oranı şeklinde tanımlanabilir. İhracat sektörünün büyüklüğü dış borçlanmanın daha kolay

yapılmasını ve hacmini artırır. Bu durum ihracatta dışa bağımlılığı arttırmakla birlikte ekonomide üretkenliği artırması açısından ihracatın hacmi sürdürülebilirliği belirler. Ancak Türkiye ekonomisinde görülen Türkiye'nin ihracat yapabilmek için bile ithalat yapabilmesi gerektiğinden ülke temel de üretmek için ithalata daha çok bağımlıdır.

- **Dış Yükümlülüklerin Kompozisyonu:** Gerek özel sektör gerekse kamu sektörünün dış yükümlülükler hacmi ve türü CAD' nın sürdürülebilirliğini belirler. CAD' nin yüksek ve kısa vadeli dış borçlanmalarla finanse edilmesi durumda vadeli dış yükümlülüklerin artması sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkiler. Türkiye'nin bu kriter açısından da başarılı olduğu söylenemez. Zira, CAD açıklarının finansmanı kısa süreli dış kaynaklarla yapılmakta ve kamunun (devletin) dış borç yükümlülükleri artmaktadır.
- **Finansal Sistem:** Özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemindeki kırılganlıklar sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal piyasalarını serbestleştirmiş birçok gelişmekte olan ülkede yerel bankacılık sistemi artan sermaye hareketleri karşısında yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar Türkiye'de bankaların ve bankacılık sisteminin güçlü olduğu ifade ediliyorsa da Türkiye'deki bankaların neredeyse %50'sine yabancı finans kurumları sahiptir ve onlar finansal piyasaları yönetmekte ve yönlendirmektedir. Yani finansal bağımsızlık yoktur.
- **Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler:** Politik istikrarın olmaması ve belirsizlik durumu özellikle mali piyasaların serbestleştirmiş olan ülkelerde sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bir ülkede hükümetlerin devamlılığı politik istikrarın varlığı anlamına gelmez.
- **Sermaye Hareketlerinin Yapısı:** Sermaye hareketlerinin uzun vadeli ve doğrudan yatırımlar şeklinde olması CAD' ın sürdürülebilirliğini arttırırken, kısa vadeli sermaye ile finanse edilmesi sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

3.1. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

İKiz açık (twin deficits), özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen bir unsur olan bütçe açıkları ile cari açıklar arasında pozitif ilişkiyi açıklayan bir kavramdır. İKiz açık, 1980’li yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde bütçe dengelerinin bozulmasıyla bütçede oluşan açığı, cari işlemler dengesinde oluşan açığın takip etmesi sonucu ekonomik karar vericilerin ve piyasaların dikkatini çeken bir kavram olmuştur. Bu sebeple son yıllarda bu konudaki ampirik çalışmalar incelenmiştir (Doğan, t.y.: 505).

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında güçlü bir role sahip olan, iç ve dış dengeyi temsil eden en önemli iki gösterge bütçe açıkları ve cari açıklardır. İKiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren bir tezdır (Uğur ve Karatay, 2009: 103).

Her iki açığın giderilmesi için, tek başına para veya tek başına maliye politikasını uygulamak yeterli olmuyor denilmekte ve genel olarak, hem para hem de maliye politikalarının birlikte uygulanması ileri sürülmektedir. Çünkü her iki açığı tetikleyen ve bu açıkları birbiriyle ilişkilendiren işsizlik, enflasyon, yüksek orandaki borçlanma, döviz kurlarının yüksekliği vs gibi ekonomik problemlerin çözülmesi, ekonomi politikalarının optimal kullanılması ile mümkün olmakta ve açıklarda düşüş sağlanabileceği iddia edilmektedir (Klein, 2006: 675).

İç ve dış açıkların birbiri ile yakından ilgili oldukları tartışması literatür de yeni değildir. Klasik, Keynezyen ve Monetarist iktisat okulları özellikle farklı iktisat politikası araçlarının dış açıkları etkileyen ve düzelten bir rolün varlığına ilişkin teoriler ortaya koymuşlardır. Farklı iktisat okullarının teorik yaklaşımlarındaki farklılık, şüphesiz onların “bir ülkenin dış ödemeler dengesi üzerinde etkili olabilecek temel makroekonomi politikası aracı ne olmalıdır?” sorusuna farklı yanıtlar vermelerine neden olmaktadır.

Bunlardan birincisi esneklikler yaklaşımıdır. Bu yaklaşım döviz kurunu dış dengeyi belirleyen temel unsur olarak görmekte ve dış açıkları gidermede devalüasyonu (ya da genel anlamda döviz kurunun değer kazanmasını yani milli paranın değer yitirmesini) temel makroekonomi politikası aracı olarak önermektedir. İkincisi Keynezyen yaklaşımıdır. Bu yaklaşım gelir ve harcamaların belirleyici etkisini vurgulamakta ve dış açıkları gidermede daraltıcı maliye politikasını temel makroekonomi politikası olarak önermektedir. Üçüncüsü Parasalcı (Monetarist) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım bir ödemeler dengesi açığına temelde aşırı para arzının yol açtığını öne sürmektedir. Paranın temel belirleyici olarak kabul edilmesi, doğal olarak bu yaklaşımın bir dış ödemeler dengesizliği ile mücadelede para politikasının kullanımını önerdiği anlamına gelmektedir (Utkulu, 2003: 46).

İkiz Açıklar Hipotezi'nin teorik çerçevesi milli gelir hesapları üzerine kurulmuştur. Hipotezi daha iyi analiz etmek, anlamak ve yorumlamak için milli gelir tanımlamasının ve milli geliri oluşturan temel unsurların gözden geçirilmesinde fayda var. Basit anlamda dışa kapalı bir ekonomide Keynes'in milli gelir (Y) modeli, tüketim (C), yatırım (I) ve kamu harcamaları (G) toplamından oluşur. Milli gelir için aşağıdaki eşitlik yazılabilir.

$$Y = C + I + G$$

Ancak, gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH), bir yıl içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin nihai değeridir. Üretilen mal ve hizmetler, ülke içerisinde ticarete konu olabildiği gibi ülke dışında da ticarete konu olurlar. Böylece milli gelir için öncelikle tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve ihracat (X) toplamından oluşan aşağıdaki eşitlik yazılabilir;

$$Y = C + I + G + X$$

Aynı zamanda ülke içerisindeki ekonomik faaliyetlere yabancı mal ve hizmetlere yapılan harcamalar da konu olur. Bu durumda milli gelir aşağıdaki eşitlik haline dönüşür:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Yabancı mal ve hizmet ithalinin ihracattan çıkarılması sonucu yani yukarıdaki eşitlikteki X-M terimi dış ticaret dengesine (balance of trade) ulaşır. Dış ticaret dengesi bir ekonomide cari işlemler hesabının en temel ve en önemli kalemidir ve çoğu kere de cari hesaplarla eş değer görülür.

Dolayısıyla dış ticaret dengesinin açık vermesi (ithalatın ihracattan fazla olması) toplam talebin azalmasına ve milli gelirin düşmesine sebep olur. Cari işlemler bilançosunun fazla vermesi (ihracatın ithalattan fazla olması) ise yerli mal ve hizmet üretimine dış alemin talebinin ve böylece toplam talebin artması anlamına gelir ve milli gelir düzeyine pozitif katkı sağlar.

Öte yandan yukarıdaki milli gelir eşitliği aşağıdaki gibi ifade edilebilir, eğer milli gelir (Y) , tüketim (C), tasarruflar (S), vergiler (T) ile ve devlet harcamaları da (G) ile ifade edilirse,

$$Y = C + S + T \quad (2)$$

Bu eşitlikte,

$$S = Y - C - T \quad (3)$$

şekline dönüşebilir.

Bu eşitlik, milli gelir analizine bir de tasarruflar bakmak demektir ve ilişkilendirilmesine yardımcı olur. Diğer taraftan, (1) ve (2) nolu eşitliklerden

$$Y = C + S + T = C + I + G + (X - M) \quad (4)$$

$$S = I + G + X - M - T \quad (5)$$

elde edilebilir, buradan dış ticaret (X-M) dengesinin değeri diğer değişkenler üzerinden yazılırsa,

$$X - M = (S - I) + (T - G) \quad (6)$$

eşitliğine ulaşılır. Görüldüğü gibi eşitliğin sol tarafında dış ticaret dengesi yer alıyor. Diğer tarafta (sağda) ise bütçe açığını ifade eden (T - G) ikinci bir değişken olarak bütçe açığını ifade eder.

Başka bir deyişle, (6) nolu eşitlikteki $T - G$ kamu tasarrufları anlamındadır ve eğer $T > G$ ise bütçe fazlası $T < G$ ise bütçe açıkları söz konusudur.

Bu durumda, $Y = \bar{Y}$ (sabit milli gelir) varsayımı altında bütçe açığı artıyorsa denkleğin sağlanması için yatırım (I) hacminin düşürülmesi ya da net ihracatın (X-M) düşmesi gerekir. Birinci seçenek “crowding out” etkisi, ikincisi ise ticaret ya da dış ticaret açığının artması demektir. Böylece her iki açık aynı eşitlikte yer almış ve etkileşim içinde bulunmuş oluyorlar. Ayrıca her iki seçenek birlikte de düşünülebilir. Yani, yatırım hacminin düşürülmesine ilaveten dış ticaret açığının arttırılmasıyla da bütçe açığı kapatılmaya çalışılabilir.

Diğer taraftan bütçe açığını kapatmak için dış alemden gelecek tasarruflar kullanılır ve dış ticaret ve dolayısıyla cari açıklar büyüyebilir. Eğer ülke vatandaşlarının tasarrufları bu amaçla kullanılırsa dışlama (crowding out) etkisi görülür. Zira artan bütçe açıkları yüzünden devletin iç borçlanmaya başvurması faiz oranlarının yükselmesine ve özel yatırımların maliyetlerinin artmasına ve sonuçta özel yatırım harcamalarının düşmesine yol açar. Böylece bu durumlarda ikiz açıklar birbirini beslemekte ve paralel seyretmektedirler.

İkiz açıklara döviz piyasaları açısından da bakılabilir. Şöyle ki, farzedelim döviz piyasasında arz ve talep dengede olsun. Ülkeden döviz çıkışında başlıca iki faktör rol oynar; ithalat (import) için yapılan ödemeler ve dışarıya sermaye çıkışı (capital outflow) ülkenin döviz kazancı da başlıca yine iki faktörün etkisindedir; ihracat ve sermaye girişi. O halde,

$$\begin{aligned} \text{İthalat} + \text{Sermaye Çıkışı} &= \text{İhracat} + \text{Sermaye Girişi} && \text{ya da} \\ \text{İthalat} - \text{İhracat} &= \text{Sermaye Girişi} - \text{Sermaye Çıkışı} && \text{yazılabilir.} \end{aligned}$$

Eşitliğin sol tarafı dış ticaret açığını, sağ tarafı ise net sermaye girişini ifade eder. Böylece,

$$\begin{aligned} \text{Dış Ticaret Açığı} &= \text{Net Sermaye Girişi} && \text{ve dolayısıyla} \\ \text{Cari işlemler açığı} &= \text{Sermaye Hesabı Fazlası} && \text{oluyor.} \end{aligned}$$

İkiz açıklara ödünç verilebilir fonlar açısından da bakılabilir. Bu bakımdan,

$$\text{Tasarruflar} + \text{Net Sermaye Girişi} = \text{Yatırımlar} + \text{Bütçe Açığı} \quad \text{yazılabilir.}$$

Diğer taraftan dış ticaret açığının net sermaye girişine eşit olduğu dikkate alınırsa,
$$\text{Tasarruflar} + \text{Net Sermaye Girişi} = \text{Yatırımlar} + \text{Bütçe Açığı}$$

Böylece,

$$\text{Bütçe Açığı} = \text{Tasarruflar} + \text{Ticaret Açığı} - \text{Yatırımlar}$$

eşitliğine ulaşılabilir. Buradan çıkarılacak önemli bir sonuç şudur: Bütçe açıkları genellikle dış ticaret açıklarıyla birlikte ya da ard arda hareket ederler, biri artarken/azalırken diğeri de genellikle artar/azalır. Bu tür ilişki bizi bir başka sonuca ulaştırır; eğer bütçe açıkları artıyorsa bir ekonomide ya hane halkı (özel) tasarrufların artması ya da özel yatırım harcamalarının azaltılması gerekir. Bu iki politika alternatifi bazen birlikte kullanılabilir. Yani hem tasarrufların artırılması hem de özel yatırımların bir miktara düşürülmesi politikası izlenebilir.

Görüldüğü gibi, ikiz açıklar hipotezinin teorik çerçevesi içerisinde cari açıklar ile bütçe açıkları arasında bir ilişki vardır. Yüksek bir kamu açığı, özel tasarruf ve özel yatırımlar arasındaki fark sıfır iken, negatif ödemeler bilançosu dengesine yol açar (Uğur ve Karatay,2009;107-110).

3.2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TÜRKİYE ANALİZİ

Ülke ekonomilerinin dış ticaret hacmi ve bunu takiben gelişen uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşme derecesi ne kadar fazla ise ülkelerin dış dünyadaki ekonomik ve finansal olaylara karşı duyarlılığı o oranda artmaktadır. Türkiye ekonomisi ikinci dünya savaşından itibaren önemli ekonomik ve finansal krizler yaşamıştır. Ancak 1980’li yıllardan itibaren özellikle 1989 yılında uluslararası sermaye hareketliğine geniş serbestlik veren para kurulu kararı ile birlikte dış piyasalardaki ekonomik olgulardan çok aşırı etkilenmeye başladı.

Finansal krizlerin sık sık ortaya çıkmasının sebebi olarak ülkeye yatırım amaçlı gelmeyen ani ve şiddetli finansal fon akımlarının gösterilmesine rağmen, ülkelerin uyguladıkları makroekonomik politikaların bu tür kriterlerin yaşanmasında önemli bir payının olduğu görülür. Oysa Türkiye’deki çeşitli şartlardan dolayı oluşan yabancı sermaye hareketliliği, yanlış makroekonomik politika kararların alınmasından doğmuştur (Doğan, t.y.: 500).

Türkiye gibi iktisadi gelişimini tamamlayamamış ülkelerde yeterli bir kalkınma hızına erişebilmek için milli gelirin önemli payını yatırıma ayırmak gerekir. Yatırımların kaynağını ise tasarruflar oluşturur. Yüksek bir yatırım oranı tasarrufların arttırılmasına bağlıdır. Fakat bu noktada Türkiye ekonomisi kısır bir döngü içindedir. Milli gelirin yetersiz olması sonucu ülkede tasarruflar düşüktür. Tasarruf oranı düşük olduğundan yatırımlar arttırılamamakta, dolayısıyla ekonomik verimlilik geri kalmakta ve sonuçta milli gelir düşük seviyesini korumaktadır. Düşük olan gelir seviyesinde düşük tasarruf eğiliminin belirlediği yurtiçi tasarruflar (2000’li yıllarda marjinal tasarruf eğiliminin 0.13 olduğu tahmin ediliyor) kalkınma hızının yükselmesi için gerekli yatırımları çoğunlukla tam olarak finanse edememekte ve böylece “Bütçe Açığı” veya tasarruf açığı ekonomik kalkınmanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın bir sonucu da dış ticaret açığıdır. Döviz, hızlı kalkınmanın gerektirdiği ithalatı finanse ettiği için, ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir dış darboğaz oluşturmaktadır. Döviz gelirlerinin büyük bir bölümünün birkaç temel ilkel ürünün ihracından sağlanması bu gelirlerin düzeyini hedeflenen kalkınma oranının gerektirdiği düzeyin çok altında kalmasına ve böylece ekonomide bir “Dış Ticaret Açığı” sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dış ticaret ve bütçe açığı kalkınma yolunda olan Türkiye ekonomisinin bu yolda karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir (Zengin, 2000: 37-38). Bu durumda bütçe açığı kriz dönemlerinde dış borçla kapatılmaya çalışılıyor ve bir borç sarmalı oluşuyor. Türkiye’de uygulanan makroekonomik politikalar neticesinde ikiz açık olgusu sıklıkla yaşanmaktadır.

3.2.1. 1995-2010 Döneminde Bütçe Açıklarının Gelişimi

a) 1980-1989 Dönemi

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı temel makroekonomik sorunlardan biri olan bütçe açıkları, en basit şekliyle, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması sonucunda meydana gelen negatif fark olarak ifade edilebilir. Bir devletin olağan kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması, bütçe açıklarını gündeme getirmekte ve bu açığın finansmanı için de çeşitli yollara başvurulması bir zorunluluk arz etmektedir.

Öncelikle kamu açıkları ve kamu borçları kavramları arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. Kamu açıkları, belirli bir dönem içinde olağan kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farktır. Kamu borçları ise; belirli bir zaman kesitinde, o zamana kadar oluşmuş olan kamu açıklarının toplam değeridir. Dolayısıyla, kamu açıkları ya da kamu kesimi borçlanma gereksinimi bir tür akım-değer niteliğinde olduğu halde, kamu borçları bir stok değer niteliği taşımaktadır. Aynı ayrı zaman dilimlerinde oluşmuş kamu açıkları birikerek, belirli bir zaman kesitinde kamu borçlarını oluşturmaktadır (Günay, 2007: 14).

Türkiye ekonomisi 1980 yılından itibaren dünya ekonomisine dahil olmaya çalışmıştır. Bu anlamda Türkiye ekonomisinde 80’li yıllar boyunca büyük yapısal yasal düzenlemeler yapılmıştır (Adak, 2010: 235).

1980’li yıllardan sonraki kamu gelirleri ve kamu giderleri seyri incelendiğinde, harcamalar her zaman gelirin üzerinde olmuş, ekonominin sürekli olarak kamu açıklarıyla karşılaştığı görülmüştür.

Tablo 6: 1980-1990 Dönemi Türkiye’nin Mali Portresi (Bütçe Giderleri-Bütçe Gelirleri-Bütçe Dengesi)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	GSYH	Bütçe Dengesi/GSMH-GSYH(%)
1980	1.147.557	988.228	-159.329	3.831.892	-4.2
1981	1.632.962	1.536.371	-96.592	7.031.234	-1.4
1982	1.764.881	1.622.157	-142.724	10.620.920	-1.3
1983	2.914.818	2.695.633	-219.185	14.104.074	-1.6
1984	4.278.255	3.769.962	-508.293	18.692.826	-2.7
1985	6.493.304	5.980.147	-513.157	29.569.564	-1.7
1986	8.311.421	7.153.602	-1.157.818	47.176.942	-2.5
1987	12.790.981	10.444.630	-2.346.351	68.663.151	-3.4
1988	21.446.013	17.587.328	-3.858.685	100.444.611	-3.8
1989	38.871.230	31.368.631	-7.502.599	173.709.458	-4.3
1990	68.354.409	56.572.566	-11.781.842	305.579.274	-3.9

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü).

Tabloda görüldüğü gibi bütçe açıkları her yıl daha fazla artmaktadır. 1980 yılında bütçe açığı 159 milyar TL iken, 1986’da 1.157 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Bu

durum 1990 yılına gelindiğinde ise 11.781 trilyon TL olmuştur. Bütçe açığı/GSMH-GSYH oranı ise 1980 yılında %4.2 iken, 1986 yılında %2.5 ve 1990 yılına gelindiğinde ise %3.9 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de kamu açığını ölçen en önemli gösterge Kamu Kesimi Borçlanma Gereği’nin Gayri Safi Milli Hasılaya (KKBG/GSMH) oranıdır. Bu oran Konsolide Bütçe Açıkları, KİT’ler, Mahalli İdareler, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Fonlar’dan oluşmaktadır. 1980’li yıllara bakıldığında KKBG/GSMH’nın büyük bir kısmını Konsolide Bütçe ve KİT’ler oluşturur.

Türkiye 1980’li yıllara yüksek oranlı bütçe açığı ile girmiştir. Türkiye ekonomisinde temel makro ekonomik sorunlar içerisinde yer alan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) temel sorun olarak 1980’li yılların başına gelindiğinde belirgin hale gelmeye başlamıştır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen yapısal değişim ve dönüşümü başlatan kararların alınmasına zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biri KKBG’ nin 1979 yılında GSYİH’ nin % 9,4’üne ulaşmasıdır (Sakal,2002;56).

Tablo 7: 1983-1989 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları (%)

Yıllar	Konsolide Bütçe	KİT	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Fonlar	Toplam
1983	2.2	2.2	0	-	0.5	-	4.9
1984	4.4	1.9	0.1*	0.3*	0	0.5*	5.4
1985	2.3	2.5	0.1*	0	0.4*	0.6	3.6
1986	2.8	2.6	0.3	0	0.3*	1.7*	3.7
1987	3.5	3.3	0.5	0.6*	0	0.6*	6.1
1988	3.1	2.2	0.4	0.4*	0.1	0.5*	4.8
1989	3.3	1.9	0.2	0.4*	0	0.4	5.4

Kaynak: DPT (<http://www.dpt.gov.tr>)

*Fazlayı ifade etmektedir

Kamu kesiminin borçlanma gereği ise Tablo 7 görüldüğü gibi, 1983 yılında GSMH’ nin % 4,9’u iken, 1986 yılında GSMH’ nin % 3,7’si, 1987 yılında ise GSMH’ nin % 6,1’i seviyesine ulaşmıştır. Bu dalgalanma, piyasalarda arz-talep dengesizlikleri yaratarak enflasyon oranlarının yükselmesine yol açmıştır.

24 Ocak 1980 Türkiye ekonomisi tarihi için bir dönüm noktasıdır. 1970'lerin sonunda giderek derinleşen ve ödemeler dengesi krizi şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz sonrası, politika uygulayıcıları bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmışlardır. 1980 sonrası dönem 1960'larda başlayan içe dönük ve ithal ikameci büyüme stratejisinden vazgeçildiği ve serbest piyasa mekanizmasına geçiş için ilk adımların atıldığı yeni bir dönem başlangıcıdır (Öçal, 2005: 182).

24 Ocak kararlarının kısa dönemde amacı 1970'lerde meydana gelen petrol şoklarının da etkisiyle Türkiye'de hızlanan enflasyonu düşürmek ve uzun dönemde ise sanayileşme stratejisini dışa açık hale getirmektir. Bu doğrultuda dönemin ortalama enflasyon rakamı %44, büyüme rakamı ise %5.4 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde pek çok yapısal reform (esnek kur sistemine geçiş, piyasa mekanizmasına daha ağırlık verilmesi, özelleştirme, finansal piyasaların geliştirilmesi, ithalat ve kambiyo rejimlerinin liberalleştirilmesi vb.) gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Emsen, t.y.: 86-87).

Türkiye içinde bulunduğu kriz ortamından kurtulabilmek için 24 Ocak 1980'de IMF ile yapılan anlaşma gereği büyük çapta reformlar içeren istikrar programını yürürlüğe koymuştur. Bu programın temel amaçları kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak ve ödemeler dengesinin açıklarını gidermek, uzun dönemde ise dış ticareti serbest bırakmak, döviz kuru rejimini esnek hale getirmek, kamu işletmelerini özelleştirmek ve finansal reformları (mevduat munzam karşılık oranlarının düşürülmesi, dispoñibilite oranlarının azaltılması, faiz tavanlarının kaldırılması, selektif kredi politikalarından vazgeçilmesi vb...) yürürlüğe koymak olmuştur. Finansal serbestleşme politikalarını tamamlar nitelikte, 1989 yılında sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. 24 Ocak kararlarıyla birlikte ihracattaki artışlar sonucu ve ödemeler dengesi açıkları küçülmüştür. Değerlenmemiş kur ve düşük ücret politikaları da ihracat artışında önemli rol oynamıştır. Ayrıca 1988 yılına kadar fiyatlar kontrol altına alınabilmiş, enerji sıkıntılarının giderilmesiyle üretim kapasitesi artmış ve ekonomik büyüme hızlanmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 120-121).

1980'den itibaren ihracata dönük sanayileşme stratejisini benimseyen Türkiye'de, uzun süreli makro ekonomik istikrarsızlıktan dolayı nispi olarak düşük ortalama büyüme oranları gerçekleşmiştir. Ayrıca yaşanan istikrarsızlıklar altında, makro dengelerin zor tutturulabildiği bir ortamda, yıldan yıla büyüme oranında dalgalanmalar

oluşmuştur. Bazen eksi değer alan büyüme oranı, sonraki dönemde yüksek düzeye ulaşmıştır. Birbirini izleyen dönemlerde gerçekleşen farklı büyüme performansları, yatırım ve tüketim kararlarında aşırı iyimser ve kötümser beklentilere yol açarak, makro ekonomik istikrarsızlığı daha da şiddetlendirmiştir (Tarı ve Kumcu, 2005: 157).

Kamu açıkları, ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi açısından önemli bir engel oluşturmaktadır. İstikrarın sağlanabilmesi için; kamu harcamalarını kısmak kadar, kamu kesimi finansman sorununu çözmek ve sağlam finansman kaynaklarını yaratmak gerekmektedir. Kamu açıkları başlıca üç yolla kapatılabilmektedir: İç borçlanma, dış borçlanma ve monetizasyon. Ülke içinden yapılan borçlanma; iç faiz oranları üzerinde baskı uygulayarak, özel sektörün kullanabileceği kredileri azaltmakta ve böylelikle yatırımın maliyetini arttırmakta ve özel sektör yatırımları da dışlanmaktadır. Doğrudan dış borçlanma sonucunda ise, ulusal paranın yabancı paralar karşısında değeri yükselmekte, ihracat azaltırken, ithalat artmaktadır. Para basma yoluyla kaynak elde edilmesi enflasyona neden olmakta, halkın reel geliri azalmakta ve halkın satın alma gücünün bir kısmını zorunlu olarak devlete aktarılmaktadır. Yüksek enflasyon durumunda monetizasyona devam edilmesi hiperenflasyona yol açmıştır (Tarı ve Kumcu, 2005: 158).

b) 1990-1999 Dönemi

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllardan başlayarak artan hızla bir Krizler Ekonomisi haline dönüşmüştür. 2000'li yıllara girerken bu dönemde 3 kriz yaşamıştır. 1994 krizi, etkileri daha şiddetle 1999 'da hissedilen 1998 krizi ve devam eden 2001 krizi (Karluk, 2002: 481).

Türkiye ekonomisi özellikle 1989'dan sonra kamu kesimi gelir gider dengesi ciddi biçimde bozulmuştu. Kamu kesimi açıkları konjonktürel değil yapısal, kurumsal sebeplerden kaynaklanıyordu. Devlet gelirini arttıracak sağlam temeller atılamamış etkin biçimde yeni vergi yasaları çıkarılamamış, mevcut vergiler de etkin bir şekilde tahsil edilememişti. Kayıt dışı ekonominin boyutları ise hala bilinmemektedir.

Kamu kesimi gelirleri arttırılamamasına karşılık kamu harcama ve giderleri de kontrol altına alınamamıştır. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca TCMB kaynaklarına başvurulmuş ve yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir.

Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltmiştir. Yurtiçi faizler yurtdışı faizlere oranla yüksek tutularak ülkeye kısa vadeli sermaye çekilmek istenmiştir. Bu gelişmeler devleti kısır bir döngüye sürüklemiş, borçları ödeyebilmek için tekrar daha ağır şartlarda borçlanma yoluna gidilmiştir (Şahin, 2002: 219-220).

Aşağıdaki tabloda 1990-1999 dönemi bütçe türlerine göre KKBG/GSMH oranları verilmiştir.

Tablo 8: 1990-1999 Dönemi Bütçe Türlerine Göre KKBG/GSMH Oranları(%)

Yıllar	Konsolide Bütçe	KİT	Mahalli İdareler	Sosyal Güvenlik Kuruluşları	Döner Sermayeli Kuruluşlar	Fonlar	Toplam
1990	3.0	3.7	0	0.3*	0	0.6	7.3
1991	5.3	3.1	0.3	0.1	0	0.9	10.1
1992	4.3	3.2	0.8	0.2	0	1.3	10.5
1993	6.7	0.7	0.7	0.6	0	0.9	10.2
1994	3.9	0.3*	0.4	0.6	0	0.9	6.2
1995	4.0	0.2*	0.2	0.4	0	0.6	5.0
1996	8.3	0.6*	0.3	0	0	0.1	8.6
1997	7.6	0.4*	0.3	0.1	0	0	7.7
1998	7.3	1.3	0.4	0.4	0	0	9.4
1999	11.9	2.3	0.4	0.2	0.1*	0.7	15.6

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>

* Fazlayı ifade etmektedir.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin (KKBG)/GSMH' ya oranı 1990'da %7.3, 1991'de %10.1, 1992'de %10.5, 1993'de %10.2 ve 1994'de %6.2 olarak gerçekleşmiştir.

Kamu kesiminin 1980'li yılların sonlarından itibaren giderek artan fon ihtiyacı çoğunlukla, iç mali piyasalardan borçlanarak karşılandığı için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarımı yaşanmıştır. Borç yoluyla sağlanan finansal transferler kamunun uzun dönem büyüme potansiyelini etkileyecek yatırım harcamalarını arttırmak ve finanse etmek yerine kısa vadeli cari harcamalarının ve faiz ödemelerinde kullanılmıştır.1990'lardan sonra kamu kesiminin mali piyasalar üzerinde hakimiyeti

artmış, toplam mali varlıklar içinde kamu kesiminin payı 1987 yılında %19.1 iken 1994 yılında bu pay %31.7'ye çıkmıştır. Özel kesimin payı ise 1991 yılına kadar artarak %15.6'ya ulaşmasına rağmen, 1992'den itibaren düşme eğilimine girmiş ve 1994 yılında %6.9'a gerilemiştir.

Bu göstergeler mali varlıkların özel kesimden kamu kesimine aktarıldığını göstermektedir. Buna karşılık kamu kesiminden özel kesime faiz ödemeleri yoluyla kaynak transferi yapılmıştır. Özel kesim yatırım yapmak yerine yüksek reel faizler yüzünden kamuya borç verici konuma düşünce büyümenin dinamiği olan fiziki yatırımlar azalmış, üretkenlikten kaynaklanmayan bir yolla özel kesim faiz gelirleri artmaya başlamıştır. Bu da gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir (Öçal, 2005: 191-193).

1988-1993 döneminde yıllık enflasyon ortalama %60'larda seyretmiştir. Bu dönemde enflasyonu besleyen etkenlerin başında kısa vadeli sermaye girişleri ve büyüyen kamu kesimi açıkları ve buna bağlı olarak artan fon talebi geliyordu. Kısa vadeli sermaye girişleri banka kredilerinin genişlemesi yolu ile enflasyonu beslemiştir. Birçok banka dışarıdan temin ettikleri döviz kredilerinin önemli bir bölümünü hazine bonusu ve devlet tahvili satın alımında kullandılar. Döviz tevdiat hesapları 1989'da 6.8 milyar dolara 1993'de 19.1 milyar dolara ulaştı. Kamu kesiminin borçlanma gereğinin yükselmesi de faiz-fiyat sarmalını harekete geçirdi (Şahin, 2002: 223).

Dış ticaret dengesi incelendiğinde 1994 yılında yüksek devalüasyon nedeniyle bir dış satım artışı ve bir dış alım yavaşlaması görülmüştür. Ancak 1996'da eğilim yeniden değişmiş ve dış ticaret açığı olağanüstü büyümüştür. Diğer yandan 1995-1996 dönemi boyunca kısa dönemli sermaye girişi 1994 öncesine oranla daha da artmış ve TL'nin reel olarak değerlendirilmesi sürmüştür. Öyle ki arbitraj oranında bir düşme sağlanamamıştır.

1994 Nisanında dövize yönelimi durdurmak için faiz oranının yükseltilmesi gereğinin ortaya çıktığı görülür. Bu artış 1996 yılına kadar sürmüş, 1996 yılı ikinci yarısından itibaren düşme eğilimine girmiştir. Ancak yüksek bütçe açığı kriz sonrasında da Türkiye ekonomisinin en büyük problemini oluşturmaya devam etmiştir. 1996 yılından sonra faiz ödemelerinin konsolide bütçe harcamalarının içindeki payı %50'nin üzerine çıkmıştır. Böyle yüksek oranda bir faiz ödemesi kamunun yatırım harcamalarından

nerdeyse tümüyle vazgeçmesine ve diğer cari harcamaların kısılmasına sebep olmaktadır.

Tablo 9’da bu dönemde mali portre gösterilmiştir.

Tablo 9: 1990-2000 Döneminde Türkiye’nin Mali Portresi (Bütçe Giderleri- Bütçe Gelirleri- Bütçe Dengesi)

Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	GSYH	Bütçe Dengesi/GSMH-GSYH(%)
1990	68.354.409	56.572.566	-11.781.842	305.579.274	-3.9
1991	132.400.882	99.084.246	-33.316.635	528.369.363	-6.3
1992	225.398.207	178.070.168	-47.328.040	847.031.885	-5.6
1993	490.437.973	357.333.013	-133.104.960	1.469.755.067	-9.1
1994	902.454.000	751.615.000	-150.839.000	2.664.115.913	-5.7
1995	1.724.194.000	1.409.250.000	-314.944.000	5.200.118.506	-6.1
1996	3.961.308.000	2.727.958.000	-1.233.350.000	10.434.646.597	-11.8
1997	8.050.252.000	5.815.099.000	-2.235.153.000	19.857.342.557	-11.3
1998	15.614.441.000	11.811.065.000	-3.803.376.000	38.762.505.967	-9.8
1999	28.084.685.000	18.933.065.000	-9.151.620.000	70.203.147.160	-13.0
2000	46.705.028.000	33.440.143.000	-13.264.885.000	104.595.915.540	-12.7

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı
(Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü)

Bu tablo genel bir değerlendirmede sürekli kriz içinde bulunan bir ekonomiye ve onun kamu kesimini resmetmektedir.

1990-2000 yılları arasında bütçe açığı incelendiğinde özellikle kriz dönemlerinde bütçe açığının oldukça fazla arttığı görülmektedir. 1994 yılında bütçe açığı 150.839 Trilyon TL iken 1995 yılında bütçe açığı yaklaşık 2 katına çıkmış ve 314.944 Trilyon TL olmuştur. Bu durum aslında kriz döneminde gelir ve gider dengesini çok yüksek bir şekilde değiştirmiştir. Aynı durum 1998 yılına bakıldığında o dönemde bütçe açığı 3.803 Trilyon TL iken 1999 yılında 3 katına çıkmış ve 9.151 Trilyon TL olarak görülmüştür.

1990-1994 yılları itibariyle ekonomik konjoktüre baktığımızda büyüme 1990'da % 9,4 iken 1994'de % - 6,1 olmuştur. Enflasyon oranı; 1990'da % 50 iken 1994'de % 120,7 ye yükselmiştir. 1993 yılı sonunda en büyük kamu geliri olan vergi gelirleri iç borç anapara ve faiz ödemelerine yetmeyecek duruma gelmiştir. Bu doğrultuda

hiperenflasyonun ve durgunluğun birlikte yaşandığı bir konjoktüre girmemek, enflasyonu hızla düşürmek, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek bir temele oturarak istikrarı sürekli kılabacak yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” açıklanmıştır. Bu çerçevede 5 Nisan kararları öncelikle kamu açıklarını hızla düşürmeyi hedef almıştır (Evgin, 1994: 30). Ancak amaçlara ulaşıldığı söylenemez. Çünkü gerekli yapısal reformlar yapılamamış ve yapılan bazı değişiklikler de uygulanamamıştır, IMF ile yapılan destekleme anlaşmasına rağmen.

Program içinde tüm tedbirler kısa sürede uygulamaya konulamamıştır. Hükümet aldığı kararları uygulamada kararlı davranamamış, kendi içinde anlaşamamış veya yeterli destek bulamadığı için sonuç alamamıştır (Şahin, 2002: 236). Bu da gösteriyor ki ekonomik ve mali yönetim üstün bilgi, tecrübe ve yetenek istemektedir.

5 Nisan Kararları'nın en önemli sonuçlarından biri, Türkiye'yi yeniden IMF'ye muhtaç hale getirmesidir. 1994 yılından sonra IMF ile yeniden destekleme düzenlemesi yapmak zorunda kalınmıştır (Karluk, 2002: 467-468). Bu çerçevede,

9 Aralık 1999 tarihinde Enflasyonu Düşürme Programı açıklanmış ancak başarılı olamamıştır. Programın ana hatları şöyle (Karluk, 2002: 482);

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak (vergi gelirleri artırılarak) ve kamu harcamaları kısılarak, bütçe de oluşacak faiz dışı fazlayı arttırmak,
- Özelleştirmeyi hızlandırarak, özelleştirme gelirleri ile iç borç stokunun büyümesini önlemek ve iç borç stokunu azaltmak,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelir politikası izleyerek, özellikle ücret gelirlerinin öngörülen enflasyon hedefinin üstünde artmasını engellemek,
- Kamu kuruluşlarının, açıklanan kur sepeti ve enflasyon hedefi paralelinde fiyat artışları yapmalarını sağlayarak kamu kesiminden enflasyon üzerinde gelebilecek baskıyı gidermektir.

Öte yandan Dış borç/ GSMH oranında da 2000 krizi sonunda %20'lik bir artış görülmüştür. Yine aynı şekilde 2000 krizinden sonra iç borçlanmaya verilen önem sonucunda iç borç/GSMH oranı iki kattan fazla bir artış göstermiştir (Öçal, 2005: 217-220).

Karşılaşılan küçük çapta da olsa, iç krizler bu dönemde devlet yönetimindeki bir anlaşmazlık, zaten baskı altında tutulan krizi su yüzüne çıkarmış, para piyasasında faiz

ve kurların artışına sebep olmuştur. Anlaşmazlığın ekonomide kriz şeklinde yansımalarının sebebi, ekonominin siyasi iradeden bağımsız olmaması, ekonominin siyasilerin tutum ve davranışlarına göre yön bulmaya çalışmasıdır. Türk toplumunda her an bir hükümet bunalımı çıkacakmış beklentisinin egemen olması ve devletin ekonomide işletmeci gibi faaliyette bulunması, krizi ateşlemiştir. Bu durumda Türkiye ekonomisinde reel sektörü harekete geçirici makro ekonomik politikalar uygulanmadığı sürece, parasal araçlarla ekonominin iyileşmesini sağlamak pek mümkün değildir. Reel ekonomi canlanmadan ve ekonomide büyüme sağlanmadan krizi atlattık ise bir hayaldir (Karluk, 2002: 477).

Türkiye’de Şubat 2001’de yaşanan mali krizin, kamu sektöründen başlayarak mali sektöre yayılan ve sonucunda reel sektör üzerinde büyük sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. Yaşanan krizin etkilerinin giderilmesi ve ekonomide istikrarın tekrar sağlanması amacıyla Mayıs 2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlanmıştır (Erdönmez, 2003: 38) bu program uygulansa da temel makroekonomik değişkenlerde büyüleyici bir gelişme sağlanamamıştır. Günümüzde bile devam eden artan dış ticaret açıkları ve devletin gelirlerinin giderlerini karşılayamaması ve sürekli borçlanması bunu gösteriyor. Yani, ikiz açıklar Türkiye için aslında bu ikiz “karabela” ya da “karadelik” oluşturmaktadır.

C. 1995-2010 Dönemi

Tablo 10: 1995-2010 Dönemi Türkiye Kamu Sektörü Mali Portresi (Bütçe Giderleri- Bütçe Gelirleri- Bütçe Dengesi)

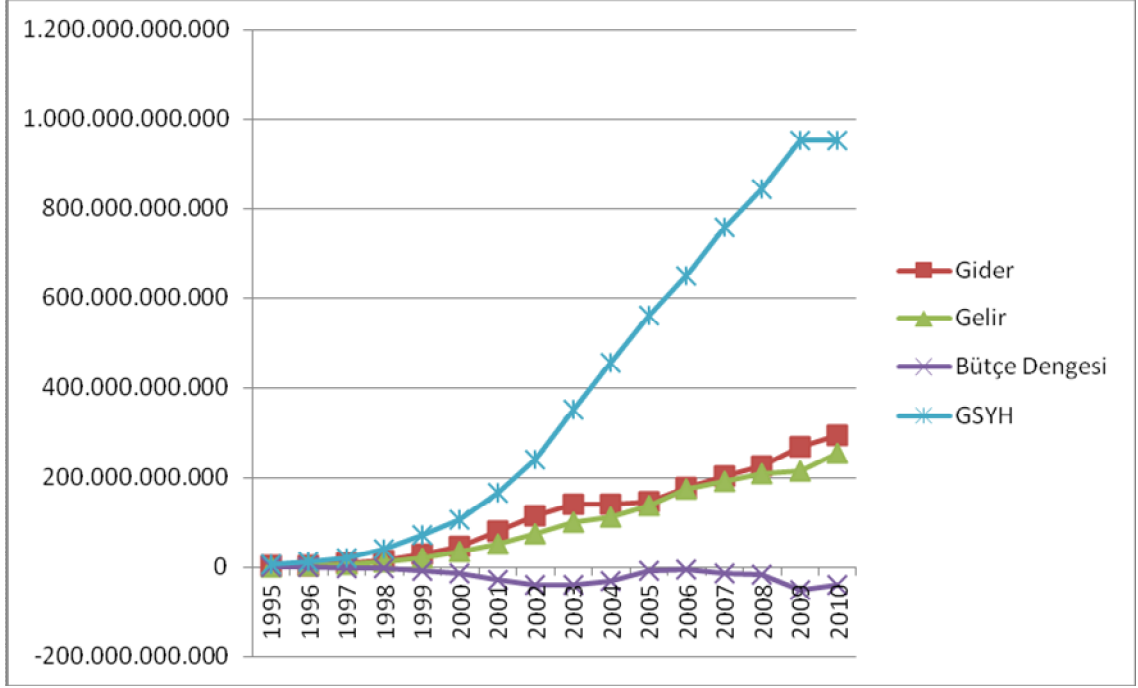
Yıllar	Gider	Gelir	Bütçe Dengesi	GSYH	Bütçe Dengesi/GSMH-GSYH(%)
1995	1.724.194.000	1.409.250.000	-314.944.000	5.200.118.506	-6.1
1996	3.961.308.000	2.727.958.000	-1.233.350.000	10.434.646.597	-11.8
1997	8.050.252.000	5.815.099.000	-2.235.153.000	19.857.342.557	-11.3
1998	15.614.441.000	11.811.065.000	-3.803.376.000	38.762.505.967	-9.8
1999	28.084.685.000	18.933.065.000	-9.151.620.000	70.203.147.160	-13.0
2000	46.705.028.000	33.440.143.000	-13.264.885.000	104.595.915.540	-12.7
2001	80.579.065.000	51.542.970.000	-29.036.095.000	166.658.021.460	-17.4
2002	115.682.350.000	75.592.324.000	-40.090.026.000	240.224.083.050	-16.7
2003	140.545.842.000	100.250.427.000	-40.204.415.000	350.476.089.498	-11.5
2004	141.020.860.000	110.720.859.000	-30.300.001.000	454.780.659.396	-6.7
2005	146.097.573.000	137.980.944.000	-8.116.629.000	559.033.025.861	-1.5
2006	178.126.033.000	173.483.430.000	-4.642.603.000	648.931.711.812	-0.7
2007	204.067.683.000	190.359.773.000	-13.707.910.000	758.390.785.210	-1.8
2008	227.030.562.000	209.598.472.000	-17.432.090.000	843.178.421.420	-2.1
2009	268.219.185.000	215.458.341.000	-52.760.844.000	950.534.250.716	-5.6
2010	294.385.724.000	254.277.435.000	-40.081.289.000	952.558.578.826	-4.2

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü).

Tablo 10'da görüldüğü üzere kamu bütçesi dengesizliği 2000'li yılların başlangıcında azalma eğilimine girmişse de dengesizlik (bütçe açığı) 2007 yılından itibaren artış göstermiştir tüm istikrar tedbirlerine ve vergilerdeki yeni artışlara rağmen.

Bu bakımdan güçlü ekonomiye geçiş programı da pek bir anlam ifade etmemekte, gelişmelerin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır.

Şekil 4: 1995-2010 Dönemi Bütçe Dengesi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı verilerinden elde edilmiştir.

Genel olarak grafiğe bakıldığında GSYH sürekli bir artış eğilimindedir. Devletin/kamu sektörünün gelir ve gider oranlarına bakıldığında her ikisinin de zaman içinde arttığı ancak gelirin giderden her zaman daha az olduğu görülüyor. Bunun sonucu olarak devlet ikiz açıkların birincisi olan bütçe açığı veriyor. Bu açığı kapatmak için ya gelir elde edilecek kaynaklar arttırılacak ya da harcamalar/giderlerin kısılması gerekecektir. Bu konuda başarılı ve etkin olabilmek için vergi kaçakçılığının önlenmesi, yönetim organizasyon ve denetim mekanizmasının geliştirilmesi, gelir yaratan her faaliyetten vergi alınabilmesi şarttır ki kamu harcamalarındaki düşüslere paralel olarak kamu gelirleri arttırılabilsin ve bütçe açıkları belirli bir zaman sürecinde kapatılabilsin. Aksi halde yani doğrudan vergi gelirleri arttırılamaz ve vergi yükü yine dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu ise gelir dağılımında adaletsizliğe ve sosyal refahın dağılımında çarpıklığa yol açar ve açıklarda bir türlü kapatılamaz.

Sonuç olarak yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde son otuz yılda bütçe açıklarının çok yüksek boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Devlet bu açıkların finansmanı için borç tuzaklarına düşmüş, kamu yatırımları azalmıştır. Faiz oranlarının yükselmesi ile devlete borç verme olanağını bulan bankalar, özel sektöre daha az kaynak aktarmış ve bu da özel yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir. Ki bu gelişmeler istihdam ve

üretimi dolayısıyla gerçek büyüme oranını olumsuz yönde etkilemiştir. Devletin iç borç baskısıyla artan faiz oranları, dışlama (crowding-out) etkisi meydana getirmiş ve enflasyon beklentisini kuvvetlendirmiştir. Yüksek enflasyon, nispeten yüksek faiz oranları, Türk lirasının son 5-6 yıldan beri suni olarak değerini daha da arttırmış ihracatı olumsuz yönde etkilerken ithalatı arttırmıştır. Kısa dönem dıştan gelen sıcak para ve spekülasyon yatırımları arttırmıştır. Demek oluyor ki son 30 seneden beri Türkiye’de ikiz açıkların birincisine (bütçe açığı) köklü bir çözüm getirilememiştir. Bu da önemli ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Türkiye’de bütçe açıkları nedeniyle borçlanmaya gidilmesi sonucu iç ve dış borçlar artmış ve bu da kronik sorunlara neden olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında yaşanan krizlerin altında borç stokları ve finansal liberalizasyon sonucu oluşan finansal istikrarsızlık yatmaktadır. Ayrıca, bütçe açıklarının kontrol altına alınması uygulanan tüm istikrar programlarının temel hedeflerinden biridir. Ancak bütçe açıkları kontrol altına alınamamış, bazı yıllar hariç artarak devam etmiştir.

3.2.2. 1995-2010 Döneminde Cari Açıkların Gelişimi

Son yıllarda ekonomik meseleler, yuvarlandıkça büyüyen bir kartopu gibi, yeni boyutlar almaya devam ettiler. Geçtiğimiz yıl Türkiye hızla artan bir işsizlik ve dörtlü ile ilerleyen bir enflasyon yaşadı. Bunlardan da önemlisi, dış ödemeler alanında karşılaşılan güçlükler kalkınma hızını, hatta ekonominin olağan işlevini tehdit etmeye başladı. Bu olgu dikkat ve ilgileri dış ticaret üzerinde odaklaşıyor.

Türkiye’nin, dış ödemeler alanında bugün içinde bulunduğu bunalımlı döneme gelmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunların bir bölümü, ekonominin yapısından ileri gelen faktörlerde yoğunlaşıyor. Diğer bölümü ise, 1970’li yıllarda izlenen ekonomi politikalarından kaynaklanmaktadır (Bulmuş, 1984: 53).

a. 1960-1980 Dönemi

1961’de başlayan yeni dönem; ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmuştur. İthal ikameci yatırım politikalarının dışa bağımlılığı azaltması

beklenirken, uygulanan politikalar aksi sonuç vermiş ve dışa bağımlılığı arttırmıştır. İhracatta gelişme sağlanamamasının sebepleri arasında; dış ticaret politikalarının iç piyasaya üretim yapan ithal girdilere bağımlı endüstri dallarını desteklemesi ve ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşması sayılabilir. İhracatın dış açıkların kapanması yönünde önemli bir kalem olabilmesinin yolu sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payının artırılmasıdır. Bunun yolu da sanayileşme sürecinin belirli bir aşamaya gelmiş olması ve sanayi yatırımlarının ileri teknoloji ile üretim yapan, düşük maliyetli üretim ölçeklerine ulaşmış olmasıdır (Karagöz, 2009: 25). Bu bakımlardan bu politikanın pek başarılı olduğu söylenemez, bu konuda Güney Kore, Singapur ve Tayvan gibi o dönemin gelişmekte olan ülkeleriyle karşılaştırıldığında.

Yine de 1960–1970 arası 10 yıllık dönemde Türkiye ekonomisi bir büyüme hareketi göstermiştir. Bu amaçla ağırlıklı olarak yurtiçine üretim yapan sanayilere önem verilmiş ve bu sanayiler korunmuştur. Ancak 1960 yılında 320,7 milyon dolar olan ihracat, 1970 yılına gelindiğinde 588 milyon dolara ulaşmış; ithalat ise 468 milyon dolardan 948 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye ekonomisi bu dönemde hala ithalata bağımlıdır, ihracat yaklaşık %80 artarken ithalat da bundan aşağıya kalmamış %100'den fazla bir artış göstermiştir. Bu dönemde dış ticaret açıkları, işçi dövizleri, kısa ve uzun vadeli krediler gibi dış kaynaklar yoluyla karşılanmıştır (İnanlı, 2010: 9).

1980'lere gelindiğinde 24 Ocak İstikrar Programı çerçevesinde temel strateji ekonomide devlet müdahalesini ve devletin ekonomik faaliyetlerini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak idi. Devletin ekonomik olarak küçültülmesi, ekonomide makro ve mikro dengelerin serbest piyasalarda fiyat mekanizmasının işleyişi ile gerçekleşmesi amaçlanmıştı. Bu temel amaca ulaşılabilmesi için ekonominin serbestleştirilmesi, mal ve faktör piyasalarına devlet müdahalelerinin kaldırılması gerekiyordu. Alınan kararlarla bu yönde önemli mesafe alındığı, ekonominin serbestleştiği söylenebilir (Şahin, 2009: 190). 1990'larda kesintiye uğrayan bu strateji 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır.

24 Ocak kararları olarak adlandırılan bu ekonomik politika seti, genel anlamda bir dış ticaret politikası değişikliği, daha yalın bir ifade ile dış dünyaya entegre olmaya başlama operasyonudur. O günkü yöneticilerini bu kararı alma noktasına getiren, ekonominin dış dengelerinin tamamen bozulmuş olmasıdır. Bu bozukluk o boyuta ulaşmıştır ki, Türkiye'nin mal ihracatı, petrol faturasını bile karşılayamaz hale gelmiştir.

O gün yapılan ilk uygulama, TL'nin değerinin düşürülmesi olmuştur. 1 ABD doları 47 liradan 70 liraya yükseltilmiştir. TL'nin değeri zaman içinde sürekli olarak düşürülmüştür. Ayrıca 1984 yılında ise ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır (Ege, 1998: 3-4).

24 Ocak Kararları ekonominin içinde bulunduğu bunalımdan çıkarılması amacı ile yürürlüğe konulmuştur. Başka bir ifade ile söz konusu uzun vadeli amaçlarından önce bir dizi kısa vadeli sorunların çözülmesi, hedeflerin başarılması gerekiyordu. Programın kısa vadeli amaçları şu şekilde sıralanabilir (Şahin, 2009: 191).

- Bu programın kısa vadeli amaçlarından birisi acil dış ödeme güçlüklerini aşmak, (vadesi gelen borçların ertelenmesi, taze dış kaynak bulunması ve sanayi malları ihracatının arttırılması gibi)
- Enflasyon hızının düşürülmesi ve enflasyon sarmalının kırılması,
- Atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi, işsizliğin azaltılması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması.

Bu amaçlara serbest piyasa mekanizmasının işleyişi ile ulaşılması programın temel stratejisi idi. Bu strateji piyasa güçlerine dayanılarak ekonominin dışa açılmasını esas alıyordu. Ekonomin işleyişinde idari kararlar değil, serbest piyasa güçleri etkili olacaktı. Böylece, KİT'ler dahil tüm kamu ekonomik kesimi daraltılacak ve özel girişimcilik, özel kesim teşvik edilecekti. Dış ticaret serbestleşecek, ekonomi dış rekabete açılacak, yabancı sermaye teşvik edilerek etkin fiyat rekabeti sayesinde ekonominin etkinleşmesi, rasyonelleşmesi sağlanacaktı. Sadece mal piyasası değil, sermaye hareketleri dahil faktör piyasaları da serbestleşecekti. Başta döviz kuru ve faiz haddi olmak üzere tüm faktör fiyatlarının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi amaçlanıyordu.

Programın/kararların uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar bekleneni veremedi. 1984-1988 döneminde TL döviz (dolar) karşısında reel olarak %40 değer kaybetti. İthal girdi fiyatlarının yükselişi maliyet enflasyonuna ve iç fiyatlarda yükselişe yol açtı. Dış ticaret kesimi lehine nispi fiyat yapısı oluşturma tercihi, bu dönemde kur ayarlarını sürekli gündemde tuttu. Enflasyon- devalüasyon sarmalı yaşandı.

Tablo 11: Ödemeler Dengesinde, Cari İşlemler ve Sermaye Hareketlerinde Gelişmeler (Milyon Dolar)

	1980	1984	1987	1988	1989	1990	1991
1.Cari İşlemler	Seçilmiş Kalemler						
İhracat (f.o.b)	2910	7389	10322	11929	11780	13026	13667
İthalat (f.o.b)	-7909	-	-13551	-13706	-15999	-22581	-21007
		10331					
Dış ticaret dengesi	-4999	-2942	-3299	-1777	-4219	-9555	-7340
İşçi gelirleri	2071	1807	2021	1776	3040	3246	2819
Turizm gelirleri	326	548	1476	2355	2557	3225	2654
Dış borç faiz ödemeleri	-668	-1586	-2387	-2799	-2907	-3264	-3430
Diğer hizmet hesap,,net	60	259	944	1658	1972	2476	3277
Cari işlemler dengesi	-3210	-1439	-806	1596	961	-2625	250
2.Sermaye Hesabı	Seçilmiş Kalemler						
Dış borç ödemeleri	-576	-1907	-2687	-3927	-4023	-3938	-4070
Doğrudan yabancı yat.	53	113	106	354	663	700	783
Uzun vadeli krediler	2415	1951	3385	3124	2820	3679	3784
Kısa vadeli krediler	-2	-652	50	-2281	-584	3000	-3020
3.Rezerv Hareketleri	-90	66	-969	-890	-2762	-1308	1029

Kaynak: TCMB, (www.tcmb.gov.tr)

Tablo 11’ de görüldüğü gibi 1984-1991 döneminde ödemeler bilançosunda en hızlı artan kalemler dış borç ödemeleri ve dış kredi kullanımı oldu. Türkiye’de dış borç anapara ve faizlerin düzenli ödenmesine karşılık, dış borç stoku 1984’deki 20.7 milyar dolar düzeyinden 1991’de 50.5 milyar düzeyine ulaştı. Oysa bu dönemde Türkiye 25.6 milyar doları anapara olmak üzere toplam 45.8 milyar dolar dış borç ödemiştir. Sonuçta net borçluluğu her yıl, ortalama 5 milyar dolar civarında artmıştır. Böylece, Türkiye, 1987 sonunda yeni gelişen ülkeler arasında beşinci en büyük borçlu ülke basamağına yerleşti. Dış borçların GSMH’ ya oranı 1987’de %60’a ulaştı ve 1991’de % 46.1’ e geriledi. Kısaca, Türkiye 1990’lı yılların başında oldukça tehlikeli bir borçlanma sınırına girmiş oldu. Bu dönemde, sadece dış borçlar miktar olarak artmakla kalmadı. Aynı zamanda kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki oranı arttı, ortalama borç vadesi kısaldı (Şahin, 2009: 202-204).

b. 1980-1994 Dönemi

1988-1993 döneminde iç talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisinin sürdüğü, büyümenin istikrara tercih edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde popülist eğilimler daha belirgin biçimde sergilenmiş, istikrar hedefinden daha fazla

uzaklaşmıştır. Bu politikaların sonucu olarak, bu dönemde GSMH yılda ortalama %6'nın üstünde büyümüş ancak yıllık enflasyonda ortalama %60'lara yerleşmiştir. GSMH' da düzenli, istikrarlı bir büyüme sağlanamamış ve ekonomideki istikrarsızlık derinleşmiştir (Kazgan, 2005: 225).

1989-1994 dönemi, gezgin fonların döviz piyasası, para piyasası ve sermaye piyasası arasında baş döndürücü bir hızla yer değiştirdiği; yöneldiği piyasada fiyatları yükselttiği, terk ettiği piyasalarda fiyatların düşmesine sebep olduğu bir dönem olarak yaşandı.

Ülkede yaşanan talep patlaması, 1993'de artık hem reel piyasaların hem de finansal piyasaların sınırlarını zorlamaktaydı. Yüksek talep ve hızlanan enflasyon ortamında, tasarruf oranı iyice düşmüştü. 1989'da % 23.3 olan iç tasarruf oranı 1993'de % 15.3'e geriledi. Bu dönemde devletin mali piyasalardaki fon talebi de çok büyük meblağlara ve oranlara ulaşmıştı. Hükümet artan oranlarını karşılamak için iç ve dış piyasalarda borçlanmaya ve TCMB avanslarını kullanmaya devam etti. Devlet borçlanabilmek için DİSB' ine yüksek faiz veriyor ve faiz gelirlerini vergiden muaf tutuyordu. Bu dönemde ikiz açıklar sorununu ekonominin gidişatında belirgin bir hal almıştı. Kısaca 1990'lı yıllar Türk ekonomisinin istikrarsız, plansız ve programsız çalkantılı bir dönem olmuştur.

Bütün bu olumsuz gelişmeler sonucu, uluslar arası derecelendirme kuruluşları Türkiye'ye verdikleri kredi notunu yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülasyon ülke derecesine düşürmüşlerdir. Bunun etkileri finansman piyasasındaki kargaşayı arttırmış, dövize hücum başlamış ve döviz fiyatları çılgın bir tempoda yükselmiştir. Döviz fiyatlarını tutmak ve ekonomideki fazla likiditeyi emmek için TCMB müdahalesi yetersiz kalmış ve sonuçta bu müdahalelerden vazgeçilmiştir. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı açıklanmaya kadar döviz kurları süratle yükseldi yani TL serbest piyasada devalüe oldu. TCMB resmi kuru serbest piyasa kuruna göre ilan etmek zorunda kaldı (Şahin, 2009: 214-217).

Tablo 12, 1983-1994 döneminde yaşanan dış ticaretle ilgili gelişmeleri özetle sunmaktadır.

Tablo 12: 1983-1994 Döneminde Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesindeki Değişmeler

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
1983	5.728	9.235	3.507	-1.923
1984	7.134	10.757	3.623	-1.439
1985	7.958	11.344	3.386	-1.013
1986	7.457	11.105	3.648	-1.465
1987	10.190	14.158	3.968	-806
1988	11.662	14.335	2.673	1.596
1989	11.625	15.792	4.167	938
1990	12.959	22.302	9.343	-2.625
1991	13.593	21.047	7.454	250
1992	14.715	22.871	8.156	-974
1993	15.345	29.428	14.083	-6.433
1994	18.106	23.270	5.164	2.631

Kaynak: DPT (www.dpt.gov.tr)

c. 1995-2010 Dönemi

1995-2010 dönemi arasında ithalat, ihracat, dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki değişimleri incelediğimizde;

1 Ocak 1995'te yürürlüğe konması gereken Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, yaşanan 94 krizi neticesinde uygulanamamıştır. Bunun için bir geçiş programı yürürlüğe konmuştur. (Timur, 2005: 91). Ancak bu da çözüm getirmemiş, dış ticaret açığı ve cari açık 1990'ların son yıllarına kadar büyümeye devam etmiştir. Bu iki yıllık iyileşme belki de IMF ile yapılan 1999 yılındaki üç aylık stand-by anlaşmasının bir sonucu olabilir.

Ancak TCMB' nin uyguladığı istikrarlı ve gerçekçi kur politikası sonucunda, 1998-1999 yıllarında ithalat azalırken, dış ticaretle de önemli iyileşmeler yaşanmıştır. (Tablo 12)

Tablo 13: 1995-2010 Yılları Arasında Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesindeki Değişmeler

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
1995	21.637	35.709	14.072	-2.339
1996	23.224	43.627	20.403	-2.437
1997	26.261	48.559	22.298	-2.638
1998	26.974	45.922	18.948	2.000
1999	26.587	40.671	14.084	-925
2000	27.775	54.503	26.728	-9.920
2001	31.334	44.399	13.065	3.760
2002	36.059	51.554	15.495	-626
2003	47.253	69.340	22.087	-7.515
2004	63.167	97.540	34.373	-14.431
2005	73.476	116.774	43.298	-22.309
2006	85.535	139.576	54.041	-32.249
2007	107.272	170.063	62.791	-38.434
2008	132.027	201.964	69.937	-41.959
2009	102.143	140.929	38.786	-13.991
2010	113.883	185.544	71.661	-47.099

Kaynak: DPT (www.dpt.gov.tr)

Görülüyor ki 1990'lı yıllar Türkiye'nin dış ticaret açığının arttığı, buna bağlı olarak döviz ihtiyacının yükseldiği istikrarsız bir dönem olmuştur. Artan döviz ihtiyacının karşılanamadığı yılların sonunda döviz kriziyle başlayan ekonomik krizler yaşanmıştır (Timur, 2005: 93).

2000'li yılların başındaki uluslararası gelişmeler ve ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri arttırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artış engellemiştir. Bu arada ekonomik istikrar programı kapsamında uygulanan kur politikasının TL'yi reel anlamda değerli kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişmedir (Varol, 2003: 162).

2000'li yılların başlangıcında dış ticaret dengesinde/cari açıkta görülen (2001-2002) cüzi iyileşmeler nispeten kısa dönemli olmuş ve bu yıllardan sonra tekrar olumsuzluklar ve dengesizlikler başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Nitekim reel faizlerin hala yüksek kalması ile birlikte spekülatif kısa dönemli sermaye girişleri de çoğaldı ve bu sermaye akımlarının Türk lirasının yabancı paralar karşısında değerinin artmasına yol açtı. Enflasyonun beklenen kadar düşürülememesi ve kurun yüksekliği ithalatın hızla artmasıyla dış açık kaygı verici boyutlarda büyümeye başlamıştır. Sıkı maliye politikasına rağmen programın yapısal önlemlerinde beklenen

hız sağlanamayınca uygulamaya konulan programların kredibilitesi düşmüş ve iç borçlanma faizlerinde yükselme başlamıştır.

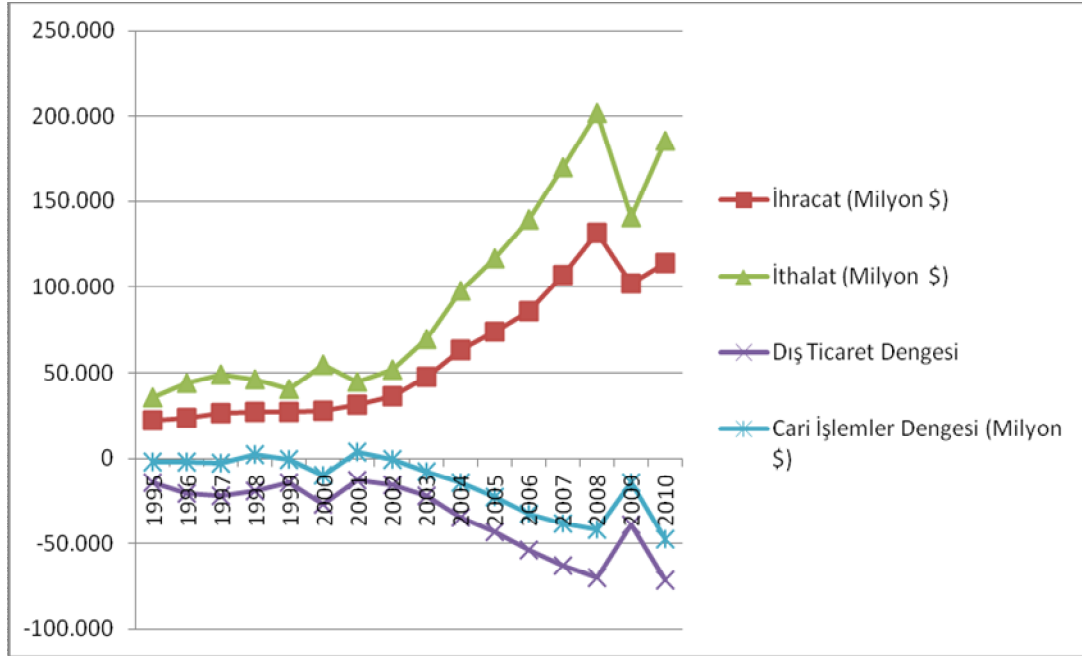
Ekonomide bekleyişlerin olumsuzlaşmasında beklenmedik siyasal gerginliklerin de payı vardır. Mali piyasalarda panikler başlamış ve gecelik faizlerin astronomik oranlara yükselmesine yol açmış ve yoğun döviz talebi baskısıyla karşılaşmıştır. Sonuçta banka sisteminde büyük çöküşü önlemek için 2001 kriziyle birlikte Türk Lirasının yabancı para birimlerini karşısındaki değeri dalgalanmaya bırakılmıştır (Celasun, t.y.: 15-17). Buna rağmen izlenen yüksek faiz-düşük kur politikası yüzünden (spekülatif yabancı finansal sermayeyi çekebilmek, cari açıkları kapatabilmek, borç faizlerini ödeyebilmek ve yeni borçlar bulabilmek için) 2002 yılından itibaren Türk Lirası tekrar değerlenmeye başlamıştır.

Öte yandan krizin ardından kaydedilen sözde yüksek büyüme performansı dış ticarete yansiyarak yine de gerek ihracatın, gerekse ithalatın önemli oranda artmasına yol açmıştır. Ancak üretimin dışa bağımlılığı nedeniyle ihracat artışı, ithalatı da arttırmakta ve bu dönemde dış ekonomik ilişkiler anlamında en çok dikkati çeken konuların başında artan cari işlemler açığı meselesini oturtmaktadır. Bununla beraber 2001 yılında başlayan özellikle spekülatif yabancı sermaye girişlerinin giderek hızlanması ve 2003 yılında yapılan doğrudan yabancı sermayeye yönelik önemli mevzuat değişikliklerinin de etkisiyle cari açığın finansmanı ile ilgili bir sorun yaşanmasını önleyebilmiştir. Bu noktada cari işlemler açığının tutar olarak büyümekte oluşuna karşın GSYİH' ye oranının büyümekte olduğunu belirtmekte yarar var. Diğer taraftan 2008 yılında ABD'de başlayan ve hızla tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin Türkiye'nin cari açığının finansmanı açısından ciddi bir risk oluşturduğu açıktır (Özkale ve Kayalica, 2008: 366-367). Bu kritik durumu Avrupa Para Birliği'nden ve Euro'daki gelişmelerden de etkilenerek daha da belirsizlik kazanmakta riski arttırmaktadır.

Bu konuda dikkat çeken başka bir hususta bu dönemde küresel krizin etkisiyle hem ihracatta hem de ithalatta ciddi azalmalar meydana gelmiştir. 2008 yılında 132.02 milyar dolar olan ihracat 2009 yılında 102.14 milyar dolara kadar gerilemiştir. Aynı yılda yani 2008 yılında 201.96 milyar dolar olan ithalatımız 140.92 milyar dolara kadar gerilemiştir. Fakat ithalattaki düşme hızı ihracattaki düşme hızından yine de küçüktür ve

bu durum Türk ekonomisinde üretimin ve ihracatın ithalata bağlı olduğunu göstermesi bakımından önem arz ediyor.

Şekil 5: 1995-2010 Dış Ticaret Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: DPT verilerinden elde edilmiştir.

Grafikte ithalatın ihracatın çok üzerinde olduğu görülüyor. Bu durum aslında Türkiye'nin ne ölçüde bir dış ticaret açığı ile karşılaştığının bir göstergesidir. Yerli üretimi canlandırmadıkça ve iç dinamiklerle beslenmedikçe ve dışarıya bağımlı olmaktan kurtulmadıkça (hammadde, aramal, teknoloji ve enerji açısından) cari açığın kapatılmasının mümkün olamayacağı kesindir. Bu yüzden ki dış ticaret ve cari işlemlerdeki açıkların boyutları artmakta ve süreklilik arz etmektedir. Böylesi bir gelişmeye çözüm dıştan değil içeriden üretilmek zorundadır. Yani dışarıdan gelecek sözde yatırımlar ve borçlanmalarla bu trendin önüne geçilemez. Her ne kadar uluslararası finansal piyasalar borçlanmaya müsait ve likidite bolluğu içerisinde bulunsa da faiz hadleri düşükte olsa kurumlar borç verme konusunda tereddütlü, seçici ve çekimser davranmaktadır. Kritik bir durumda sinyal alan bu fonlar her an için kaynakları kesebilir ve hatta mevcut alacaklarını tahsil için her yola başvurabilirler. Bu durum zaten kritik durum da olan ülkeler için son derece yüksek bir tehlike arz etmektedir. Bu, ülkemizde krizin su üzerine çıkması derinlik ve yaygınlık kazanmasına yol açar. Böylesi bir krizin önüne geçmekte mümkün değildir.

3.3. Türkiye’de İkiz Açıklar İlişkisinin Ele Alınması

Buraya kadar verilen bilgiler çerçevesinde bütçe açığı ve cari işlemler açığı geliştirmekte olan Türkiye ekonomisinin bu yolda karşılaştığı en önemli sorunlardandır. Bu açıdan İkiz Açıklar Hipotezi’nin geçerliliği, diğer gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelere olduğu gibi oldukça tartışmalı ve iddialı bir konudur.

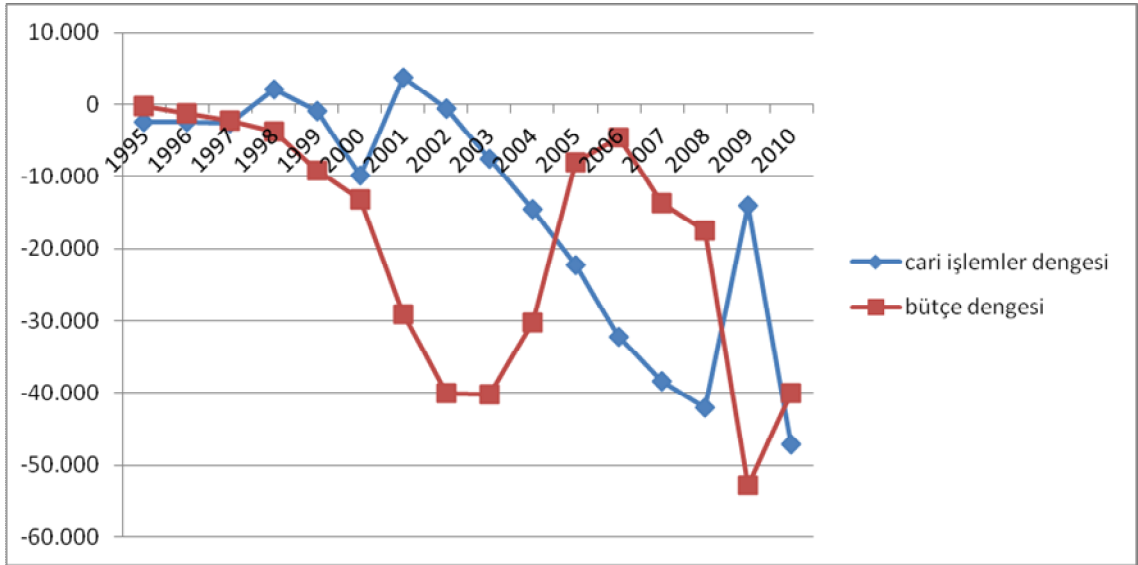
Bütçe ve dış ticaret açığı değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi, bu etkileşim kapsamında, eğer varsa (ki bu büyük bir ihtimalle vardır) diğer makro ekonomik değişkenlerin nispi önlemleri ve rollerinin tespiti, ikiz açıklar probleminin giderilmesinde gerekli politika girişimlerine nereden başlanılacağı konusunda oldukça kritik bir öneme sahiptir. Ticari dengesizliğin giderilmesinde maliye ve para politikalarının veya bunlardaki dengesizliğin giderilmesinde dış ticaret politikalarının etkin bir rol oynayıp oynamadığını belirlemek (Zengin, 2000: 38) ve buna bağlı olarak politika ve stratejilerin oluşturulması ikiz açık problemlerinin anlaşılması ve çözümünde başlangıç teşkil eder.

Bu dönemde Türkiye ekonomisinin büyümesine ve istikrara kavuşmuş görünmesine yardımcı olan en önemli unsurlardan biri, hiç şüphesiz uluslararası piyasalarda oluşan büyük miktardaki finansal genişlemedir ve finansal sermayenin Avrupa ve Amerika dışında yüksek getirili gelişen ekonomi piyasalarıdır. Küresel piyasalardaki bu gelişme ve ucuz kredi imkanları (aşırı likidite bolluğu), finans piyasalarından geliştirmekte olan ülkelere aktarılan net sermaye miktarlarını önemli seviyelere yükseltmiştir. Dünya ekonomisindeki artan likidite olanakları, Türkiye ekonomisindeki yüksek reel faiz oranları ile birleşerek Türkiye’yi spekülative ve kısa dönem ve yüksek getiri beklenen sermaye için cazip bir ülke haline getirmiştir. Bu süreçte ucuz kredi imkanları, ucuz ithalat, düşük döviz kuru politikaları ve yatırımcılara verilen kur garantisi ile reel sektörü canlandırmaya çalışan Türkiye ekonomisi, bir taraftan hedeflediği büyüme seviyesine ulaşırken diğer taraftan çok yüksek iç ve dış borçlanma ve cari işlemler açığı ile karşı karşıya kalmıştır (Göçer ve Mercan, 2011: 38).

Geliştirmekte olan bir ülke olan Türkiye’de de 1980’lerde başlayan yapısal dönüşüm süreci ile birlikte bütçe açığı ve cari açık sorunları uzun zamandır varlığını sürdürecektir bir görünüm arz ediyor. Açıklanan rakamlar bile Dünya’yı derinden etkileyen 2008 finansal krizinin Türk ekonomisine teğet geçmediğini göstermektedir.

Tam tersine özellikle Türk ekonomisi bunları fazlasıyla hissetmiş ve daha da hissedecektir. (Duman ve Belke, 2011: 54). Özellikle tartıştığımız ikiz açıkların çözümünde kullanılacak politika/strateji geliştirilmesi belirli bir zaman boyutu ister, kısa dönemde olamaz. Ayrıca bunların uygulanması ve pozitif sonuçlarının oluşması da yine bir süre (birkaç yıl sonra) olur.

Şekil 6: Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: DPT verilerinden elde edilmiştir.

1995-2010 dönemi cari işlemler dengesi ve bütçe dengesini incelediğimizde; cari işlemler dengesi iki dönemde cüzi miktarda fazla vermiş görünüyor. Diğer dönemlerde sürekli açıklarla karşılaşmıştır. Son 10 yıldan beri de cari açık (döviz açığı) artarak artmıştır. Yani hemen her yıl bir öncekinden daha çok açık vermiştir. 2008 güzünde başlayan küresel kriz Türk ekonomisini özellikle dış ticaret ve dış açıklar yönünden teğet olarak değil kiris olarak geçmiş, aslında ekonomiyi vurmuş ve dengesiz olan durumunu daha dengesizleştirmiştir. Öyle ki dış açık, son iki-üç yıldır diplerde dolaşmaktadır. Bütçe açıklarına gelince o da bu istikrarsızlık trendine girmiş bir türlü stabilite sağlanamamıştır. 1995'den beri giderek derinleşen bütçe açıkları 2001 krizi sonrası daha da derinleşmiş, 2004-2006 arasında açıklar da devam etmesine rağmen iyileşme görülmüştür. Fakat bu uzun sürmemiş sonraki yıllarda daha da derin ve yüksek açıklar birbirini izlemiştir.

Bu iki (ikiz) açığın karşılaştırılmasına gelince, 1995-2001 dönemi (iç kriz öncesi) ikiz açıklar nispeten daha düşük düzeyde de olsa paralel ve dengeli bir seyir izlemiş ve sonraki yıllarda dalgalı ve çalkantılı gelişmelere sahne olmuştur. Daha açık bir deyimle, ticaret dengesinde iyileşme görülürken bütçe dengesinde şiddetli dengesizlikler, bütçe dengesinde iyileşme yönlü gelişmeler olurken de dış ticaret dengesizliği artmıştır. Yani 2001 krizinden beri son 10 yıldır ikiz açıklar birbirine zıt yönlerde hareket etmişlerdir.

Gerçekten de Türkiye’de 1995-2010 yılları arasında yüksek bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları, alınan tüm tedbirlere rağmen önlenememiştir. Belirtildiği gibi 1995-2010 yılları arasında yüksek bütçe açıkları ve cari işlemler dengesinde bozulmalar görülmüştür. Yaşanan ekonomik krizlerin sonrasında uygulanan politikalar sonucu bu açıklarda nispi azalmalar ve dalgalanmalar görülse de açıklar artmaya devam etmiştir.

SONUÇ

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir ilişkinin olduğunu ileri süren İkiz Açıklar Hipotezinin konu alındığı bu çalışmada; ilk bölümde bütçe açıkları, ikinci bölümde cari işlemler açığı ve üçüncü bölümde ise İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye uygulaması incelenmiştir. İkiz açıklar hipotezi ile ilgili yapılan çalışmalarda aslında bir görüş birliği söz konusu değildir. Hem teorinin varlığını kabul eden çalışmalara, hem de bütçe açığı ve cari açık arasında bir ilişki olmadığını ileri süren yaklaşımlara rastlamak mümkündür.

İç dengenin sağlanması açısından bütçe açıklarının önemi büyüktür. Aynı zamanda dış dengenin sağlanması açısından da cari açıkların büyük önemi vardır. Bütçe açıkları harcamaların gelirden fazla olması durumunda ortaya çıkar. Artan toplum ihtiyaçları karşısında kamu harcamalarının artması ve kamu gelirlerinin aynı düzeyde arttırılamaması zamanla bütçe açıklarına sebep olmuştur. Cari açıklar ise dış alem giderlerinin dış alem gelirlerini aşması sonucu ortaya çıkar. Ayrıca yetersiz ihracatın olması, ithal mallar olan talebin esnekliği, dış borç stokundaki artışlar vs. cari açığın oluşmasında büyük etkenlerdir.

Özellikle 1980'lerden sonra ülkemizde bütçe açıkları ve cari açıklar gündemin en önemli konuları arasında yer almıştır. Bunların Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde resesyona, işsizliğin, enflasyonun, yüksek faiz oranlarının, dış ticaret açıklarının ve ekonominin olumsuz işleyişinin başlıca sebeplerinin başında geldiğini savunanlar küçümsenmeyecek boyuttadır.

Bu çerçevede hem cari açığın hem de bütçe açığının ortaya çıkmasına sebep olan en önemli faktör dış borçlanmadır. Hesapsız ve ağır şartlarda alınan borçların faiz ve anapara taksitleri, devam eden bütçe açıkları, giderek derinleşen dış ticaret açığı ile Türkiye kritik bir dönemden geçmektedir. Mesela bu organizasyon, yönetim ve denetim/kontrol meselesi, hem iktisadi/mali hem de siyasi yönleriyle birlikte geçirmektedir.

Türkiye'de bütçe açıkları finanse edilirken genellikle dış borçlanma tercih ediliyor. Ancak borçlanmanın temel finansman aracı olarak kullanılması, iç ve dış borç faiz ödemelerinin bütçe üzerinde bir yük oluşturmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da açıklar giderek daha fazla büyümüştür. Mesela Türkiye'de bütçe açığını kapatmak için dış borçlanma yerine en önemli gelir kaynağı olan vergileri arttırabilir.

Bu sebeple mali disiplin göz ardı edilmeden kayıt dışı ekonomi kontrol altına alınmalı, vergiler düzenli olarak toplanmalı, vergi cezaları yükseltilmelidir. Bunun yanında kamu harcamalarına dikkat edilmeli, propaganda ve reklam harcamalarından vazgeçilmeli ve savurganlık önlenmelidir.

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllar ve sonrasında tamamıyla dışa açık bir politika izlemiştir. Küreselleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte sermaye dolaşımı giderek ön plana çıkmıştır. Dünya ekonomisinde son yıllarda oluşan krizlerin ana nedeni de cari açıklardır.

Cari açık veren ülkeler ise genelde açıklarını kısa ve uzun vadeli yabancı sermaye girişleri ile finanse ederler. Yani cari işlem açıklarını kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktördür. Türkiye bu bakımdan son derece cazip imkanlar sunuyor, düşük kur yüksek faiz ve kur garantisi ile. Bu yüzden ülkemizde her yıl cari açık rakamları artmaktadır. Bu durum aslında sanayileşememenin, dışa bağımlılığın temel sebeplerindendir. Gelecek yıllara ait büyüme sürecinde dar anlamda üretim ve ihracatın, ithalata bağımlılığı, geniş anlamda Türk ekonomisinin iç faktörlere ek olarak dış faktörlere bağlı olması yüksek ölçekli cari işlemler açığı ile birlikte devlet bütçesi açıkları ile de karşılaşması muhtemeldir.

Bu yüzden hemen her alanda köklü tedbirlerin (başta vergi ve dış ticaret) alınması, reformların yapılması ve milli menfaatlerin her türlü iç ve dış ekonomik ilişkilerin oluşturulmasında ön plana çıkarılması zorunludur.

Bütçe açığı ve cari açık değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi, bu etkileşim kapsamında eğer varsa, diğer makro ekonomik değişkenlerin nispi önemlerinin ve rollerinin tespiti, ikiz açıklar probleminin giderilmesinde gerekli politika girişimlerine nereden başlanılacağı konusunda hayli kritik bir öneme sahiptir. Ticari dengesizliğin giderilmesinde, mali politikanın veya mali dengesizliğin giderilmesinde, ticari politikanın etkin bir rol oynayıp oynamadığını belirlemek ekonomi politikasının şekillendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Etkileşim mekanizması, bütçe açığındaki bir artışın toplam talepte bir artışa sebep olması ve iç reel faiz oranları üzerinde yukarıya doğru bir baskı yapması ile başlamaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi ile sermaye girişleri artmakta ve böylece ülke parası değer kazanmaktadır. Dolayısıyla ülke parası cinsinden ihracat

pahalılaşmakta ithalat ucuzlamakta ve cari işlemler bilançosunda bozulma meydana gelmektedir.

Sonuç olarak ikiz açık teorisine göre bütçe açıkları cari açıkları, cari açıklarda bütçe açıklarını açıklama da çok önemli birer ekonomik göstergedirler. Açıklarda birinin azaltılması yolunda alınacak önlemler ya da açığın kapatılması, ekonomideki diğer açığın giderilmesi ya da azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Burada önemli bir nokta ise bir açığı kapatmak için uygulanan politikalar diğer açığı körükleyebilir. Bunun için sadece para politikası ya da sadece maliye politikası uygulamak doğru bir yöntem değildir. Her iki yöntemi de birlikte kullanmakta fayda olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Zehra. Harun Terzi, 2009, “Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 23, S. 2, ss. 195-211.

Adak, Mehmet. 2010, “Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, S. 159, ss: 233-243.

Adıyaman, Ahmet Turan. t.y., “Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, S. 62, ss. 21-45.

Akat, Asaf Savaş. 2004, “Ödemeler Dengesi Yazıları”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, Kaynak: <http://www.akat.bilgi.edu.tr/others/0408-disacik-2.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2012).

Akdiş, Muhammet. 2006, **Para Teorisi ve Politikası**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Akdiş, Muhammet. 2007, “Cari Açıkların Sürdürülebilirliği Sorunu ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler”, **Tasam Stratejik Öngörüsü Dergisi**, S. 8, ss. 15-40.

Aklan, Nejla Adanur. 2002, “Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir?”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi**, C. 7, S. 25, ss. 1-19.

Aklan, Nejla Adanur. t.y., “Uluslar arası Sermaye Akımları: Etkileri; Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 39-52.

Altınok, Serdar. t.y., “Cari Açık, Dış Ticaret Açığı... Hepsinden Önemlisi Politika Açığı”, **Ekonomi 2023 Derneği**, Kaynak: <http://www.ekonomi2023.org/index.php?option>. (Erişim Tarihi: 27.12.2011).

Altıntaş, Halil. Rahmi Çetin, 2005, “Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi:1989-2005”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, ss. 30-64.

Ankara Ticaret Odası, 2006, “Sıcak Paranın Serüveni”, Kaynak: <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1102> (Erişim Tarihi: 18.02.2012).

Arısoy, İbrahim. 2003, “Türkiye’ de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1950-2003)”, **Çukurova Üniversitesi İİBF**, ss: 1-17.

Arısoy, İbrahim. 2005, “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S. 2, ss. 63-80.

Ataman Erdönmez, Pelin. 2003, “Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma”, **Bankacılar Dergisi**, S. 47, ss. 38-55.

Aykın, H. 2002, “Türkiye’de İç Borçlanma ve Ekonomik Etkileri”, **Maliye ve Teftiş Kurulu Yayınları**, Kaynak: <http://www.mtk.gov.tr/yayinlar> (Erişim Tarihi: 20. 11. 2011).

Azgün, Sabri. 2006, “Kamu Açığı ve Dış Açıkların Gelişimi: 1980-2004 Dönem Analizi”, **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S. 53, Kaynak: <http://www.e-akademi.org/makaleler/sazgun-1.htm> (Erişim Tarihi: 09.10.2011).

Babaoğlu, Barış. 2005, **Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

Barışık, Salih, Ferdi Kesikoğlu. 2003, “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 Var, Etki-Tepki Analizi Varyans Araştırması)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S. 4, ss. 61-84.

Bedir, Serap. Kerem Karabulut. 2011, “İç borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 25, S. 1, ss. 13-30.

Bilginoğlu, M. Ali. Ahmet Aysu. 2008, “Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 31, ss. 1-23.

Bulmuş, İsmail. 1984, “İhracat Politikası”, **3. AISEC Haftası Dergisi**, ss. 53-54.

Cansız, Harun. 2006, “Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi: Faiz Dışı Fazla Kavramı”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 67-87.

Celasun, Merih. t.y., “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme” y.y., ss. 1-47.

Çakmak, Umut. 2007, “Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 9, S. 1, ss. 81-101.

Çetiner, Ö. 2006, **Türkiye’de 1980 sonrası Kamu Açıklarının Makroekonomik Etkileri**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Danışman, Yeliz. 2009, **İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi.

Demir, Osman. 2001, “Türkiye’ de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi D.E.Ü. İİBF Dergisi**, C. 16, S. 2, ss: 11-30.

Dileyci, Dilek. Özlem Özkıvrak. 2001, “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, S. 3, ss. 93-115.

Doğan, Burhan. t.y., “Türkiye Ekonomisinde Kriz Öncü Göstergeleri ve İkiz Açık”, Kaynak: https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:yM_scybxqGQJ:jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/TURKIYE-EKONOMISINDE-KRIZ-ONCU.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2012).

Doğanlar, Murat. Harun Bal, Mehmet Özmen. t.y., “Uluslar arası Ticaret ve Türkiye’nin İhracat Fonksiyonu”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 83-109.

Dornbusch and Fischer, 1994, **Makroekonomi**, Sixth Edition, McGraw-Hill, Inc, İstanbul.

DPT, “Dış Ticaret İstatistikleri”, Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

Duman, Koray. Murat Belke. 2011, “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin VAR Analizi ile İncelenmesi (1998-2011)”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, C. 48, S. 562, ss. 53-69.

Ege, Yavuz. 1998, “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Y.3, ss. 1-25.

Egeli, Haluk. 1998, “Bütçe Açıklarının Makroekonomik Etkileri ve Türkiye’ de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Maliye Yazıları**, S. 5, ss. 10-30.

Egeli, Haluk. 2002, “Mali açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 4, S. 2, ss. 29-41.

Eğilmez, Mahfi. 1993, “Bütçe Gerçekçiliğinin Ölçülmesi ve Bütçe Sapmalarının Hazinesinin Borçlanma Faizleri Üzerindeki Etkileri”, **İşletme ve Finans Dergisi**, S. 88, ss. 7-11

Eğilmez, Mahfi. Ercan Kumcu, 2002, **Ekonomi Politikası**, İstanbul: Om Yayınevi.

Eishner, Robert. 1989, “Budget Deficits, Rhetoric and Reality”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 3, Num. 2, pp. 73-93.

Ejder, Haydar Lütfü. 2002, Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 3, ss. 189-208

Emsen, Ö. Selçuk. t.y., “Türkiye’de 1994-2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları”, Kaynak: <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:idjQS2FB9y4J:yor-dam.manas.kg/ekitap/pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2012).

Enç, Ercan. 2001, “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 2, ss. 31-38.

Erdem, Ekrem. Esra Demircan. 2001, “Türkiye’ de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, S. 3, ss. 67-92.

Erdil Şahin, Begüm. 2011, “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C. 3, S. 2, ss. 47-56.

Erdoğan, Seyfettin. Halil Bozkurt. 2009, “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: Mgarch Modelleri İle Bir İnceleme”, **Maliye Finans Yazıları**, C. 23, S. 84, ss. 135-172.

EVGİN, Tülay. 1994 “90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C. 5. S. 13. ss. 35-151.

Frankel, J. 2006, “Could Twin Deficits Jopardize US Hegomony? Kneedy School of Government”, **Harward Universty, Combridge, USA. Journal Policy Modeling**, Vol: 28, pp: 653-6663.

Friedman, Milton. 1968, “The Role of Monetary Policy”, **The American Economic Review**, Vol. 58, Num. 1, pp. 1-17.

Göçer, İsmet. Mehmet Mercan. 2011, “Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, C. 48, S. 562, ss. 33-52.

Göktaş, Özlem. 2008, “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, S. 8, ss. 45-64.

Güçeri, Şinasi. 1993, **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli**, İstanbul: İş Dünyası Vakfı Yayınları.

Güloğlu, Bülent. Ender Altunoğlu. 2002, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **I. Ü, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 27, ss. 108-134.

Günay, Ayşe. 2007, “Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı**, Ankara.

Günaydın, İhsan. 2004, “Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 6, S. 1, ss. 158-181.

Günaydın, İhsan. 2004, “Vergi- Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, C. 5, S.2, ss. 163-181.

Herakman, Aykut. 1998, **Kamu Maliyesi: Devlet Faaliyetleri ve Finansman Teknikleri**, Sevinç Matbaası, C. 1.

Hazine Müsteşarlığı, “Kamu Borç Yönetimi”, Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.05.2012).

İnanlı, Taylan. 2010, **Türkiye’de Üretim ve Dış Ticaret Yapısındaki Dönüşüm ve Cari İşlemler Dengesi Sorunu**, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi.

Kalyoncu, Hüseyin. 2005, **Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kar, Muhsin. Fatma Tatlısöz, 2008, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. İİBF Dergisi**, Y.10, S. 14, ss. 1-23.

Karabulut, Tahsin. 2003, “Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003)”, Kaynak:<https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:k17seBn6zWsJ:www.sosyalbil.s>

elcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Tahsin%2520KARABULUT/KARABULUT,%2520Tahsin.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2011).

Karagöz, Kadir. t.y., “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri ve Ekonometrik Bir Değerlendirme”, **Sayıştay Dergisi**, S. 66-67, ss. 99-110.

Karlık, Rıdvan. 2002, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Yayınları.

Kaya, Sait. 2011, “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Kısa Bir Değerlendirme”, **Ar-Ge Bülteni, İzmir Ticaret Odası**, ss. 3-5.

Kaymakçı, Oğuz. t.y., “İhracatta Rekabet Gücü Nasıl Kazanılır?”, Kaynak: <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:hVc4oD3No3QJ:web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/ihracattarekabet.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.02.2012).

Kazgan, Gülten. 2005, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.

Kepekçi, Yakup. Nurhan Yentürk. 2004, “**Türkiye Ekonomisi**”, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kesbiç, C. Yenal. Ercan Baldemir. Esat Bakımlı. 2004, “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C. 11, S. 2, ss. 27-39.

Kesgingöz, Hayrettin. Yusuf Bozgeyik. t.y., “Son Küresel Krizin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Cari Açık Üzerine Etkisi”, ss. 2005-2018

Klein, L.R. 2006, “Issues Posed by Chronic US Deficit”, **Journal of Policy Modeling**, Vol: 28, pp. 673-677.

Kula, Ferit. 2003, “Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, **C.Ü. İİBF Dergisi**, C. 4, S. 2, ss. 141-154.

Kuruç, B. 2003, “Ücretler ve Karlar”, **İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, Der. A. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İstanbul: İletişim yayınları, ss: 31-68

Kuştepe, Yeşim. Yaprak Gülcan. ty., “Türkiye’de Makroekonomik İstikrar ve Özelleştirme”, Kaynak: http://www.eab.ege.edu.tr/pdf/2_2/C2-S2-M2.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2011).

Maliye Bakanlığı, “Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü-Ekonomik Göstergeler” Kaynak: <http://www.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 24.03.2012).

Meriç, Metin. t.y., “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, Kaynak: http://www.marmara.edu.tr/maliye_sempozyumu/tebliğler/ (Erişim Tarihi: 03.12.2011).

Oktayer, Asuman. 2010, “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para arzı ve Enflasyon İlişkisi”, **Maliye Dergisi**, S. 158, ss. 431-447.

Orhan, Osman Z. Seyfettin Erdoğan. 2005, **Para Politikası**, İstanbul: Avcı Ofset Yayınları.

Orhan, Z. Osman. 1996, **Türkiye’ de İç borç Sorunu ve Çözüm Önerileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Oskay, Cansel Seymen. 2004, “Türkiye’ de İç Borçlanmanın Ekonomi Üzerine Etkileri”, **Konya Ticaret Odası**, Kaynak: <http://www.kto.tr/tr/dergi> (Erişim Tarihi: 06.12.2011).

Oskay, Cansel. 2010, “Türkiye’de Dış Borçlar ve Avrupa Borç Krizinin Olası Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, S. 34, ss. 58-75.

Öçal, Tezer. 2005, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Savaş Yayınevi

Özbaran, M. Hakan. 2004, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi, **Sayıştay Dergisi**, S. 53, ss. 115-138.

Özbek, Orkun. 2008, “Ekonomik Kriz Belirtisi Olarak Cari Açık-Büyüme İlişkisi”, **Ar-Ge Bülten**, 2008 Şubat Ekonomi, ss. 5-11.

Özbilen, Şevki. ty, “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi”, **ADÜ İİBF Dergisi**, ss: 1-8.

Özderin, Metin. 2006, “Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemleri”, **Kamu Maliyesi Ders Notları**, Kaynak: <http://www.kamumaliyesi.blogspot.com> (Erişim Tarihi: 03.12.2011).

Özgen, Ferhat Başkan. 1999, “Türkiye’de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması”, **Yeni Türkiye Dergisi, Türk Ekonomisi Özel Sayısı**, Y. 5, S. 27, ss. 353-373.

Özkale, Lerzan. M. Özgür Kayalica. 2008, “ Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi”, **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi**, Der. Gülen Elmas Arslan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, ss. 355-382.

Öztürk, Nursel. t.y., “Özelleştirme”, **Ders notları**, Kaynak: <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:EVC2v5PPsYJ:idak.gov.edu.tr/ugurkarakaya/%25C3%2596ZELLE%25C5%259ET%25C4%25B0RME.doc+nursel+%C3%B6zt%3%BCrk+%C3%B6zelle%25C5%9Ftirme+ders+notlar%25C4%B1&hl> (Erişim Tarihi: 12.12.2011).

Peker, Osman. Hakan Hotunluoğlu, 2009, “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 23, S. 3, ss. 221-237.

Pınar, Abuzer. 2006, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Ankara: Naturel Yayıncılık.

Raubini, Nauriel. David Bockus, “Lectures in Makroekonomics, Chepter 1: Monitoring Macroeconomic Performance”, Kaynak: <http://www.pages.stern.nyu.edu/nroubini/NOTES/CHAP1.HTM> (Erişim Tarihi: 22.01.2012).

Saatçi, M. Yasin. 2007, “Türkiye’ de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, C. 2, S. 26, ss. 91-101.

Sakal, Mustafa. 2002 “Türkiye’de Kamu Açıklarının Ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 17, S. 1, ss. 35-60.

Sargent, T. N. Wallece, 1981, “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, pp. 1-17.

Seyidoğlu, Halil. 1991, **Uluslar arası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, İstanbul: Güzem Yayınları.

Sönmez, Sinan. 1993, “Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki Bağlantılar Üzerine Bazı Gözlemler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C. 4, S. 8, ss. 45-64.

Şahbaz, Ahmet. 2011, “Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 20, S. 3, ss. 417-432.

Şahin, Hüseyin. 2002, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şahin, Hüseyin. 2009, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şen, H. ve İ. Sağbaş. 2004, **Bütçe Açıkları, Teori ve Türkiye Uygulaması**, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Şengöz Çelik, Fecir. 2008, **Uluslar arası Piyasalarda Spekülatif Para ve Sermaye Hareketliliği ve Tobin Vergisi Carry Trade, Hedge Fonlar ve Diğer Spekülatif Hareketler**, Ankara: Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi.

Şimşek, Muammer. 2000, “Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 16, ss. 49-73.

Şimşek, Muammer. 2005, “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 6, ss. 1-20.

Taban, Sami. Akif Kara. 2006, “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerine Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 2, ss. 11-26.

Tarı, Recep. Funda Sera Kumcu. 2005, “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** C. 9, S. 1, ss. 156-179.

TCMB, “Ödemeler Dengesi”, Kaynak: www.tcmb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 24.04.2012).

Timur, Yasemin. 2005, **Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tiryaki, S. Tolga. 2002, “Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği”, **Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, S. 8, ss. 1-22.

Turan Koyuncu, Fatma. Seda Tekeli. 2010, “1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Borç Stoku Üzerine Etkili Olan Ekonomik Faktörlerin Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C. 2, S. 1, ss. 123-130.

TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri”, Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02.04.2012).

Uğur, Ahmet Atilla. Pelin Karatay. 2009, “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, ss. 102-122.

Ulusoy, Ahmet. 2003, **Maliye Politikası**, Trabzon: Derya Kitabevi.

Ulusoy, Ahmet. 2006, **Devlet Borçlanması**, Konya: Mikro Yayıncılık.

Ulusoy, Ahmet. Mehmet Cural. 2006, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 4, ss. 1-24.

Utkulu, Utku. 2003, “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz Mi? Kontegrasyon ve Nedensellik Bulguları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 18, S. 1, ss. 45-61.

Ülgen, Gülden. 2005, “Dış Borcun Sürdürülebilirliği”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 20, S. 1, ss. 19-34.

Ünsal, H. 2006, **Kamu Açıkları İle Ödeme Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Varol, G. Müge. 2003, “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Y. 8, ss. 153-170.

Vyshnyak, Olga. 2000, “Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine”, Kaynak: <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf> (Erişim Tarihi:22.01.2012).

Yapar Saçık, Sinem. Mehmet Alagöz. 2010, “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma İle İlişkisi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 113-120.

Yavan, Nuri. Hamdi Kara. 2003, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafya Bilimleri Dergisi**, ss. 19-42.

Yeldan, Erinç. 2005, “Türkiye Ekonomisinde Dışa Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, S. 4, ss. 47-60.

Yeldan, Erinç. 2011, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yentürk, Nurhan. 2008, “Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler”, **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, Kaynak: http://www.obarsiv.com/Çagdas_turkiye_seminerleri_0809.html (Erişim Tarihi: 25.12.2011).

Yıldırım, Kemal. Süleyman Emre Özcan, 2011, “Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970-2005: Türkiye Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 30, ss. 39-50.

Yücel, Fatih. Rüstem Yanar. 2005, “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”, **Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 14, S. 2.

Zengin, Ahmet. 2000, "İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, C. 11, S. 39, ss. 37-67.